
**PRVKY A PRINCÍPY RÍMSKEHO
A KÁNONICKÉHO PROCESNÉHO PRÁVA**

PRVKY A PRINCÍPY RÍMSKEHO A KÁNONICKÉHO PROCESNÉHO PRÁVA

Róbert Brtko
Veronika Čunderlík Čerbová
Eva Dudášová
Katarína Lenhartová
Matej Mlkvý
Matúš Nemec

leges

Vzor citovania:

Róbert Brtko, Veronika Čunderlík Čerbová, Eva Dudášová, Katarína Lenhartová, Matej Mlkvý, Matúš Nemeč. Prvky a princípy rímskeho a kánonického procesného práva. Praha: Leges, 2016. 160 s.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Brtko, Róbert

Prvky a princípy rímskeho a kánonického procesného práva / Róbert Brtko, Veronika Čunderlík Čerbová, Eva Dudášová, Katarína Lenhartová, Matej Mlkvý, Matúš Nemeč. –

Praha: Leges, 2016. – (Teoretik)

ISBN 978-80-7502-139-7

340.15 * 347.9 * 27-74:347.9 * 340.13/.14

– rímské právo

– občanské právo procesní

– procesní kanonické právo

– právní principy

– kolektivní monografie

34 – Právo [16]

Publikácia je výstupom grantového projektu VEGA (č. 1/1006/15) s názvom: *Koncept prirodzeného práva a jeho princípov vo vývoji práva, so zameraním na procesnoprávne princípy a procesnú spôsobilosť v rímskom a v kánonickom práve*. Obdobie riešenia 1. 1. 2015 – 31. 12. 2017. Nositeľ projektu: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2, v roce 2016 jako svou 340. publikaci.

Edice Teoretik

Vydání první

Návrh obálky Michaela Vydrová

Redakce Mária Pavláková

Sazba a zlom Gradis

Tisk PBTisk, a. s., Příbram

www.knihyleges.cz

© Róbert Brtko, Veronika Čunderlík Čerbová, Eva Dudášová,

Katarína Lenhartová, Matej Mlkvý, Matúš Nemeč, 2016

ISBN 978-80-7502-139-7

Autori:

doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.

Mgr. Veronika Čunderlík Čerbová, PhD.

Mgr. Eva Dudášová

JUDr. Katarína Lenhartová, PhD.

Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.

doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

Recenzenti:

JUDr. Kamila Bubelová, PhD.

doc. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA.

Kľúčové slová:

civilné konanie, formulový proces, kánonické právo, Latíni, legisakčný proces, otroci, pravda, právne princípy, právo na obhajobu, procesná spôsobilosť, procesné právo, rímske právo ženy, spor o slobodu, spôsobilosť byť účastníkom konania, spravodlivosť, subjektívne práva, súdna ochrana

OBSAH

PREDHOVOR	11
-----------------	----

I. kapitola

PRINCÍPY A ZÁSADY KÁNONICKÉHO PROCESNÉHO

PRÁVA (doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.)	13
1.1 Úvod	13
1.2 Právny princíp a právne pravidlo	13
1.3 Právne princípy a kánonické procesné právo	17
1.3.1 Princíp spravodlivosti a pravdy	21
1.3.2 Princíp morálnej istoty	24
1.3.3 Princíp práva na obhajobu	27
1.4 Záver	30

II. kapitola

PROCESNÁ SPÔSOBILOSŤ V PRÍPADOCH NULITY

MANŽELSTVA PODĽA KÁNONICKÉHO PRÁVA

(Mgr. Veronika Čunderlík Čerbová, PhD.)	32
2.1 Úvod	32
2.2 CIC 1917	34
2.3 Druhý vatikánsky koncil a jeho vízie v oblasti procesnej spôsobilosti v manželských veciach	38
2.4 CIC 1983	45
2.5 Záver	48

III. kapitola

POČIATKY SÚDNEJ OCHRANY SUBJEKTÍVNYCH PRÁV

V RÍMSKOM PRÁVE – PÄŤ LEGISAKCIÍ

(doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.)	50
3.1 Úvod	50
3.2 Legis actio sacramenti	56
3.2.1 Legis actio sacramenti in rem	57
3.2.2 Legis actio sacramenti in personam	61
3.3 Legis actio per iudicis arbitrive postulationem	62
3.4 Legis actio per conditionem	63
3.5 Legis actio per manus iniectioem	65

3.6 Legis actio per pignoris capionem	69
3.7 Záver	70

IV. kapitola

RÍMSKY CIVILNÝ PROCES – SKUTOČNOSTI OVPLYVNÚJÚCE NORMÁLNY PRIEBEH FORMULOVÉHO PROCESU

(JUDr. Katarína Lenhartová, PhD.)	71
4.1 Úvod	71
4.2 Formulový proces	71
4.3 Odmietnutie žalobnej formule žalovaným	73
4.4 Uznanie povinnosti žalovaným pred začatím sporu	74
4.5 Defenzívna povinnosť žalovaného	75
4.6 Odmietnutie nútenej prísahy	87
4.7 Odpoveď na otázku o okolnostiach pre spor závažných	87
4.8 Záver	88

V. kapitola

PROCESNÁ SPÔSOBILOSŤ STRÁN V RÍMSKOM SPORE O SLOBODU

(Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.)	90
5.1 Úvod	90
5.2 Skúmané pramene	92
5.3 Súdna príslušnosť	95
5.4 Procesné strany	97
5.5 Všeobecná charakteristika sporu	102
5.6 Spor v legisakčnom štádiu civilného procesu	103
5.7 Spor v neskorších štádiách civilného procesu	106
5.8 Záver	108

VI. kapitola

PROCESNÁ SPÔSOBILOSŤ ŽIEN A SPÔSOBILOSŤ ŽIEN BYŤ PROCESNOU STRANOU V RÍMSKOM PRÁVE

(JUDr. Katarína Lenhartová, PhD.)	110
6.1 Úvod	110
6.2 Procesná spôsobilosť	112
6.3 Spôsobilosť byť zástupcom a podporou strany v spore	113
6.4 Ženy pred súdom: obmedzenia a práva	115
6.4.1 Príčiny obmedzenej spôsobilosti	115

6.4.2 Obmedzenia žien sui iuris konať s právnym účinkom	116
6.4.3 Právo konať s právnym účinkom na účet iného alebo svojej rodiny	122
6.5 Záver	128
VII. kapitola	
SPÔSOBILOSŤ LATÍNOV VYSTUPOVAŤ AKO ÚČASTNÍK	
KONANIA V LEGISAKČNOM PROCESE – VÝVOJOVÉ	
TENDENCIE V PRÍSTUPE ODBORNEJ VEREJNOSTI	
V 20. STOROČÍ	
(Mgr. Eva Dudášová)	130
7.1 Úvod	130
7.2 Východiskové poznatky o vzťahu Latínov a Rimanov	130
7.2.1 Ius commercii a jeho relevancia pre legisakčný proces	135
7.3 Vývojové tendencie v kruhoch popredných právnych romanistov v 20. storočí	137
7.4 Záver	143
PRAMENE A POUŽITÁ LITERATÚRA	145
O AUTOROCH	155

PREDHOVOR

Téma procesného práva poskytuje vo vedeckom výskume viaceré oblasti pre spracovanie. Patria medzi ne aj problémy, týkajúce sa uplatňovania určitých princípov a pravidiel (regulí) v priebehu procesu a jedna z kľúčových otázok, ktorou sa procesné právo zaoberá – procesná spôsobilosť. V našej publikácii, ktorá obsahuje sedem vedeckých príspevkov, sa zaoberáme uvedenými problémami z hľadiska dvoch právnych systémov, ktoré sú na začiatku univerzitného právnického vzdelávania v Európe – rímskeho práva a kánonického práva. Z nich najmä rímske právo v období klasickom vyzdvihlo esenciálny význam procesného práva, garantujúceho vynútiteľnosť práv a povinností ich nositeľov.

Osobitným problémom, ktorým sa rímski právnici zaoberali, bola procesnoprávna spôsobilosť so všetkými jej aspektmi. Existovali a stále existujú viaceré okolnosti, ktoré predstavujú skutočné problémy, resp. otázky, na ktoré právo musí dať odpoveď. V rímskom práve išlo najmä o problém schopnosti rôznych kategórií ľudí zúčastňovať sa civilného procesu. Týmto problémom sa zaoberajú dva príspevky v našej publikácii, ktoré analyzujú otázku procesnej spôsobilosti žien a Latínov a to v rôznych smeroch ich zainteresovanosti na procese. Ďalší príspevok sa venuje zvláštnemu druhu procesu (a to najmä z dnešného pohľadu), ktorým bol súdny spor o slobodu človeka (aktuálneho otroka). Otázke vývoja základného procesnoprávneho inštitútu, ktorým je žaloba, sa venuje ďalší príspevok, predmetom ktorého je spôsob vymáhania práva v rímskom legisakčnom procese. Význam procesnoprávnych princípov pre spravodlivé riešenie sporu vo svetle kánonického práva a právna úprava procesného postavenia účastníkov procesu o vyhlásenie nulity manželstva pred cirkevným súdom Katolíckej cirkvi je predmetom ďalších dvoch príspevkov.

Publikácia je prvým kolektívnym výstupom výskumného projektu s názvom *Koncept prirodzeného práva a jeho princípov vo vývoji práva, so zameraním na procesnoprávne princípy a procesnú spôsobilosť v rímskom a v kánonickom práve*, ktorý s podporou agentúry VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (projekt č. 1/1006/15) uskutočňujeme na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave od roku 2015.

Veríme, že naša publikácia bude prínosom k ďalšiemu rozvoju bádania v oblasti rímskeho a kánonického práva na Slovensku. Dúfame aj v to, že po-

čet autorov bude dôkazom o vzraste záujmu o hlbšie štúdium týchto dvoch právnych systémov, ktoré predstavujú uholné kamene európskej právnej kultúry.

Bratislava, január 2016

doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

I. KAPITOLA

PRINCÍPY A ZÁSADY KÁNONICKÉHO PROCESNÉHO PRÁVA

Doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

1.1 Úvod

Význam právnych princípov je trvalý a nadčasový. Predstavujú často jediné prvky stability prítomné v práve, čo je dané najmä ich vysokým stupňom všeobecnosti¹ a precíznosti a čo vyplýva z ich nadčasovosti. Odvodzovanie právnych princípov z práva znie však trochu inak v súčasnosti než tomu bolo v antickom rímskom práve. Korene právnych princípov siahajú už do čias obyčajového práva. Vytvárali sa v tesnom spojení s inými, nenormatívnymi systémami,² najčastejšie to boli pravidlá bežného medziľudského správania. Najpriaznivejšie obdobie pre formovanie právnych princípov však predstavuje obdobie rímskeho klasického práva. Spôsob právneho myslenia a kazuistický prístup právnikov bol veľmi vhodnou pôdou pre konštruovanie všeobecne platných zásadných postulátov.

1.2 Právny princíp a právne pravidlo

Klasický prístup v práve hovorí, že právo (právny poriadok) tvoria právne normy. Keď vymedzujeme, čím sú právne normy z hľadiska obsahového, hovoríme, že ich obsahom sú pravidlá správania sankcionovateľné štátnou mocou, resp. inou verejnou mocou, ktorou pre naše zámery sú aj orgány verejnej moci v Katolíckej cirkvi. Je tu potom otázka, prečo sa popri právnych pravidlách obsiahnutých v právnych normách vytvárajú – a to iným než legislatívnym postupom – ďalšie pravidlá, ktoré sa v právnickej literatúre označujú ako právne princípy.

---

¹ VEČEŘA, M. Povaha a zdroje právních principů. In *Princípy v práve*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015, s. 45.

² Porov. VEČEŘA, M. *Povaha a zdroje právních principů*, s. 45.

V súlade s klasickým prístupom sa právne princípy považujú len za iné terminologické označenie právnych noriem. Avšak spravodlivosť, slušnosť a morálka, pojmy, ktoré samy osebe sú základnými princípmi správania v práve³ vyžadujú, aby sa niektoré právne pravidlá platiace ako obsah právnych noriem vymedzili osobitne do roviny právnych princíпов.⁴ Ak sa nejaké pravidlo správania týmto spôsobom vymedzí ako právny princíp, naznačuje sa tým, že toto pravidlo je kvalitatívne na vyššej úrovni ako inak bežné pravidlá, obsiahnuté v právnych normách. V dôsledku toho sa princíp potom v procese aplikácie práva používa dôslednejšie.⁵ A tu sa dostávame aj k tomu, že zmysel uvedenej dôslednosti je v tom, že princíp neslúži len na dosiahnutie alebo zabezpečenie nejakého stavu, resp. prospechu (ekonomického alebo sociálneho), ktorému právo vychádza v ústrety v záujme subjektov práva, ale slúži záujmu spravodlivosti, slušnosti a morálky, ktorý stojí za chráneným záujmom, upraveným v právnej norme.⁶

Jedným z dôvodov, ktoré stoja za tvrdením, že právo je tvorené okrem bežných pravidiel správania sa aj pravidlami predstavujúce určité princípy, je historickoprávny dôvod.⁷ Ten je založený na nepochybniteľnom prínose rímskej jurisprudencie, ktorá najmä prostredníctvom právnych pravidiel nadčasovej hodnoty dokazuje svoju neustálu životaschopnosť a trvalý význam pravidiel platiacich ako právne princípy. To, že je to tak, je práve zásluhou ich všeobecného zamerania na prirodzenú spravodlivosť a česťnosť v spoločenských vzťahoch. A to z týchto pravidiel robí v zásade univerzálne právne princípy.

Okrem princíпов sa v práve stretávame s právnymi pravidlami.⁸ Aj tieto sú v podstate dedičstvom klasickej rímskej jurisprudencie. Ako veľmi vhod-

---

³ Napr. Ulp. D. 1,1,10 pr.: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.* (Spravodlivosť je nemenná a ustavičná vôľa poskytovať každému jeho vlastné právo. Príkazy práva sú tieto: čestne žiť, iných nepoškodiť, každému poskytovať to, čo mu patrí.) alebo Ulp. D. 1,1,1 pr.: ... nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi. [... ako ho elegantne definoval Celsus, (právo je) umenie dobra a slušnosti (spravodlivosti)].

⁴ TRYZNA, J. *Právní princípy a právní argumentace – k vlivu právních princíпов na právní argumentaci při aplikaci práva.* Praha: Auditorium, 2010, s. 125.

⁵ Porov. TRYZNA, J. *Právní princípy a právní argumentace – k vlivu právních princíпов na právní argumentaci při aplikaci práva,* s. 125.

⁶ DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně.* Praha: Oikoyomenh, 2001, s. 44.

⁷ Porov. TRYZNA, J. *Právní princípy a právní argumentace – k vlivu právních princíпов na právní argumentaci při aplikaci práva,* s. 125.

⁸ Pojmy „pravidlo“ a „princíp“ nepomenúvajú to isté; Dworkin uvádza (DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně,* s. 46.), že pravidlo je potrebné aplikovať buď ako celok, alebo vôbec, t. j. platí v celom rozsahu alebo vôbec. Právny princíp však nehovorí o dôsledkoch, ale

né sa mi na tomto mieste zdá uviesť fragment z justiniánskych Digest, ktorý nám podáva obraz o tom, ako vzniká, resp. ako by malo vznikáť právo, presnejšie právna norma a v spojení s tým právne pravidlo. Píše o tom právnik Paulus:

D. 50,17,1:

Paulus libro sexto decimo ad Plautium

Regula est, quae rem quae est breviter enarrat. Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae coniectio est, quae simul cum in aliquo vi-tiata est, perdit officium suum.

Paulus v 16. knihe k Plautiovi (Preklad):

Pravidlo je to, čo stručne podáva, aká je podstata veci. Právo sa neodvodzuje z pravidiel, ale pravidlo sa odvodzuje z práva. Pravidlá podávajú stručné popisy vecí, alebo ako hovorí Sabinus, vykladajú celkovo predmet, pokiaľ je však pravidlo použité nesprávne, stráca svoj zmysel.

Uvedený fragment nám predkladá, kde je pôvod (prameň) právneho pravidla, ale aj jeho charakteristiku. Pôvod princípu je v práve, presnejšie však v spoločenskom živote, ktorý je vo všeobecnosti základným materiálnym prameňom práva. Pravidlo sa uplatňuje vtedy, ak sú na to splnené predpoklady. Z ich charakteristiky teda plynie, že platia vždy, avšak môže sa stať, že – ako hovorí Paulus – „strácajú zmysel“. To platí vtedy, ak v tej istej veci jednému pravidlu odporuje druhé. V takom prípade jedno z pravidiel platiť nebude.⁹ O veľkom význame právnych zásad v rímskom práve svedčia aj dva fragmenty v Digestách. Podľa prvého textu, ak sa pri aplikácii práva uplatnilo to, čo bolo v rozpore so zásadami práva, nesmie sa použiť na riešenie podobných prípadov budúcnosti.¹⁰ Hneď nasledujúci fragment zakazuje požívanie právnej úpravy smerujúcej proti zásadám práva ako právny-m pravidlám do budúcnosti.¹¹ Z oboch fragmentov sa dá vyvodiť jedna

---

o dôvodoch, resp. východiskách rozhodnutia a v takomto zmysle má vlastne platnosť univerzálnu. Právne princípy sú dôležitým prvkom právnej argumentácie pri príprave právneho záveru.

⁹ Napríklad v prípade pravidla „*casus sentit dominus*“, ktoré nebude platiť vtedy, ak náhoda, ktorá viedla k poškodeniu veci nastala v čase, keď vec ukradol zloděj. Tu nastupuje iné pravidlo – „*fur semper in mora est*“ (Ulp. D. 13,1,8; Tryph. D. 13,1,20) a v dôsledku aplikácie tohto pravidla, ktoré vyžaduje spravodlivosť, nebude niešť riziko škody vlastníka, ale nevlastníka (zlodej).

¹⁰ Paul. D. 1,3,14: *Quod vero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.*

¹¹ Jul. D. 1,3,15: *In his, quae contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris.*

univerzálna zásada: *In dubio interpretatio pro regula contra limitationem facienda*.¹²

Pozrime sa ešte na otázku miesta právnych princíпов v systéme práva vôbec. Vychádzame z toho, že základom právneho myslenia je nachádzanie odpovede na otázku, čo je právne významné alebo právne bezvýznamné. Ak budeme prihliadať na potrebu formy, v ktorých má byť právny princíp vyjadrený, tak kritický prístup k právnym princípom považuje za právne významné (relevantné) len to, čo je obsahom formy, uznanej právnym poriadkom.¹³ Avšak právny princíp je založený práve na tom, že v jeho prípade je forma nepodstatná, lebo dôležitejší je jeho obsah a jeho „posolstvo“, t. j. to, že v koncepcii právnych pravidiel vyjadruje to, aké by (ideálne) právo malo byť.¹⁴

K otázke miesta právnych princíпов v systéme prameňov práva sa vyjadril Ústavný súd Českej republiky tak, že prameňom práva nielen vo všeobecnosti, ale aj prameňom ústavného práva, a to aj v systéme písaného práva, sú základné právne princípy a zvyklosti.¹⁵ Argumentácia Ústavného súdu pri obhajovaní tohto záveru je však pochybná a nepresvedčivá, pretože sa odvoláva síce na všeobecný spoločenský konsenzus o existencii princíпов existujúcich mimo systému písaného práva, ale nerieši problém arbitrárnosti pri výbere konkrétnych právnych princíпов a pri formulovaní ich obsahu. Problematické je aj „kritérium kultúrneho a mravného kontextu zodpovednosti“, ktoré je samo osebe nejasné a nie je garanciou objektívneho posudzovania pri rozhodovacej (resp. aplikačnej) činnosti.¹⁶

---

¹² V pochybnostiach treba interpretovať v duchu právneho pravidla a proti jeho obmedzeniu. (Porov. BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus Iuris Civilis – Digesta, Tomus I.* Bratislava: Eurokódex, 2008, s. 77.)

¹³ TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace – k vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*, s. 205.

¹⁴ TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace – k vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*, s. 206.

¹⁵ *Nález Ústavního soudu ČR z 17. 12. 1997, sp. zn. Pl. 33/97, publikovaný pod č. 30/1998 Sb. Ústavný súd tu v prospech právnych princíпов argumentoval, že: „Moderní demokratická psaná ústava je společenskou smlouvou, kterou se lid, představující ústavodárnou moc (pouvoir constituant), ustavuje v jedno politické (státní) těleso, zakotvuje vztah individua k celku a soustavu mocenských (státních) institucí. Dokument institucionalizující soustavu základních obecně akceptovaných hodnot a formující mechanismus a proces utváření legitimních mocenských rozhodnutí nemůže existovat mimo veřejnosti akceptovaného kontextu hodnot, spravedlnostních představ, jakož i představ o smyslu, účelu a způsobu fungování demokratických institucí. Jinými slovy nemůže fungovat mimo minimálního hodnotového a institucionálního konsenzu.“*

¹⁶ Porov. TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace – k vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*, s. 210.

1.3 Právne princípy a kánonické procesné právo

Kánonické právo formálne recipovalo vo vrcholnom stredoveku rímske právo¹⁷ a na báze rímskeho kogničného procesu postupne vytvorilo ucelený spôsob procesného postupu, ktorý dostal pomenovanie rímsko-kánonický proces. Tento svojou univerzalitou a cirkevnou aprobáciou premáhal v súdnej praxi predovšetkým stredoveký právny partikularizmus a prispel k zbližovaniu mnohých procesnoprávnych poriadkov kontinentálneho práva.

Pokiaľ ide o prístup kánonického práva k právnym princípom a pravidlám, v Kódexe kánonického práva ustanovuje kánon 19 postup pri riešení prípadu (kauzy), ak niet zákona (normy), upravujúceho matériu, ktorá je obsahom kauzy. Pri aplikácii práva v každom prípade je nevyhnutné riadiť sa zásadou legality, t. j. pred súdom je možné postupovať len spôsobom, ustanoveným v zákone (*procedere secundum legem*). Ako teda postupovať v prípade existencie medzery v zákone (*lacuna iuris*)? Spomínaný kánon 19 CIC znie:¹⁸

Si certa de re desit expressum legis sive universalis sive particularis praescriptum aut consuetudo, causa, nisi sit poenalis, dirimenda est attentis legibus latis in similibus, generalibus iuris principiis cum aequitate canonica servatis, iurisprudentia et praxi Curiae Romanae, communi constantique doctorum sententia.

Preklad:

*Ak o nejakej veci chýba výslovný predpis univerzálneho alebo partikulárneho zákona alebo zvyk, kauzu, ak nie je trestná, treba rozriešiť s prihliadnutím na zákony, vydané v podobných prípadoch, na všeobecné zásady práva, uplatňované s kánonickou miernosťou, na právnu vedu a prax Rímskej kúrie, na spoločnú a stálu mienku odborníkov.*¹⁹

Je zrejmé, že v situácii, ktorá vyžaduje doplnenie zákona, má kompetentná cirkevná autorita, ktorá má rozhodnúť, postupovať predovšetkým pomocou analógie (*per analogiam*). Medzi spôsobmi doplnenia zákona v kánone 19

¹⁷ Dekretál pápeža Lucia III. *Intelleximus* z roku 1181 (In Decretalium gregorii papae IX compilationis – X. 5,32,1).

¹⁸ Uvedenú situáciu upravuje v CCEO kán. 1501, v CIC 1917 to bol kán. 20.

¹⁹ Princíp *aequitas* je kľúčovým postulátom pri výklade aj aplikácii kánonického práva (prezatým z rímskeho práva), ktorý pomáha nachádzať prirodenú spravodlivosť. Bližšie k pojmu *aequitas* pozri: BUBELOVÁ, K. *Aequitas* jako prvek tvorby římského práva. In *Dny práva 2009 – Days Of Law: the Conference Proceedings, 1. edition*. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, s. 1035–1045.

neexistuje vzťah subsidiarity,²⁰ všetky spôsoby sú rovnocenné, resp. ich použitie predstavuje určitú syntézu. Aplikácia právnych zásad, ktoré sú v zozname použiteľných spôsobov je práve metóda opierajúca sa o všeobecné povedomie o nadčasovej platnosti právnych princípov, pravidiel a zásad. Tieto princípy sú niekedy prítomné v kánonickoprávnom predpise priamo alebo nepriamo alebo patria do kánonickej tradície.²¹

Medzi zásady explicitne vyjadrené v zákonnom texte (t. j. v Kódexe kánonického práva) patria napríklad zásady:

- *Leges respiciunt futura, non praeterita, nisi nominatim in eis de praeteritis caveatur.* (Zákony sa vzťahujú na budúce veci, nie na minulé.)²²
- *Actor rei forum sequi debet.* (Žalobca sleduje miesto súdu žalovaného.)²³
- *Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat* (Paul. D. 22,3,2).²⁴

Okrem zásad, priamo uvedených v zákone, obsahuje CIC 1983 aj niektoré ustanovenia, ktoré vyjadrujú právne zásady (princípy) implicitne, napr.:

- *Nemo potest iudex esse in propria causa.* (Nikto nemôže rozhodovať vo svojej vlastnej veci.)²⁵ Zásada je odrazom prirodzenoprávneho postulátu o nestrannosti sudcu.
- *Nemo iudex sine actore.* (Niet sudcu bez žalobcu.)²⁶ Uvedená zásada vyjadruje jeden z princípov súkromnoprávneho sporu, podľa ktorého súd začne konanie len na návrh žalobcu (dispozičný princíp).

Osobitným inštitútom kánonického procesného práva a kánonického práva vo všeobecnosti je prisaha (*iusiurandum*).²⁷ Inštitút prisahy nie je *stricto*

---

²⁰ HRDINA, A. *Kánonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 131.

²¹ Porov. HRDINA, A. *Kánonické právo*, s. 132.

²² Kán. 9 CIC 1983.

²³ Kán. 1407, § 3 CIC 1983: *Actor sequitur forum partis conventae*; zásada je prítomná aj v Cod. Just. 3,13,2: *Iuris ordinem converti postulas, ut non actor rei forum, sed reus actoris sequatur: nam ubi domicilium habet reus vel tempore contractus habuit, licet hoc postea transtulerit, ibi tantum eum conveniri oportet.*

²⁴ Kán. 1526, § 1 CIC 1983: *Onus probandi incumbit ei qui asserit. (Bremeno dokazovania pripadá tomu, kto niečo tvrdí.)*

²⁵ Kán. 1419, § 2 CIC 1983 (Ak však ide o práva alebo časné majetky právnickej osoby, reprezentovanej biskupom, v prvom stupni súdi odvolací tribunál.) implicitne vyjadruje zásadu: *Nemo potest iudex esse in propria causa. (Nikto nemôže rozhodovať vo svojej vlastnej veci.)* Zásada sa nachádza aj v Cod. Just. 3,5,0: *Ne quis in sua causa iudicet vel sibi ius dicat.*

²⁶ Kán. 1501 CIC (Sudca nemôže rozsudzovať nijakú kauzu, ak žiadosť podľa normy kánonov nepredloží ten, kto má na tom záujem, alebo promótor spravodlivosti.) vyjadruje (tiež rímskoprávnu) zásadu, podľa ktorej niet sudcu bez žalobcu (*nemo iudex sine actore*).

²⁷ Hmotnoprávne ustanovenia o prisaha ako „útkone božského kultu“ (IV. kniha CIC – Posväcovacia úloha Cirkvi) sú obsiahnuté v kán. 1199 až 1204 CIC 1983, procesnoprávne ustanovenia sú v kán. 1454; kán. 1455, § 3; kán. 1562, § 2; kán. 1568; kán. 1728, § 2; CIC

sensu princípom, resp. pravidlom, je určitým prostriedkom, ktorý vzhľadom na špecifickú povahu kánonického práva má v ňom aj zvláštne miesto. O prísahe hovorí Ježiš, ktorý káže neprisahať.²⁸ V kontexte iného textu²⁹ sa chápu tieto slová tak, že kresťania sú upozornení nato, aby ich reč bola jednoduchá a aby nekladali žiadne sofistické dištinkcie ohľadne spoľahlivosti toho, na čo prisahali a toho, na čo neprisahali.³⁰ Inak povedané, kánonické právo nepovažuje prisahu za nelegitímnu, napriek tomu, že niektoré (konkrétne) prisahy takými sú.³¹

V Graciánovom dekréte takisto nájdeme ustanovenia, obhajujúce legitímnosť prisahy. Príslušné texty argumentujú, *a contrario sensu* – že práve zákaz falošnej prisahy v Písme legitimizuje pravdivú prisahu,³² prípadne texty pripúšťajú prisahu v prípadne naliehavej nevyhnutnosti.³³ Bežným prípadom je prisaha muža, obvineného zo zločinu, pretože sudca by mal veriť jeho prisahе, ale nie jeho jednoduchému tvrdeniu o nevine.³⁴

Medzi 88 právnymi zásadami Bonifáca VIII. sa nachádza pravidlo, ktoré vyžaduje rešpektovanie dobrých mravov pri skladaní prisahy.³⁵ Stredoveký rímsko-kánonický proces považoval prisahu za najcennejší dôkaz zo všetkých a bola nazývaná „kráľovnou dôkazov“ (*regina probationum*). Obžalovaný mohol byť donútený k prisahе aj mučením, avšak prisaha vynútená mučením už predtým uvedenú silu nemala a bola len indíciou viny.³⁶

1983 definuje prisahu ako vzývanie Božieho mena za svedka pravdy alebo úprimnosti urobeného sľubu.

²⁸ Evanjelium podľa sv. Matúša 5,34-37.

²⁹ Jakubov list 5,12.

³⁰ HELMHOLZ, R. H. *The Spirit of classical canon law*. Athens & London: University of Georgia Press, 1996, s. 146.

³¹ HELMHOLZ, R. H. *The Spirit of classical canon law*, s. 146.

³² Decr. Grat., pars secunda, C. 22, qu. 1, c. 13: *Item Ysidorus Sententiarum libro II. Non est contra Dei preceptum iurare; sed dum iurandi usum facimus, periurii crimen incurrimus.*

³³ Decr. Grat., pars secunda, C. 22, qu. 1, c. 6: *Item Augustinus de sermone Domini in monte libro I. Tu malum non facis, qui bene uteris iuratione, que, etsi non bona, tamen necessaria est, ut alteri persuadeas quod utiliter suades. Sed a malo est illius, cuius infirmitate iurare cogeris.*

³⁴ HELMHOLZ, R. H. *The Spirit of classical canon law*, s. 147–148.

³⁵ *Regula iuris 58: Non est obligatorium contra bonos mores praestitum iuramentum.* (Prísaha zložená v rozpore s dobrými mravmi nezaväzuje.) Pápež Inocent XI. v roku 1679 v súlade s uvedeným pravidlom odsúdil (Denzinger-Schönmetzer: *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, 2126-2128) tézu, že výhradu v myslí (*restrictio mentalis*) je možné potvrdiť prisahou (porov. PESCHKE, K. H. *Kresťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 327.)

³⁶ Porov. WITTE, J., ALEXANDER, F. *Christianity and Law: An Introduction*. Cambridge University Press, 2008, s. 158.

Veľký význam prísaha dával aj Kódex kánonického práva 1917. Ten pri hodnotení dôkazov, resp. pri posudzovaní vierohodnosti dôkazov považoval svedectvo dvoch alebo troch osôb pod prísahou, voči ktorému neboli námietky a ktorí zotrúvali pevne vo svojich výpovediach o nejakej veci alebo skutočnosti z vlastného poznania za postačujúci. Tento záver platil, ak sudca v niektorej záležitosti nepovažoval plnší dôkaz za nevyhnutný z dôvodu veľkej vážnosti veci alebo z dôvodov indícií, ktoré vzbudzovali nejakú pochybnosť o pravdivosti tvrdenia.

Okrem toho CIC 1917³⁷ umožňoval prostredníctvom kánonu 1836, § 2³⁸ aplikovať na spor rímskoprávny princíp, podľa ktorého „*iusiurandum speciem transactionis continet maioremque habet auctoritatem quam res iudicata*“ (prísaha v sebe zahŕňa pokonávku a má väčšiu silu než rozsudok vo veci).³⁹ Prísaha tu nadobúdala povahu rozsudku, ktorým súd rozhodoval v merite veci (*iusiurandum decisorium*).

V platnom kánonickom práve je právna úprava prísahy skromnejšia. Predchádzajúcu hodnotu prísahy už CIC 1983 neprijal. V platnom kánonickom procese má prísaha povahu dvojakú. Ak sa ten, kto prísahu skladá, prísahou dovoľáva Boha ako svedka toho, čo hovorí, ide o prísahu svedeckú (*iusiurandum assertorium*). Ak z prísahy strany vyplýva záväzok, ktorý prísahajúca strana sľubuje vykonať, prísaha sa nazýva príslubná (*iusiurandum promissorium*).⁴⁰ Druhá podoba prísahy má blízko sľubu a jej právne účinky sa riadia normami o sľube.⁴¹

Význam prísahy v kánonickom procesnom práve sa odvíja najmä od jej vymedzenia v kánone 1199 CIC 1983, ale nájdeme ju aj v Katechizme katolíckej cirkvi, ktorý hovorí o prísaha ako o dovoľávaní sa božskej pravdivosti ako záruky vlastnej pravdivosti,⁴² pričom prísahajúci sa záväzne odvoľáva na

---

³⁷ CIC 1917 rozlišoval viaceré druhy prísahy: 1. oceňovaciu (kán. 1832), ktorú mohol sudca pripustiť, ak bolo preukázané právo na náhradu škody, ale nebolo možné s istotou oceniť výšku škody; 2. doplnovaciu (kán. 1829), ktorú sudca mohol pripustiť, ak bol dôkaz neúplný a ďalšie dôkazné prostriedky dôkazy neposkytovali; 3. rozhodovaciu (kán. 1834), ktorá plnila funkciu rozhodnutia vo veci (zmieru).

³⁸ Kán. 1836, § 2 CIC 1917: *Praestito iureiurando, quaestio secundum iuratum formulam finita est, perinde ac si cessio aut transactio iudicialis intercessisset.* (Zložením prísahy je sporná otázka vyriešená podľa prísahnej formuly rovnako ako keby nastalo súdne postúpenie alebo zmier.)

³⁹ Paul. D. 12,2,2.

⁴⁰ Kán. 1200, § 1 CIC 1983, kán. 1318, § 1 CIC 1917.

⁴¹ Porov. HRDINA, A. *Kánonické právo*, s. 290.

⁴² Katechizmus katolíckej cirkvi, 2150: *Druhé prikázanie zakazuje krivú prísahu. Prísahať znamená brať Boha za svedka toho, čo tvrdíme. Znamená dovoľávať sa Božej pravdovrav-*

meno Pána.⁴³ Prísaha sa má odmietnuť vtedy, ak sa vyžaduje na ciele, ktoré sa protivia dôstojnosti ľudskej osoby alebo spoločenstvu cirkvi.⁴⁴

Podľa kán. 1454 CIC 1983 musia všetci, ktorí tvoria tribunál alebo s ním spolupracujú, zložiť prísahu, že úlohu budú riadne a verne plniť. Ako záruku toho, že z povahy kauzy nebude ohrozená povesť iných, resp., ak hrozí pohoršenie, sudca môže uložiť svedkom, znalcom, stránkam a ich advokátom prísahu zaväzujúcu zachovať tajomstvo. Stránkam v kauze, predmetom ktorej je verejné dobro, má dať sudca zložiť prísahu, že budú hovoriť pravdu, na druhej strane,⁴⁵ ak ide o svedka, sudca ho o zloženie prísahy má len požiadať.⁴⁶

V nasledujúcom výklade sa budem zaoberať tromi princípmi, ktoré sa uplatňujú v kánonickom práve. Je medzi nimi ten, ktorý je originálnym prvkom procesného práva Katolíckej cirkvi (princíp *morálnej istoty*) a dva princípy, ktoré sú platné v práve všeobecne, oba však vykazujú určité vlastnosti, ktoré im dáva práve kánonické právo (*princíp spravodlivosti a pravdy a princíp práva na obhajobu*).

1.3.1 Princíp spravodlivosti a pravdy

Základným a najpodstatnejším princípom nielen kánonického procesu, ale každého súdneho procesu je spravodlivosť. Pápež Pius XII. vo svojom príhovore sudcom Rímskej rotý dňa 1. októbra 1942 povedal: „*Pravda je zákonom spravodlivosti. Svet potrebuje pravdu, ktorá je spravodlivosťou a spravodlivosť, ktorá je pravdou.*“⁴⁷ V inom príhovore zase pápež Ján Pavol II. pripomenul známu kánonistickú axiomu, podľa ktorej je „*pravda základom, fundamentom a matkou spravodlivosti*“.⁴⁸

---

nosti ako záruky svojej vlastnej pravdovravnosti. Prísaha zaväzuje Pánovo meno: „Budeš sa báť Pána, svojho Boha, jemu budeš slúžiť a len v jeho mene budeš prisahať“ (Dt 6, 13).

⁴³ Kniha Deuteronomium 6,13.

⁴⁴ Katechizmus katolíckej cirkvi, 2155.

⁴⁵ Kán. 1532 CIC 1983.

⁴⁶ Kán. 1562, § 2 CIC 1983.

⁴⁷ GROCHOLEWSKI, Z. Cirkevná spravodlivosť a pravda. In *Štúdie z procesného kánonického práva*. Spišská kapitula – Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtášáka, 1995, s. 20. Pius XII. sa na tomto mieste odvolával na Sv. Tomáša Akvinského, ktorý v *Sume Teologickej* (II-II, q. 89, art. 3, arg. 1) uvádza: „*zdá sa, že sa nevhodne ustanovuje trojaký sprievod prísahy – spravodlivosť, súd a pravda. Nemajú sa totiž vypočítavať ako rozličné tie, ktoré sú jedno v druhom obsiahnuté. Ale jedno z týchto troch je obsiahnuté v druhom: pretože pravda je časťou spravodlivosti, podľa Tullia; súd je potom úkonom spravodlivosti...*“

⁴⁸ JÁN PAVOL II. *Príhovor Rímskej Rote*, 4. februára 1980.

Zaujímavo vyjadril úlohu spravodlivosti v práve Katolíckej cirkvi Zenon Grocholewski. Uvádza, že samo chápanie práva má byť spravodlivé. Nič iné nemôže byť spravodlivejšie než je Božia vôľa. Pri vykresľovaní obrazu posledného súdu sa nazývajú spravodlivými tí, ktorí konali skutky milosrdenstva,⁴⁹ pretože Kristus požaduje od ľudí väčšiu spravodlivosť než tú, ktorú majú farizeji a zákonníci a tou je prijatie radostnej zvesti o Božom kráľovstve. Vzhľadom na to je pre kresťana spravodlivým skutkom aj to, ak odpustí alebo sa zmieri s tým, ak ho ponížia.⁵⁰ Ak tento princíp aplikuje na súdne konanie, tak „domáhanie sa svojich práv nemusí byť vždy správnym postojom v kresťanskom zmysle“.⁵¹ V dôsledku toho riešenie sporov v Cirkvi sa má vždy konať so zámerom dosiahnuť vyššie ciele,⁵² a preto sa má uprednostňovať mimosúdne riešenie sporov.

Ako uviedol pápež Benedikt XVI. v príhovore Rímskej Rote v roku 2006, žiaden súdny proces nie je zameraný proti druhej strane s cieľom spôsobiť nespravodlivú škodu, resp. brániť dobru iného, ale ochrániť dobrá, ktoré osobám prináležia.⁵³ Predmetom procesu je deklarovanie pravdy, služba pravde a nie vychádzanie v ústrety ľudským záujmom.⁵⁴ Prípadná nespravodlivosť (v rozhodovacej činnosti súdu) sa potom môže zdať ako najľahšia cesta ako urovnať sociálne prostredie,⁵⁵ prípadne uspokojiť subjektívne ľudské potreby. Sudca sa musí usilovať zadostučiniť klasickému princípu, ktorý Aristoteles popísal tak, že „sudca má byť živým právom, ktorého ľudia vyhľadávajú ako stred medzi viac a menej“⁵⁶ a „musí sa vyvarovať upadnutiu do rizika ne-

---

⁴⁹ Evanjelium podľa sv. Matúša 9,13.

⁵⁰ GROCHOLEWSKI, Z. Špecifika práva Katolíckej cirkvi. In *Tribunál*, č. 1/2005. Spišské Podhradie – Spišská kapitula: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2005, s. 6.

⁵¹ GROCHOLEWSKI, Z. *Špecifika práva Katolíckej cirkvi*, s. 6.

⁵² Aplikácia tohto cieľa kánonického procesu sa prejavuje napríklad v zásade obsiahnutej v kánone 1643 CIC, podľa ktorej kauzy, týkajúce sa stavu osôb nikdy neprechádzajú do stavu rozsúdenej veci (*res iudicata*), keďže vyššia spravodlivosť, resp. pravda o manželstve (o jeho platnosti, resp. neplatnosti) vyžaduje neuplatňovať túto, v podstate ešte rímskoprávnu procesnú zásadu.

⁵³ Porov. BENEDIKT XVI. Príhovor Rímskej Rote (28. januára 2006). In BENEDIKT XVI. *Príhovory Rímskej Rote 2006 – 2013*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2014, s. 10.

⁵⁴ Porov. BENEDIKT XVI. *Príhovor Rímskej Rote* (28. januára 2006). In Tamže, s. 9.

⁵⁵ Porov. BENEDIKT XVI. *Príhovor Rímskej Rote* (29. januára 2010). In Tamže, s. 32.

⁵⁶ Porov. ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. V. kniha, 1132a (cit. podľa vydania Jana Laichtera, Praha, 1937).

vhodného súcitu, ktorý by sa mohol zmeniť v sentimentalizmus, iba zdanlivo pastoračný.⁵⁷

A tak k naplneniu princípu spravodlivosti prispieva zákonodarca aj tým, že v kauzách, predmetom ktorých je ochrana, resp. záujem verejného dobra (*bonum publicum*), t. j. v trestnom procese, v procese na vyhlásenie neplatnosti manželstva a v procese, v ktorom sa skúma platnosť posvätnej vysviacky, sa uplatňuje pri objasňovaní skutkového stavu veci vyšetrovací (inkvizičný) princíp.⁵⁸ Uplatňovanie tohto princípu znamená, že v konaní na vyhlásenie neplatnosti manželstva a posvätnej vysviacky obligatórne vystupuje obhajca zväzku (*defensor vinculi*), ktorý je v každom stupni konania povinný predkladať dôkazy akéhokoľvek druhu, protesty a námietky, ktoré slúžiac pravde veci prispievajú k ochrane manželského zväzku, resp. puta vysviacky, čiže všetko, čo sa môže rozumne uviesť proti neplatnosti manželstva, jeho rozviazaniu a proti neplatnosti vysviacky.⁵⁹ Analogicky v súlade s vyšetrovacím princípom vystupuje v trestnom procese zase promótor (ochranca) spravodlivosti (*promotor iustitiae*),⁶⁰ ktorý má dokonca kompetenciu napadnúť platnosť manželstva v prípade, ak je ohrozené verejné dobro tým, že sa neplatnosť manželstva stala už známou, alebo sa manželstvo nemôže konvalidovať, prípadne to už nie je užitočné.⁶¹

Priorita princípu spravodlivosti a pravdy je posilnená aj tým, že v kauzách o neplatnosť manželstva sa v pochybnostiach predpokladá platnosť manželstva,⁶² pokiaľ sa s morálnou istotou nedokáže opak.

Ak teda hľadanie pravdy je najdôležitejším princípom procesu, tak nevyhnutnosť pravdy vedie k ďalšiemu aspektu, ktorým je pastoračná hodnota. Pravda hľadaná v procese, najmä v procese na vyhlásenie neplatnosti manželstva, nie je a nesmie byť abstraktným princípom, oddeleným od dobra ľudskej bytosti. Činnosť súdu musí byť zameraná na to, aby pravda ako zá-

⁵⁷ JÁN PAVOL II. Príhovor Rímskej Rote (18. januára 1990). In AAS, č. 82, 1990, s. 875. V procese manželskej nulity je sudca povinný vyzvať manželov, aby nechali bokom osobné úvahy, konali pravdivo a pokúsili sa dospieť k objektívnej pravde, ako to vyžaduje samotná povaha manželskej kauzy (porov. Inštrukciu *Dignitas connubii*, čl. 65, § 2).

⁵⁸ Tento princíp sa v kánonickom práve označuje aj ako „*maxima officialis*“. Inkvizičný princíp zaviedol do kánonického práva v 12. storočí pápež Inocent III. dekretálom *Licet heli* z roku 1213 (1199?) a aproboval ho aj Štvrtý lateránsky koncil (r. 1215) v kánone 3.

⁵⁹ Porov. kán. 1432 CIC 1983 a inštrukciu *Dignitas connubii*, čl. 56, § 1 a § 2.

⁶⁰ Porov. kán. 1430 CIC 1983.

⁶¹ Kán. 1674, bod 2 CIC 1983.

⁶² Kán. 1060 CIC 1983; kán. 1014 CIC 1917; ide o princíp, podľa ktorého manželstvo požíva priazeň práva (*matrimonium gaudet favore iuris*).

kladný princíp procesu bola integrovaná do života každého človeka, ktorého sa týka rozhodovacia činnosť súdu.⁶³

1.3.2 Princíp morálnej istoty

Kódex kánonického práva 1983 v kánone 1608, § 1 znie:

*Ad pronuntiationem cuiuslibet sententiae requiritur in iudicis animo moralis certitudo circa rem sententia definiendam.*⁶⁴

Preklad:

Na vynesenie akéhokoľvek rozsudku sa vyžaduje, aby sudca mal v sebe morálnu istotu vo veci, ktorú treba rozsudkom rozhodnúť.

V uvedenom kánone je vymedzený princíp, ktorým sa má sudca riadiť v súdnom procese. Platí to predovšetkým pre fázu rozsudku, ale zachovávanie princípu musí sprevádzať sudcu počas celého súdneho konania.

Východiskom pri analýze pojmu „morálna istota“ je scholastická filozofia. Zaoberali sa ním napr. Tomáš Akvinský,⁶⁵ René Descartes⁶⁶ a František Suárez.⁶⁷ Prví dvaja skúmali tento pojem najmä vo vzťahu k problému istoty viery a vplyvu vôle na formovanie istoty viery.⁶⁸ František Suárez však vymedzil pre ďalšie poznávanie pojmu akýsi elementárny obsah a to prostredníctvom pravidla, podľa ktorého na odmietnutie poslušnosti (rešpektovania) zákonu je potrebná morálna istota o tom, že daný zákon je nespravodlivý.⁶⁹

Kánonickoprávny obsah pojmu morálna istota sa síce odvodzuje od jeho filozofického a morálno-teologického základu, ale jeho obsah je iný. Týka sa síce aplikácie poznávacej schopnosti pri hodnotení určitých faktov, ale na

---

⁶³ Porov. BENEDIKT XVI. Príhovor Rímskej Rote (28. januára 2006). In BENEDIKT XVI. *Príhovory Rímskej Rote 2006–2013*, s. 12.

⁶⁴ Identické znenie obsahoval CIC 1917 v kánone 1869, § 1 a v súčasnosti platný Kódex kánonov východných cirkví (CCEO 1990) má rovnaké znenie uvedenej normy v kánone 1291, § 1.

⁶⁵ *Summa Theologiae*, II-II, q. 4, art. 8.

⁶⁶ Descartes používa aj termín „metafyzická istota“ (certitude métaphysique); porov. *Discours de la méthode pour bien conduire sa raison, et chercher la vérité dans les sciences*, Paris, 1824, s. 75.

⁶⁷ *De legibus* 1,9,11.

⁶⁸ Porov. ERDŐ, P. Morálna istota sudcu. In *Ius et iustitia – Acta VII et VIII symposii iuris canonici anni 1997 et 1998*. Spišská kapitula – Spišské podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 2004, s. 32–33.

⁶⁹ Porov. ERDŐ, P. *Morálna istota sudcu*, s. 33.

rozdiel od filozofických a morálno-teologických vymedzení sa týka hodnotenia dôkazov, predložených v priebehu súdneho procesu.⁷⁰

V úradných dokumentoch Cirkvi prvýkrát použila pojem „morálna istota“ Kongregácia pre biskupov a rehoľníkov v roku 1880.⁷¹ Argumentácia Kongregácie je odrazom dlhoročného vývoja diskusie medzi kánonistikou a morálkou zaoberajúcich sa tým, do akej miery sa sudca má viesť čisto morálnymi postulátmi vo funkcii, v ktorej vystupuje ako právnik (sudca). V uvedenej inštrukcii je naznačený postup v tejto situácii. Zjednodušene povedané, aby sudca rozhodol pozitívne o vine, má sa usilovať o zistenie pravdivého stavu veci na podklade dôkazov, ktoré sú v súlade so zákonom. Keďže z povahy rozhodovania o vine, resp. nevine vyplýva vždy pochybnosť o tom, či rozhodnutie bude zodpovedať pravde, prichádza právu „na pomoc“ morálka.

Cirkevný zákonodarca v Kódexe kánonického práva 1917 po prvý raz legislatívne upravil povinnosť sudcu mať morálnu istotu na to, aby vyniesol rozsudok, ktorým vyhovuje návrhu žalobcu (*sententia affirmativa* – afirmatívny rozsudok). Uvedený postup je upravený v kánone 1869 CIC 1917. Morálna istota tu predstavuje určitý stav svedomia sudcu vo vzťahu k situácii, založenej dôkazmi, ich vykonávaním, poznávaním a hodnotením.

V Príhovore Rímskej rote 1. októbra roku 1942⁷² pápež Pius XII. vysvetlil, že morálna istota⁷³ je stav,⁷⁴ ktorý sa nachádza medzi stavom absolútnej istoty a pravdepodobnosťou, (kváziistotou)⁷⁵ ako dvoma krajnosťami. Absolútna istota je stav, v ktorom by sudca úplne vylučoval akúkoľvek pochybnosť ohľadne zistenej pravdy, resp. existencie protikladu. Cirkevný sudca ju podľa Pia XII. nemusí ohľadom stavu veci mať na vynesenie (afirmatívne-

⁷⁰ Porov. GROCHOLEWSKI, Z. *Morálna istota ako kľúč na čítanie noriem procesného práva*. Spišská kapitula – Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtašáka, 1999, s. 8.

⁷¹ *Instructio Pro Ecclesiasticis Curiis quoad modum procedendi oeconomico in causis disciplinaribus et criminalibus clericorum*. In ASS 13 (1880), s. 329. V 16. bode tejto inštrukcie sa píše, že: „... na uznanie viny je nevyhnutné mať zákonný dôkaz, obsahujúci prvky vedúce k dokázaniu pravdy alebo aspoň k morálnej istote, vylučujúcej akúkoľvek rozumnú pochybnosť o opaku.“ V tom istom zväzku ASS sa však nachádza spojenie „morálna istota“ aj v argumentácii Kongregácie koncilu [ASS 13 (1880), s. 261].

⁷² AAS 34 (1942), s. 338–343.

⁷³ V spomínanom Príhovore (v taliančine) „*certezza morale*“.

⁷⁴ Vo všeobecnosti ide o stav svedomia v situácii, ktorou sa príhovor pápeža zaoberá, ide o stav poznávania situácie pri riešení súdnej kauzy, ktorý sudca musí tiež vyhodnotiť vo svojom svedomí.

⁷⁵ V spomínanom Príhovore v taliančine „*certezza assoluta a probabilità*“.

ho) rozsudku.⁷⁶ Pravdepodobnosť je naopak stav, v ktorom by sudca nemohol vylučovať každú rozumnú pochybnosť (musel by pripúšťať existenciu pochybností tohto druhu) a ponechával by otvorenú možnosť opaku, ktorý by mohol byť aj omylom a ktorý by mohol prispieť k ovplyvneniu jeho rozhodnutia vo veci.⁷⁷ Pius XII. k tomu hovorí, že pravdepodobnosť nie je dostatočným základom na vynesenie (afirmatívneho) súdneho rozsudku ohľadne objektívnej pravdy nejakej skutočnosti.⁷⁸

Morálna istota síce nemá kvalitu absolútnej istoty, nie je však ani obyčajnou pravdepodobnosťou. Zodpovedá stavu hodnotenia kauzy, ktorý vylučuje každú rozumnú pochybnosť, ale ponecháva pritom otvorenú možnosť v absolútnej rovine ohľadne existencie opaku.⁷⁹ Ako uvádza Erdö, Orio Giacchi sformuloval definíciu morálnej istoty, podľa ktorej je „... morálna istota hodnotením⁸⁰ sudcovým, proti ktorému chýba rozumný dôvod pochybnosti.“⁸¹

Morálna istota však musí byť podložená objektivitou, čiže dôvody, ktoré k nej vedú, musia byť založené na takom hodnotení zo strany sudcu, ktoré sa opiera v maximálne možnej miere o spis a dôkazy (*ex actis et probatis*). Tak je to vyjadrené aj v spomínanom kánone 1869 CIC 1917, § 2, ale rovnakými slovami aj v kánone 1608, § 2 CIC 1983 a v kánone 1291, § 1 CCEO 1990. Morálna istota sa týka skutkového stavu (faktov) kauzy, nie právneho a nepripúšťa subjektivismus v hodnotení daného skutkového stavu.

Z logického výkladu príslušného kánona (ktorý je obsiahnutý vo všetkých troch Kódexoch) vyplýva, že morálna istota je nevyhnutná len v prípade, ak sudca vydáva afirmatívny rozsudok. Na vydanie rozsudku, ktorým žalobu zamietá sa morálna istota nevyžaduje.⁸²

---

⁷⁶ Príhovor Rímskej rote z 2. októbra 1944. In AAS 36 (1944), s. 281.

⁷⁷ Porov. GROCHOLEWSKI, Z. *Morálna istota ako kľúč na čítanie noriem procesného práva*, s. 12.

⁷⁸ Príhovor z 2. októbra 1944, s. 284. Porov. GROCHOLEWSKI, Z. *Morálna istota ako kľúč na čítanie noriem procesného práva*, s. 12.

⁷⁹ Porov. GROCHOLEWSKI, Z. *Morálna istota ako kľúč na čítanie noriem procesného práva*, s. 12.

⁸⁰ Hodnotenie sa v tejto súvislosti týka len skutkových okolností kauzy.

⁸¹ ERDÖ, P. *Morálna istota sudcu*, s. 34.

⁸² Toto stanovisko, ktoré je obsiahnuté v § 4 kánona 1608 CIC 1983 (a takisto v ostatných dvoch Kódexoch) je možné odôvodniť z formálneho hľadiska aj povinnosťou rešpektovať princíp *in dubio pro reo*. Na situáciu rozporu medzi stavom, ktorý vyplýva zo spisov a z dôkazov na jednej strane (a ktorý hovorí v prospech žaloby) a stavom poznania sudcu, ktorý získal z mimosúdnych zdrojov (a ktorý svedčí o opaku) sú rôzne názory, napr. ten, že sudca sa vzdá rozhodovania v kauze, aby mohol v tejto kauze svedčiť práve o tom, čo sa dozvedel

1.3.3 Princíp práva na obhajobu

Kánonické právo už od čias Graciána tvrdilo, že obhajcovia sú nevyhnutným prvkom súdneho procesu. Vo svojom dekréte Gracián uvádza, kto všetko je nevyhnutný, aby bol prítomný v súdnom procese.⁸³ Nachádza sa medzi nimi aj obranca (*defensor*). Avšak pôvodne pojem advokát označoval osoby, ktoré plnili len úlohu právneho poradcu (*iurisconsulti, oratores, patroni, causidici*), t. j. nezastupovali stranu. Nemohli nimi byť heretici, židia a exkomunikovaní.⁸⁴

Princíp práva na obhajobu je podľa platného kánonického práva zakotvený v kánone 221 § 1 CIC 1983:⁸⁵

Christifidelibus competit ut iura, quibus in Ecclesia gaudent, legitime vindicent atque defendant in foro competenti ecclesiastico ad normam iuris.

Preklad:

Veriacim prislúcha, aby si práva, ktoré v Cirkvi majú, zákonne vymáhali a obhajovali na kompetentnom cirkevnom fóre podľa normy práva.

---

z mimosúdnych zdrojov; na druhej strane je názor, že sudca má rozhodnúť podľa poznania nadobudnutého len *ex actis et probatis*, keďže je nositeľ verejnej moci (porov. ERDÖ, P. *Morálna istota sudcu*, s. 41–43.)

⁸³ Decr., pars secunda, C. IV, q. 4, c. 1: *Nullus umquam presumat accusator simul esse et iudex vel testis, quoniam in omni iudicio quatuor personas semper esse necesse est, id est iudices electos, et idoneos accusatores, defensores congruos atque legitimos testes. Iudices autem debent uti equitate, testes veritate, accusatores intentione ad amplificandam causam, defensores extenuatione ad minuendam causam.*

⁸⁴ Porov. RITTNER, E. *Církevní právo katolické, díl II.* Emanuel Zítek (prekl.) Praha: Právnícká jednota, 1887, s. 55. Tento zákaz je inšpirovaný podobným, ktorý obsahuje už Cod. Just. 2,6,8: *Nikto nemôže byť pripustený na prácu pri súde, ani v provinčnom a tobôž ako člen kolégia v tóge (advokátov – consortium togatorum) pred akýmkoľvek sudcom, ak nebol zasvätený do tajomstiev katolíckeho náboženstva.* Je zaujímavé, že s odvolaním sa na viaceré authority (sv. Pavol v Liste Korinťanom, sv. Ján Zlatoústý, sv. Tomáš Akvinský) boli z tejto úlohy vylúčené aj ženy (porov. KAŠPAR, K. Advokacie se zřetelom k církevnímu právu. In *Časopis katolíckého duchovenstva*, č. 2/1902, s. 34–35.)

⁸⁵ Je zaujímavé, že CIC 1917 neobsahoval analogické ustanovenie, keďže tento Kódex ešte neobsahoval časť, v ktorej by boli upravené povinnosti a práva všetkých veriach a už vôbec nie osobitné práva laických veriach. Obsahoval len ustanovenia o právach a privilégiách klerikov (Druhá kniha, II. titul, kán. 118–123). Určitú súvislosť s uvedenou úpravou môžeme nájsť v kánone 1646 CIC 1917: *„Na súde môže žalovať každý, ak mu v tom nebránia posvätné kánony...“* Avšak výslovná zmienka o práve (laikov) v ňom chýba. Nové chápanie, vyjadrené aj v kánone 221 CIC 1983 je odrazom náuky II. vatikánskeho koncilu o Cirkvi ako Božom ľude (konštitúcia *Lumen gentium*, 9-17).

Uvedený kánon je vyjadrením práva na spravodlivý proces a zahŕňa rešpektovanie troch princíпов:⁸⁶

- právo na vedenie sporu pred zákonným sudcom (t.j. pred kompetentnou vrchnosťou⁸⁷),
- právo na vedenie procesu podľa predpisov práva aplikovaných v súlade s *aequitas* (slušnosťou, spravodlivosťou, miernosťou);⁸⁸ rešpektovanie uvedeného práva vyžaduje v sporovom súdnom konaní zachovávanie najmä princípu rovnosti strán; povinnosť riadiť sa princípom ekvity, resp. miernosti (kánonickej miernosti) vychádza z najvyššieho (a základného) zákona v Katolíckej cirkvi, ktorým je spása duší (*salus animarum*),⁸⁹
- právo na rešpektovanie zásady, že sankcie sa ukladajú len podľa normy zákona⁹⁰; ide tu o rešpektovanie zásady *nullum crimen sine lege*, resp. *nulla poena sine lege*,⁹¹ hoci práve kánonické právo tento princíp výrazne modifikuje (čím, žiaľ, neprispieva k právnej istote adresátov zákona!) v kán. 1399 CIC 1983⁹² tým, že umožňuje trestať aj za skutok, ktorý nie je uvedený v Kódexe, ale vyžaduje to, resp. ospravedlňuje naliehavá nevyhnutnosť predísť alebo napraviť pohoršenia.⁹³

Kontextom tejto, v podstate novej úpravy v kánonickom práve, je chápanie Cirkvi ako *communio*, v ktorej majú všetci veriaci (klerici aj laici) rovnakú úroveň z hľadiska dôstojnosti a činnosti,⁹⁴ pretože všetci rovnako sú „... naozaj Božími deťmi a spoluúčastnými na Božej prirodzenosti“⁹⁵

---

⁸⁶ Porov. BEAL, J. P., CORIDEN, J. A., GREEN, T. J. (eds.). *New Commentary on the Code of Canon Law. Study Edition*. Mahwah: Paulist Press, 2002, s. 279.

⁸⁷ § 1 kán. 221 CIC 1983.

⁸⁸ § 2 kán. 221 CIC 1983.

⁸⁹ Kán. 1752 CIC 1983, porov. Predhovor Pietra Gasparriho k CIC 1917: „... niektoré cirkevné zákony, pôvodne veľmi rozumne vydané, zmenou vecných a dobových pomerov sa stali ťažko realizovateľné a menej prispievajúcimi k spáse duší“.

⁹⁰ § 3 kán. 224 CIC 1983.

⁹¹ *Nulla poena sine lege* – ako princíp je to naznačené u Ulpiána v D. 50,16,131,1: ... *poena non irrogatur, nisi quae quaque lege vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est. [... trest sa ukladá len vtedy, ak je výslovne ze tento delikt (zločin) ustanovený zákonom alebo iným osobitným predpisom.]*

⁹² CIC 1917 obsahoval podobnú úpravu v kán. 2222, § 1.

⁹³ Kán. 1399 CIC 1983 v takomto prípade na udelenie trestu vyžaduje, aby išlo o vážne vonkajšie (nie vnútorné) porušenie božieho alebo cirkevného zákona.

⁹⁴ Kán. 208 CIC 1983: „Medzi všetkými veriacimi na základe ich preporodenia v Kristovi existuje z hľadiska dôstojnosti a činnosti opravdivá rovnocennosť, na základe ktorej všetci podľa svojho vlastného postavenia a úlohy spolupracujú na budovaní Kristovho tela.“

⁹⁵ Porov. *Lumen gentium*, 40.

Právo na spravodlivý proces garantujú viaceré ustanovenia Kódexu 1983. Podľa kánonu 1620, 7. bod, má rozsudok chybu nevyliciteľnej nulity, ak jednej zo stránok bolo odopreté právo obhajoby. Kánon 1598, § 1 priznáva stranám sporu a ich advokátom právo prezrieť si spisy, ktoré ešte nepoznajú, vrátane práva poskytnúť advokátom opisy spisov.

Kľúčový postulát princípu práva na obhajobu⁹⁶ – právo mať advokáta⁹⁷ (obhajcu) je upravený v kán. 1481 CIC 1983:⁹⁸

§ 1. *Pars libere potest advocatum et procuratorem sibi constituere; sed prae-ter casus in §§ 2 et 3 statutos, potest etiam per se ipsa agere et respondere, nisi iudex procuratoris vel advocati ministerium necessarium existimaverit.*

§ 2. *In iudicio poenali accusatus aut a se constitutum aut a iudice datum semper habere debet advocatum.*

§ 3. *In iudicio contentioso, si agatur de minoribus aut de iudicio in quo bonum publicum vertitur, exceptis causis matrimonialibus, iudex parti carenti defensorem ex officio constituat.*

Preklad:

§ 1. *Stránka si môže slobodne ustanoviť advokáta a zástupcu; avšak okrem prípadov, stanovených v § 2 a 3, môže aj osobne žalovať a odpovedať, ak sudca nepokladá službu zástupcu alebo advokáta za nevyhnutnú.*

§ 2. *V trestnom súdnom konaní obžalovaný musí mať vždy advokáta, ktorého si ustanovil sám alebo mu ho pridelený sudca.*

§ 3. *V sporovom súdnom konaní, ak ide o maloletých alebo o súdne konanie, v ktorom ide o verejné dobro s výnimkou manželských káuz, sudca má z úradu ustanoviť obhajcu tej stránke, ktorá ho nemá.*

Základ práva na obhajobu vidí tradícia kánonického práva v prirodzenom práve. Z dôstojnosti každej ľudskej osoby vyplýva prirodzená povinnosť každého, vrátane orgánov verejnej moci rešpektovať túto dôstojnosť. Hoci právo na obhajobu predstavuje principiálny postoj, jeho konkrétna právna úprava môže mať rôznu podobu v jednotlivých štádiách procesu.⁹⁹

⁹⁶ Pápež Honorius III. ustanovil, že ak si stránka nemôže sama zadovážiť advokáta, musí to pre ňu zabezpečiť súd (porov. WITTE, J., ALEXANDER, F. s. *Christianity and Law: An Introduction*, s. 150.)

⁹⁷ Slovo *advokát* z etymologického hľadiska sa odvodzuje zo slovného spojenia *ad vocare* – čo znamená „privolať“ (v logickom kontexte: „privolať na pomoc“) – porov. BĚLOVSKÝ, P. *Advokacie a jurisprudence ve starověkém Říme*. Praha: Karolinum, 2005, s. 48.

⁹⁸ Právo toho, kto v kánonickom správnom konaní podáva opravný prostriedok, mať advokáta, je upravené v kánone 1738 CIC 1983.

⁹⁹ Porov. KAŠNÝ, J. Právo na obhajobu během řízení o správním odvolání. In *Revue církevního práva*, č. 15-1/2000, Praha: Společnost pro církevní právo, 2000, s. 7–8.

V úsilí o nadobudnutie čo najobjektívnejších poznatkov o veci, čo má prispieť k spravodlivému meritórnemu rozhodnutiu sa stránka využívajúc svojho advokáta podieľa na zhromažďovaní dôkazov. Prirodzene sa tým vyvažuje celý proces dokazovania, ktorý by bez rešpektovania pozícií oboch strán mohol vyznieť nepresne a jednostranne, vrátane štádia hodnotenia dôkazov, ktoré by bez stanovísk a námietok oboch strán len veľmi ťažko smerovalo k zisteniu objektívneho stavu veci.¹⁰⁰ Takto naznačený, *inštrumentálny* cieľ, však nie jediným cieľom a jediným uznávaným prostriedkom („inštrumentom“¹⁰¹) napomáhajúcim dodržiavanie zákonnosti procesu. Kánonickoprávne súdne konanie (ale v podstate aj akékoľvek súdne konanie) v sebe nesie vyšší cieľ, označovaný ako *inherentný* cieľ,¹⁰² ktorý práve poukazuje na rozhodujúcu súvislosť s princípom práva na obhajobu. Inherentný cieľ procesu znamená, že právo na obhajobu musí dať osobám, ktoré sa ho zúčastňujú, možnosť skutočne a opravdivo sa domáhať ochrany svojich práv a rešpektovania dôstojnosti, pretože kánonické právo, t. j. Cirkev, ktorá ho predkladá, si váži účasť veriacich v procese nezávisle od toho, aký bude výsledok sporu.¹⁰³ V tomto záujme im má umožniť (a to je inherentným cieľom) podieľať sa na zisťovaní všetkého, čo prispieva k dosiahnutiu rozhodnutia. Nemajú byť objektmi, ale skutočnými subjektmi konania a o dobro a spásu ich duší sa súd má vo svojej činnosti usilovať.

1.4 Záver

Kánonické právo prevzalo rímskoprávne dedičstvo vo viacerých oblastiach práva. osobitne však prevzalo a transformovalo rímsky občiansky proces, ktorý sa postupne od vrcholného stredoveku ujal pod názvom rímsko-kánonický proces. Ešte aj dnes v kánonickom procesnom práve však nachádzame viaceré zásady, ktorými sa riadilo už rímske klasické právo. Až do súčasnosti sa v kánonickom práve zachovávajú zásady typické pre kánonické právo (zásada neverejnosti konania, zásada písomného vedenia procesu). V kauzách verejného dobra sa na rozdiel od iných procesov uplatňuje princíp vyšet-

---

¹⁰⁰ Porov. KAŠNÝ, J. *Právo na obhajobu během řízení o správním odvolání*, s. 9; GROCHOLEWSKI, Z. O zriadení a úlohe tribunálov v Cirkvi s prihliadnutím na administratívnu spravodlivosť. In *Štúdie z procesného kánonického práva*. Spišské Kapitula – Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 1995, s. 62.

¹⁰¹ HRDINA, A. *Kánonické právo*, s. 191.

¹⁰² Porov. KAŠNÝ, J. *Právo na obhajobu během řízení o správním odvolání*, s. 9–10.

¹⁰³ KAŠNÝ, J. *Právo na obhajobu během řízení o správním odvolání*, s. 9.

rovací (inkvizičný). Ostatné využívané zásady sú známe z tej podoby procesu, ktorým sa riadi v zásade celé kontinentálne právo. Kánonické právo, ktoré sa v 12. storočí oddelilo od teológie ako samostatná veda, na jednej strane v dôsledku toho aplikuje nielen tradičné právne inštitúty a metódy, na druhej strane zdôrazňuje nadčasové hodnoty, ktorými sú spravodlivosť a pravda, videné v transcendentnom rozmere a ktoré prostredníctvom súdnej aplikačnej praxe majú slúžiť spásu duší, ktorá je pre Katolícku cirkev najvyšším zákonom.

II. KAPITOLA

PROCESNÁ SPÔSOBILOSŤ V PRÍPADOCH NULITY MANŽELSTVA PODĽA KÁNONICKÉHO PRÁVA

Mgr. Veronika Čerbová, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

2.1 Úvod

Procesnou spôsobilosťou sa rozumie spôsobilosť účastníka samostatne alebo prostredníctvom svojho zvoleného zástupcu vykonávať pred súdom procesné úkony. Predpokladom procesnej nespôsobilosti účastníka konania je skutočnosť, že nemá vôbec spôsobilosť vlastnými úkonmi nadobúdať práva alebo brať na seba povinnosti, alebo táto jeho spôsobilosť bola obmedzená.¹⁰⁴ Spôsobilosťou byť účastníkom konania sa rozumie spôsobilosť subjektov mať procesné práva a povinnosti, ktoré procesné právo priznáva účastníkom konania. Ide teda o procesnú subjektivitu. Prezentované sa aplikuje v civilnom práve, avšak tieto axiómy platia aj pre kánonické právo.

Skutočnosťou, či osoba disponuje procesnou subjektivitou sa musel zaoberať sudca podľa Kódexu kánonického práva 1917¹⁰⁵ (ďalej len „CIC 1917“) ešte pred začatím samotného procesu.

Kán 1609 CIC 1917:

§ 1. Iudex antequam ad suum trahat tribunal et iudicaturus sedeat, videat utrum ipse sit competens, necne.

---

¹⁰⁴ Skutočnosti obmedzujúce procesnú spôsobilosť rozpracovalo do detailov aj rímske právo, ktoré malo na vývoj kánonického práva veľký vplyv. Známý je citát „*ecclesia vivit lege romana*“ alebo „*ius romanum est principium et complementum iuris canonici*“. (Cirkev žije rímskym právom. Rímske právo je základom a doplnkom práva kánonického). REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. Bratislava-Trnava: Iura edition 2003, s. 93. ISBN 80-89047-53-X. K obmedzenej spôsobilosti právne konať v rímskom práve pozri napr.: LENHARTOVÁ, K. *Keď sa žena rozhodla konať...* Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Bratislavské právnické fórum 2015“ v dňoch 9.–10. 10. 2015 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (v tlači).

¹⁰⁵ Codex Iuris Canonici Pii X. Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus. Typis Polyglottis Vaticanis, 1974. AAS 09 (1917), s. 2.

§ 2. *Eodemque modo antequam aliquem ad agendum admittat, cognoscere tenetur num is in iudicio possit iure consistere.*

§ 3. *Non est tamen necesse ut de his referatur in actis.*¹⁰⁶

Podľa Kódexu kánonického práva 1983¹⁰⁷ (ďalej len „CIC 1983“) sa sudca podľa kán. 1505 § 1 musí zaoberať skutočnosťou, či osobe iniciujúcej konanie nechýba zákonná spôsobilosť vystupovať na súdnom konaní.¹⁰⁸ Dôsledkom nedostatku procesnej spôsobilosti je potom fakt, že sudca žalobný spis, žalobu môže zamietnuť.¹⁰⁹

Dvadsaťte storočie je v kánonickom práve charakteristické rozmachom cirkevných procesov zameraných na skúmanie nulity manželstva. Rozvoj pozitívneho kánonického práva v problematike vád manželského súhlasu z dôvodu psychickej povahy¹¹⁰ tiež naznačuje potrebu Cirkvi¹¹¹ riešiť otázky cirkevného manželstva vzhľadom na skutočnosť, že manželstvo je vecou verejného dobra Cirkvi. S problematikou procesov skúmajúcich nulitu alebo platnosť manželstva je pevne spojená aj procesná spôsobilosť osoby, byť iniciátorom takéhoto sporu,¹¹² byť aktívne legitimovaný na začatie konania, v ktorom sa bude skúmať platnosť, resp. neplatnosť cirkevného manželstva.

¹⁰⁶ Kán. 1609 CIC 1917: § 1. *Sudca skôr než niekoho pripustí pred súd a než začne súdiť, nech vyšetrí, či je príslušný alebo nie. § 2. A skôr než niekoho pripustí ku konaniu, je povinný tým istým spôsobom skúmať, či daná osoba môže podľa práva vystupovať pred súdom. § 3. Nie je však potrebné, aby sa to zapísalo do spisov.*

¹⁰⁷ Codex Iuris Canonici autoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Vatican City: Libreria Editrica Vaticana, 1983. AAS, č. 75, 1983, s. 5.

¹⁰⁸ Kán. 1505 § 1 CIC 1983: *Keď samosudca alebo predseda kolégiálneho tribunálu zistili, že i predmet patrí do ich kompetencie a ani žalobcovi nechýba zákonná spôsobilosť vystupovať na súdnom konaní, musia čím skôr svojím dekrétom žalobný spis buď prijať, alebo zamietnuť.*

¹⁰⁹ Kán. 1505 § 2 bod 2 CIC 1983: *Žalobný spis možno zamietnuť iba: ak je nepochybné zrejmé, že žalobcovi chýba zákonná spôsobilosť vystupovať v súdnom konaní.*

¹¹⁰ K rozvoju pozitívneho práva v oblasti vád manželského súhlasu pozri bližšie: BRTKO, R., ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V., NEMEC, M. *Prirodzené právo – jeho vývoj a prvky v rímskom a v kánonickom práve*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2014, s. 45–70.

¹¹¹ V texte používame pojem „Cirkev“ s významom Katolícka cirkev.

¹¹² Podľa kán. 1552 § 2 CIC 1917: *Obiectum iudicii sunt: Personarum physicarum vel moralium iura perseguenda aut vindicanda, vel earundem personarum facta iuridica declaranda; et tunc iudicium est contentiosum.* Preklad: *Predmetom súdneho konania sú: vymáhanie alebo ochrana práv fyzických alebo právnických osôb, alebo vyhlásovanie právnych skutočností týkajúcich sa týchto osôb; tu ide o sporové súdne konanie.* CIC 1983 v kán. 1400 § 1 bod. 1 stanovuje, že predmetom súdneho konania je vymáhanie alebo ochrana práv fyzických alebo právnických osôb, alebo vyhlásovanie právnych skutočností. Aj napriek skutočnosti, že CIC 1983 explicitne neustanovuje, že ide o sporové konanie, používa takmer totožnú textáciu ako CIC 1917.

V priebehu dvadsiateho storočia možno sledovať rozdielne smerovanie v tejto problematike. V nasledujúcich riadkoch na základe noriem CIC 1917 a CIC 1983 poukážeme na vývoj tejto témy. Zmenu v chápaní osôb oprávnených obviniť manželstvo z neplatnosti výraznou mierou ovplyvnili výsledky II. vatikánskeho koncilu. Sústredíme sa na identifikáciu myšlienok, ktoré k zmene prispeli najpodstatnejšie.

2.2 CIC 1917

CIC 1917 obsahoval niekoľko obmedzení v otázke, kto môže iniciovať proces nulity manželstva. Obmedzenia sa týkali aj pokrstených, aj nepokrstených nekatolíkov.

Otázku procesnej spôsobilosti v procesoch manželskej nulity riešil kán. 1971 CIC 1917:

§ 1. *Habiles ad accusandum sunt:*

1. *Coniuges, in omnibus causis separationis et nullitatis, nisi ipsi fuerint impedimenti causa;*

2. *Promotor iustitiae in impedimentis natura sua publicis.*

§ 2. *Reliqui omnes, etsi consanguinei, non habent ius matrimonia accusandi, sed tantummodo nullitatem matrimonii Ordinario vel promotori iustitiae denuntiandi.*¹¹³

Procesnú spôsobilosť v procesoch manželskej nulity je však potrebné vykladať v spojitosti aj s inými kánonmi CIC 1917. Veľmi významnú úlohu pri výklade, kto je aktívne legitimovaný (či pokrstený nekatolík alebo aj nepokrstený) zohráva kán. 87 CIC 1917:

*Baptismate homo constituitur in Ecclesia Christi persona cum omnibus christianorum iuribus et officiis, nisi, ad iura quod attinet, obstet obex, ecclesiasticae communionis vinculum impediens, vel lata ab Ecclesia censura.*¹¹⁴

Kán. 87 CIC 1917 definuje koncept právnej personality, zákonné potvrdenie jednotlivca ako osoby v Cirkvi. Len pokrstený sa stáva osobou v Cirkvi

---

¹¹³ Kán. 1971 CIC 1917: § 1 *Spôsobili žalovať (manželstvo) sú:*

1. *manželia vo všetkých prípadoch rozvodu a neplatnosti, ak sami nie sú dôvodom prekážky;*
2. *promótor spravodlivosti pri prekážkach s verejnou povahou; § 2. Nikto iný, ani pokrvný príbuzný, nemá právo žalovať manželstvo, má len možnosť oznámiť neplatnosť manželstva ordinárovi alebo promótorovi spravodlivosti.*

¹¹⁴ Kán. 87 CIC 1917: *Krstom sa človek v Cirkvi ustanovuje ako osoba so všetkými právami a povinnosťami kresťana, ak, pokiaľ ide o práva, tomu nebráni prekážka brániaca zväzku cirkevného spoločenstva alebo Cirkvou udelená censura.*

a na základe krstu je subjektom určitých práv a povinností. Práva uvedené v kán. 87 CIC 1917 mohli byť chránené a uplatňované žalobou na cirkevnom súde.¹¹⁵

Základné ľudské právo, právo uzatvoriť manželstvo, bolo potvrdené kán. 1035 CIC 1917,¹¹⁶ pričom z tohto prirodzeného práva vyplýval implicitný záväzok uzavrieť platné manželstvo.¹¹⁷

Aj napriek skutočnosti, že znenie kán. 1971 CIC 1917 explicitne nerozlišuje, či ide o pokrsteného alebo nepokrsteného manžela, ktorý je aktívne legiti-movaný, zákaz iniciovať žalobu o neplatnosť manželstva pred cirkevným súdom zo strany nepokrsteného možno identifikovať okrem kán. 87 CIC 1917 aj prostredníctvom kán. 12 CIC 1917:

*Legibus mere ecclesiasticis non tenentur qui baptismum non receperunt, nec baptizati qui sufficienti rationis usu non gaudent, nec qui, licet rationis usum assecuti, septimum aetatis annum nondum expleverunt, nisi aliud iure expresse caveatur.*¹¹⁸

Osoby nepokrstené¹¹⁹ a osoby pokrstené v nekatolíckej cirkvi¹²⁰ síce mohli obviniť manželstvo z neplatnosti, avšak samotný výkon tohto práva im nebol umožnený vzhľadom na skutočnosť, že nepatrili v zmysle kán. 87 CIC 1917 do cirkevného spoločenstva.¹²¹

¹¹⁵ Uvedené vyplýva z kán. 1667 CIC 1917, ktorý stanovuje, že každé právo je chránené nielen žalobou, ale ak nie je výslovne ustanovené inak, aj námietkou, ktorá patrí vždy a je svojou povahou trvalá. Zároveň je potrebné spomenúť aj kán. 1646 CIC 1917, ktorý uvádza, že na súde môže žalovať každý, ak mu v tom nebránia posvätné kánony; žalovaný, ak bol zákonne predvolaný, sa musí zodpovedať. Porovnaj: SCHARDT, W. *Procedural Capacity in Marriage Nullity Cases: Developments in the Revised Code of Canon Law*. Washington, D. C.: The Catholic University of America, Canon Law Studies, 1986, s. 5–6.

¹¹⁶ *Omnes possunt matrimonium contrahere, qui iure non prohibentur*. Preklad: *Uzavrieť manželstvo môžu všetci, ktorým to právo nezakazuje*.

¹¹⁷ Kán. 1679 CIC 1917: *Si actus aut contractus sit ipso iure nullus, datur ei, cuius interest, actio ad obtinendam a iudice declarationem nullitatis. Ak je úkon alebo zmluva už mocou práva neplatná, má zainteresovaný žalobu na to, aby dosiahol od sudcu vyhlásenie jeho neplatnosti*.

¹¹⁸ Kán. 12 CIC 1917: *Rýdzo cirkevné zákony nezaväzujú tých, ktorí neprijali krst a tých pokrstených, ktorí nedostatočne používajú rozum a tých, ktorí síce dosiahli užívanie rozumu, ale ešte nedovršili siedmy rok veku, ak právo výslovne neustanovuje niečo iné*.

¹¹⁹ Osoby nepokrstené nedisponujú právnou legitimitou v Cirkvi a zároveň nepatria do cirkevného spoločenstva.

¹²⁰ Aj napriek sviatosti krstu tieto osoby nepatria do cirkevného spoločenstva, pretože sa pokladali za heretikov a schizmatikov.

¹²¹ Porovnaj: SCHARDT, W. *Procedural Capacity in Marriage Nullity Cases: Developments in the Revised Code of Canon Law*, s. 7.

Ďalším obmedzením, ktoré identifikuje kán. 1971 CIC 1917 bola okolnosť „príčiny neplatnosti“. Osoba, ktorá spôsobila neplatnosť manželstva nebola oprávnená iniciovať konanie pred cirkevným súdom.¹²²

Osobou aktívne legitimovanou na podanie žaloby o neplatnosť manželstva bol v zmysle kán. 1971 CIC 1917 aj promótor spravodlivosti¹²³ (ochranca spravodlivosti). Manželstvo je v poňatí Cirkvi vecou verejného dobra a úloha jeho ochrany sa zveruje úradu promótora spravodlivosti. Jeho úlohou je chrániť spravodlivosť vyjadrenú v cirkevných zákonoch, čo v konečnom dôsledku slúži v prospech verejného dobra Cirkvi. To znamená, že promótor spravodlivosti dohliada nad zachovávaním dodržiavania zákonov v Cirkvi; jednoducho zo svojho úradu reprezentuje spravodlivosť a zákon je jeho strážcom a ochrancom,¹²⁴ a preto bol logicky osobou oprávnenou podať žalobu na platnosť manželstva, ak sa okolnosť spôsobujúca nulitu manželstva stala verejne známou. Zároveň promótor spravodlivosti mohol podať žalobu, ak mu boli dôvody neplatnosti oznámené zo strany osôb, ktoré nedisponovali oprávnením iniciovať žalobu.¹²⁵

Pre výklad a aplikáciu ustanovení CIC 1917 vydala Svätá kongregácia pre sviatosti 15. augusta 1936 Inštrukciu Provida Mater s úmyslom, aby bola do-

---

¹²² Uvedené obmedzenie nie je v kánonickom práve žiadnou novinkou. Podobné ustanovenie obsahujú už Dekretálie pápeža Alexandra III. (1159–1181). Dôvodom tohto obmedzenia procesnej spôsobilosti bola obava, že jednotlivci by sa mohli vedome pokúsiť uzavrieť neplatnú manželskú zmluvu s úmyslom neskôr obviňiť manželstvo z neplatnosti. Porovnaj: SCHARDT, W. *Procedural Capacity in Marriage Nulity Cases: Developments in the Revised Code of Canon Law*, s. 8–9.

¹²³ Inštitút promótora spravodlivosti (*promotor iustitiae*) zaviedol pápež Ján Pavol II. v roku 1983. Z hľadiska historického za predchodcu promótora spravodlivosti možno považovať *promotora fidei* (obranca viery), ľudovo označovaného ako *advocatus diaboli* (diablov advokát), čo bola osoba, ktorá počas kanonizačného procesu Cirkvi predkladala argumenty, ktoré svedčia proti svätosti príslušného kandidáta. Táto funkcia existovala takmer 4 storočia a zrušil ju až pápež Ján Pavol II. v roku 1979 v rámci revízie kanonizačného procesu. Porovnaj: TRETERA, R. J., HORÁK, Z. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada, 2011, s. 18. *Advocatus diaboli* má za sebou pozoruhodnú históriu, ktorá sa začala písať už v roku 1587 vo Vatikáne. Pápež Sixtus V. v tomto roku zaviedol oficiálny úrad, úlohou ktorého bolo predniesť všetky pripomienky proti vysväteniu určitej osoby. Od človeka zastupujúceho úrad sa požadovalo, aby prevzal pochybovačnú až nedôverčivú pozíciu a veľmi skeptický pohľad. Na druhej strane stál boží, resp. anjelsky advokát (*Advocatus Dei* alebo *Advocatus Angeli*). Cieľom umelo vytvoreného sporu medzi dvoma obhajcami bolo zaistenie nestrannosti procesu svätorečenia.

¹²⁴ FRANKOVSKÝ, A. Promótor spravodlivosti. In *Tribunál*, č. 1/2003, s. 9.

¹²⁵ Hodnotíme, že práve úrad promótora spravodlivosti mohol preklenúť obmedzenia procesnej nespôsobilosti nepokrstených a pokrstených v nekatolíckej cirkvi v skutočne odôvodnených prípadoch.

siahnutá starostlivosť, s ktorou budú záležitosti neplatnosti manželstva rýchlejšie a istejšie objasnené a vyriešené.¹²⁶ Predtým prezentované bolo potvrdené v ustanovení čl. 35 § 3 Inštrukcie *Provida Mater*:

*Itidem actoris partes agere nequeunt in causis matrimonialibus acatholici sive baptizati sive non baptizati; si quidem autem speciales occurrant rationes ad eosdem admittendos, recurrendum est in singulis casibus ad S. C. S. Officii (cfr. responsionem S. C. S. O., diei 27 ianuarii 1928).*¹²⁷

Ustanovenie čl. 37 § 1 Inštrukcie *Provida Mater* zároveň určuje nasledovné:

§ 1. *Coniux inhabilis est ad accusandum matrimonium, si fuit ipse causa culpabilis sive impedimenti sive nullitatis matrimonii.*

§ 2. *Qui causam impedimenti honestam et licitam apposuit, habilis est ad accusandum matrimonium.*

§ 3. *Habilis est ad accusandum matrimonium coniux qui metum aut coercionem passus est.*

§ 4. *Qui inhabilis est ad accusandum suum matrimonium, denunciare potest eiusdem matrimonii nullitatem vel Ordinario vel promotori iustitiae tribunalis competentis (cfr. can. 1971 § 2 et Comm. Pont., 12 Martii 1929; 17 Febr. 1930 et 17 Iulii 1933, ad I, II, III).*¹²⁸

Na základe prezentovaného je zrejmé, že procesná spôsobilosť, aktívna legitimácia na iniciovanie žaloby o nulitu manželstva podľa CIC 1917 bola značne obmedzená, čo v praxi spôsobovalo zaiste problémy. Aj napriek skutočnosti, že kán. 1971 CIC 1917 znel pomerne jednoducho, jeho výklad v súvislosti s inými ustanoveniami CIC 1917 pôsobí reštriktívne. Tieto skutoč-

¹²⁶ AAS 28 (1936), s. 313–361.

¹²⁷ Preklad: Rovnako tak nekatolíci, či už pokrstení alebo nepokrstení, nemôžu vystupovať ako žalobcovia v manželských prípadoch. Ak vyvstanú osobitné dôvody, pre ich pripustenie, v každom jednotlivom prípade musí byť podaný rekurz na Posvätnú kongregáciu Svätého Ofícia. Aby nevznikli žiadne nejasnosti, Posvätná kongregácia Svätého Ofícia v roku 1939 vydala stanovisko, že obmedzenie nekatolíkov ako žalobcov sa netýka len Rímskej roty, ale aj diecéznych tribunálov. (*Utrum decisio Supremae s. Congregationis s. Officii data die 18 Ianuarii 1928 ad I., qua nempe declaratum fuit acatholicos in causis matrimonialibus actoris partes agere non posse, spectet tantum Tribunal s. Romanae Rotae, an etiam Tribunalia dioecesana*). In AAS 31 (1939), s. 131.

¹²⁸ Inštrukcia *Provida Mater* (Preklad): § 1. Manžel je nespôsobilý napadnúť manželstvo, ak on alebo ona bol/bola vinný/á (spôsobil/a) prekážku alebo nulitu. § 2. Osoba, ktorá je čestná a má zákonný dôvod prekážky je spôsobilá napadnúť (spochybnit) manželstvo. § 3. Manželská stránka, ktorá bola obeťou strachu alebo násilia je spôsobilá napadnúť (spochybnit) manželstvo. § 4. Ten, kto je nespôsobilý napadnúť (spochybnit) vlastné manželstvo, môže udať nulitu toho istého manželstva buď ordinárovi, alebo promotorovi spravodlivosti kompetentného tribunálu.

nosti si uvedomovala aj samotná Cirkev, ktorá prostredníctvom dokumentov II. vatikánskeho koncilu naštartovala nové možnosti v tejto otázke.

2.3 Druhý vatikánsky koncil a jeho vízie v oblasti procesnej spôsobilosti v manželských veciach¹²⁹

Ján XXIII., pápež, ktorý inicioval zvolanie II. vatikánskeho koncilu, svoj zámer zvolať ekumenický koncil formuloval vo svojej encyklike *Ad Petri Cathedram*. Jeho cieľom bolo „pričiniť sa o vzrast Katolíckej cirkvi, spasiteľnú obnovu mravov kresťanského ľudu a prispôsobenie cirkevnej disciplíny potrebám čias“. Zároveň upozornil, že koncil má byť „prejavom jednoty, pravdy a lásky, a to tak, aby aj tí, čo sú oddelení od Apoštolskej stolice, pocítili túžbu po jednote cirkvi v Kristovi“.¹³⁰ Viackrát sa hovorilo o tomto pápežovi, že je obdarený prorockým duchom, pretože čo napísal o koncile, toto tvrdenie podporuje. „Hlboká nádej nás vedie k tomu, aby sme zverejnili náš úmysel konať ekumenický koncil. Biskupi zo všetkých končín zeme sa zhromaždia a budú rozoberať závažné náboženské otázky. Budú sa zvlášť venovať šíreniu katolíckej viery, obnove morálneho povedomia medzi kresťanmi a náležitému prispôbovaniu sa cirkevnej náuky potrebám a podmienkam našich čias.“¹³¹

Jednou z dôležitých myšlienok, ktoré II. vatikánsky koncil priniesol, bolo chápanie cirkevného spoločenstva. Dogmatická konštitúcia o cirkvi *Lumen gentium* v čl. 13 uvádza, že „všetci ľudia sú povolaní do spoločenstva nového Božieho ľudu... Do katolíckej jednoty Božieho ľudu, ktorá je predzvestou a hybnou silou všeobecného pokoja, sú povolaní všetci ľudia; rozličným spôsobom do nej patria alebo sú na ňu zameraní tak katolícki veriaci, ako aj ostatní veriaci v Krista, a napokon vo všeobecnosti všetci ľudia povolaní Božou milosťou

---

¹²⁹ Autorom myšlienky zvolania koncilu bol pápež Ján XXIII. Svoj zámer formuloval pred kardinálmi dňa 25. januára 1959, cieľ koncilu bol sformulovaný dňa 29. júna 1959, predprípravné obdobie koncilu bolo 17. máj až 5. jún 1960; prípravné obdobie: jún 1960 až jún 1962. Oficiálny začiatok koncilu: 11. október 1962; slávnostné zakončenie: 8. december 1965.

¹³⁰ Porovnaj: *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu I.*, s. 9–10.

¹³¹ Porovnaj: *Ad Petri Cathedram*. Dostupné na internete: <https://udalosti.signaly.cz/1206/ad-petri-cathedram>, [cit. dňa 6. 9. 2015]. K výsledkom II. vatikánskeho koncilu v problematike prirodzeného zákona pozri: ČERBOVÁ, V. Prírodný zákon v Katolíckej cirkvi v dvadsiatom storočí – kontinuita či diskontinuita? In *Kontinuita a diskontinuita práva v 20. storočí I. Cirkevné, kánonické a konfesné právo*. Bratislava: Atticum, 2013. s. 37–40.

k spásе“.¹³² Dogmatická konštitúcia o cirkvi *Lumen gentium* nastoľuje aj nový pohľad na pokresťaných nekatolíkov¹³³ a nepokresťaných, nekresťanov.¹³⁴ Takto prezentovaný obraz Cirkvi umožnil II. vatikánskemu koncilu prezentovať Cirkev ako „spoločenstvo“ (*communio*). Tieto zmeny sú viditeľné aj v Deklarácii o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*, kde cirkevní otcovia prehovorili s dôrazom na vrodenu dôstojnosť ľudskej osoby, na základe učenia súčasných pápežov. Táto dôstojnosť a práva, ktoré z nej vyplývajú, sú zakorenené v ľudskej osobe vytvorenej Bohom. Tieto práva sú fundamentálne a nedotknuteľné a sú rešpektované v každej spoločnosti.¹³⁵ Zároveň cirkevní otcovia v Deklarácii o náboženskej slobode *Dignitatis humanae* poukazujú na povinnosti rovnosti pred zákonom¹³⁶ bez ohľadu na náboženské vyznanie.¹³⁷ Osobitným dokumentom, v ktorom cirkevní otcovia podávajú svoje

¹³² Čl. 13 Dogmatickej konštitúcie o cirkvi *Lumen gentium*. In *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu I.*, s. 78–81.

¹³³ Čl. 15 Dogmatickej konštitúcie o Cirkvi *Lumen gentium*: Cirkev vie, že z **viacerých dôvodov je spojená aj s tými, ktorí sú pokresťaní a poctení menom kresťan, ale nevyznávajú úplnú vieru alebo nezachovávajú jednotu spoločenstva pod vedením Petrovho nástupcu.** Mnohí z nich majú totiž v úcte Sväté písmo ako pravidlo viery a života, prejavujú úprimnú náboženskú horlivosť, s láskou veria v Boha Otca všemohúceho a v Krista, Božieho Syna a Spasiteľa, prijali krst, ktorý ich spája s Kristom, ba uznávajú a prijímajú vo svojich cirkvách alebo cirkevných spoločenstvách aj iné sviatosti. In *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu I.*, s. 82.

¹³⁴ Čl. 16 Dogmatickej konštitúcie o Cirkvi *Lumen gentium*: **Napokon aj tí, ktorí ešte neprijali evanjelium, sú rozličným spôsobom zameraní na Boží ľud... Ale plán spásy zahŕňa aj tých, ktorí uznávajú Stvoriteľa, a medzi nimi predovšetkým moslimov, ktorí tvrdia, že sa pridávajú Abrahámovej viery a spolu s nami sa klaňajú jedinému, milosrdnému Bohu, ktorý bude v posledný deň súdiť ľudí. Boh však nie je ďaleko ani od ostatných, ktorí v tieňoch a obrazoch hľadajú neznámeho Boha... Lebo tí, ktorí bez vlastnej viny nepoznajú Kristovo evanjelium a jeho Cirkev, ale s úprimným srdcom hľadajú Boha a pod vplyvom milosti sa snažia skutkami plniť jeho vôľu, poznávanú hlasom svedomia, môžu dosiahnuť večnú spásu. Božia prozreteľnosť neodopiera prostriedky potrebné na spásu ani tým, ktorí bez vlastnej viny ešte neprišli k jasnému poznaniu Boha a usilujú sa, nie bez Božej milosti, správne žiť.** In *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu I.*, s. 82–83.

¹³⁵ Čl. 2 Deklarácie o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*. In *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu II.*, s. 310–311.

¹³⁶ „Rovnosť“ chápaná ako rovnosť všetkých pred zákonom a Stvoriteľom bola a stále je základným princípom demokracie, princípom právneho štátu, a preto je logické, že po uplatňovaní požiadaviek tohto princípu volá aj Katolícka cirkev, ktorá býva označovaná aj ako „*societas perfecta*“. K princípu rovnosti pozri bližšie napr.: LENHARTOVÁ, K: *Princíp rovnosti strán a kontraktualnej slobody*. Príspevok bol prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015“ v dňoch 19.–21. 3. 2015 v Častej Papierničke (v tlači).

¹³⁷ Čl. 6 Deklarácie o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*: „**Chrániť a rozvíjať nedotknuteľné ľudské práva patrí medzi základné povinnosti každej občianskej vrchnosti. Občianska vrchnosť musí teda účinne chrániť náboženskú slobodu všetkých občanov spravodlivými zá-**

stanovisko k nekresťanom, je Deklarácia o postoji cirkvi k nekresťanským náboženstvám *Nostra aetate*,¹³⁸ v ktorej povedomie o vrodenej dôstojnosti každého človeka podporilo koncil hovoriť o solidarite, ktorá by mala označovať ľudskú rodinu veriacich a neveriacich rovnako. Cirkevní otcovia uznali slobodu, ba povinnosť každého jednotlivého človeka hľadať pravdu, takú ako ju prežívajú jednotlivci bez akéhokoľvek nátlaku. Tento vývoj ovplyvnil následný vývoj zmien v oblasti procesnej spôsobilosti, pre obe kategórie osôb obmedzených v procesných úkonoch, pokrstených nekatolíkov, ako aj pre nepokrstených.

Významný posun v ponímaní pokrstených nekatolíkov možno sledovať v Dekréte o ekumenizme *Unitatis redintegratio*,¹³⁹ v ktorom cirkevní otcovia

konmi a inými vhodnými prostriedkami tvoriť priaznivé podmienky na rozvoj náboženského života, aby vbočania mohli naozaj vykonávať svoje náboženské povinnosti, a tak boli na osoh samej spoločnosti dobrodenia spravodlivosti a pokoja, ktoré vyplývajú z vernosti človeka Bohu a jeho svätej vôle. Ak sa vzhľadom na osobitné podmienky niektorých národov dáva v právnom poriadku štátu jednému náboženskému spoločenstvu osobitné občianske uznanie, je potrebné, aby sa zároveň priznalo právo na slobodu v náboženskej oblasti všetkým občanom a náboženským spoločnostiam a aby sa aj rešpektovalo.“ In Dokumenty II. vatikánskeho koncilu II., s. 315–316.

¹³⁸ Čl. 2 Deklarácie o postoji Cirkvi k nekresťanským náboženstvám *Nostra aetate*: „*Katolícka cirkev nezavrhuje nič z toho, čo je v týchto náboženstvách pravdivé a sväté. S úprimnou úctou hľadá na spôsoby konania a správania, na pravidlá a učenia, ktoré sa síce v mnohom líšia od toho, čo ona sama zachováva a učí, no predsa nezriedka odzrkadľujú lúč Pravdy, ktorá osvecuje všetkých ľudí. Cirkev však ohlasuje a je povinná neprestajne ohlasovať Krista, ktorý je „cesta, pravda a život“ (Jn 14, 6), v ktorom ľudia nachádzajú plnosť náboženského života a v ktorom Boh zmieril so sebou všetko. Preto Cirkev povzbudzuje svojich synov a dcéry, aby s múdrosťou a láskou vydávali svedectvo o viere a kresťanskom živote, nadväzovali dialóg a spoluprácu s vyznávačmi iných náboženstiev a uznávali, chránili i zvelaďovali duchovné, mravné a kultúrno-spoločenské hodnoty, ktoré sa u nich nachádzajú.“*

Čl. 5 Deklarácie o postoji Cirkvi k nekresťanským náboženstvám *Nostra aetate*: „*Teda každá teória alebo prax, ktorá zavádza diskrimináciu medzi človekom a človekom alebo medzi národom a národom, čo do ľudskej dôstojnosti a práv, ktoré z toho vyplývajú, je neodôvodnená. Cirkev zavrhuje akúkoľvek diskrimináciu alebo prenasledovanie pre rasový pôvod, farbu pleti, spoločenské postavenie či náboženskú príslušnosť, pretože sa to protíví Kristovmu duchu.“* In Dokumenty II. vatikánskeho koncilu II., s. 302–306.

¹³⁹ Čl. 3 Dekréto o ekumenizme *Unitatis redintegratio*: „**Lebo tí, ktorí veria v Krista a boli riadne pokrstení, sú v istom, hoci nedokonalom spoločenstve s Katolíckou cirkvou. Pre isté rozmanité rozdiely, ktoré jestvujú medzi nimi a Katolíckou cirkvou vo vieroučnej a zavše i disciplinárnej oblasti, i čo sa týka štruktúry Cirkvi, plnému cirkevnému spoločenstvu sa stavajú do cesty mnohé a dakedy závažné prekážky. Tie sa snaží prekonať ekumenické hnutie. Napriek tomu sú členovia v krste ospravedlnení skrze vieru, a tým prívtení ku Kristovi, a preto právom majú česť nazývať sa kresťanmi a synovia Katolíckej cirkvi ich oprávnené uznávajú za bratov v Pánovi.** Okrem toho niektoré, ba mnohé a význačné prvky a hodnoty, z ktorých sa vo svojom celku buduje a živí sama Cirkev, možno nájsť aj mimo viditeľného

uznávajú spoločenstvo s pokrstenými nekatolíkmi, na základe čoho možno usudzovať, že ich už nemožno označovať ako heretikov či schizmatikov.

Ďalším mílnikom k rozšíreniu procesnej spôsobilosti v procesoch manželskej nulity možno označiť dokument II. vatikánskeho koncilu Dekrét o pastorálnej službe biskupov v Cirkvi *Christus Dominus*, ktorý volá po novom usporiadaní úradov Cirkvi tak, aby viacej zodpovedali potrebám veriacich.¹⁴⁰

Pápež Pavol VI. začal počas svojho pontifikátu realizovať reformy v nadväznosti na výsledky II. vatikánskeho koncilu. Významnou reformou, ktorá súvisí s procesnou spôsobilosťou pokrstených nekatolíkov a nepokrstených iniciovať súdne konanie vo veciach nulity manželstva, bola reforma pápežských úradov.¹⁴¹

okruhu Katolíckej cirkvi... U našich oddelených bratov sa koná aj nemálo posvätných úkonov kresťanského náboženstva, ktoré môžu rozličným spôsobom bezpochyby vzbudiť skutočný život v milosti, podľa rozmanitého charakteru jednotlivých cirkví alebo spoločenstiev... Preto tieto oddelené cirkvi a spoločenstvá, hoci majú podľa nás nedostatky, predsa v tajomstve spásy majú zmysel i význam... Napriek tomu sa od nás oddelení bratia, tak jednotlivci, ako aj ich spoločenstvá a cirkvi, netešia tej jednote, ktorú chce Ježiš Kristus štedro udeliť všetkým, ktorých preporodil na jedno telo a spoločne vzkriesil k novému životu, jednote, ktorú hlása Sväté písmo i Posvätná tradícia Cirkvi. Dokonalá plnosť prostriedkov spásy sa dá totiž dosiahnuť jedine skrze Kristovu Katolícku cirkev, ktorá je všeobecným nástrojom spásy. Lebo veríme, že výlučne apoštolskému zboru, na ktorého čele stojí Peter, Pán zveril všetky poklady novej zmluvy na budovanie jediného Kristovho tela na zemi, do ktorého sa majú plne začleniť všetci, ktorí už nejakým spôsobom patria do Božieho ľudu.“ In Dokumenty II. vatikánskeho koncilu II., s. 188–190.

¹⁴⁰ Čl. 9 Dekrétu o pastorálnej službe biskupov v Cirkvi *Christus Dominus*: Pápež pri vykonávaní svojej najvyššej, plnej a bezprostrednej právomoci nad celou Cirkvou používa úrady Rímskej kúrie, ktoré konajú svoju službu v jeho mene a jeho autoritou na dobro partikulárnych cirkví a v službe ich pastierov. Otcovia posvätného koncilu si však želajú, aby tieto úrady – ktoré istotne preukázali veľkú pomoc najvyššiemu veľkňazovi a pastierom Cirkvi – dostali nové usporiadanie, väčšmi zodpovedajúce potrebám čias, krajín a obradov, najmä čo sa týka ich počtu, pomenovania, kompetencie, vlastného pracovného postupu, ako aj koordinácie práce medzi nimi. In Dokumenty II. vatikánskeho koncilu II., s. 33.

¹⁴¹ V Motu proprio *Integrae servandae* (1965) premenoval Posvätnú kongregáciu svätého officia na Posvätnú kongregáciu pre náuku viery, ktorá bola kompetentná na „*ad eam proinde spectant quaeſtiones omnes, quae fidei morunque doctrinam attingunt, vel cum ipsa fide conectuntur*“ (preklad: všetky otázky, ktoré sa týkajú náuky viery a morálky alebo ktoré sú spojené s vierou) a „*eiusdem pariter est cognoscere in iure aut in facto quae circa privilegium fidei versantur*“ (preklad: vyšetrit všetky otázky súvisiace s právom a skutočnosťami týkajúcimi sa výsad viery). In AAS 57 (1965): 954. V roku 1967 pápež Pavol VI. vydal Apoštolskú konštitúciu *Regimini Ecclesiae universae*, ktorou reorganizoval celú Rímsku kúriu. Významným ustanovením sa javí čl. 109 „*extenditur etiam ad causas inter partem catholicam et acatholicam, vel inter partes acatholicas, sive ad latinum, sive ad orientales ritus alterutra, vel utraque pars baptizata pertineat, remissis tamen quaeſtionibus doctri-*

Reorganizácie spôsobili neurčitosť vo výklade, či naďalej platia reštriktívne ustanovenia Inštrukcie Provida Mater, ktorá obmedzovala procesnú spôsobilosť pokrstených nekatolíkov a nepokrstených a zároveň nebolo zrejmé, či na akceptáciu týchto osôb ako žalobcov je potrebný reskript. Zdokladované sú mnohé otázky smerujúce k Rímskej rote a Kongregácii pre náuku viery. Významnou odpoveďou je odpoveď Apoštolskej Signatúry z roku 1970, ktorá odpovedala, že po promulgácii konštitúcie *Regimini Ecclesiae universae* nekatolíci, pokrstení alebo nepokrstení, nemusia viac žiadať o procesnú spôsobilosť byť žalobcom pred cirkevnými tribunálmi. Zároveň Apoštolská Signatúra uviedla, že ordinár na prvej inštancii je oprávnený rozhodnúť o spôsobilosti žalobcu obviniť manželstvo.¹⁴²

Téma procesnej spôsobilosti pre nekatolíkov (pokrstených či nepokrstených) bola s konečnou platnosťou vyriešená odpoveďou Komisie pre interpretáciu Dokumentov II. vatikánskeho koncilu v roku 1973 na otázku:

„*Utrum, attentis decretis Concilii Oecumenici Vaticani II, atque prae oculis habitis Constitutione Apostolica Regimini Ecclesiae Universae, diei 15 augusti 1967, et Litteris Apostolicis Causa Matrimoniales, diei 28 martii 1971, vigeat adhuc responsum S.S.C.S. Officii diei 27 ianuarii 1928, et art. 35, § 3 Instructionis S. Congregationis de disciplina Sacramentorum Provida Mater, diei 15 augusti 1936, vi cuius acatholici, sive baptizati sive non baptizati, actoris partes agere in causis matrimonialibus nequeunt, nisi de licentia S. Congre-*

---

nalibus, Fidem attingentibus, Congregationi pro Doctrina Fidei, ad normam nn. 29 et 31 huius Constitutionis“, ktorým bola rozšírená kompetencia Rímskej roty o prípady nulity manželstva katolíckej a nekatolíckej stránky alebo dvoch nekatolíckych stránok alebo jednu, resp. dve pokrstené stránky patriace k latinskému alebo východnému rítu. Otázky vo veciach viery patria do kompetencie Kongregácie pre náuku viery. Vo veciach týkajúcich sa manželstva *non-consumatum* bola kompetentná Kongregácia pre disciplínu sviatostí. In AAS 59 (1967), s. 922. V uvedených dokumentoch sa na žiadnom mieste explicitne neuvádzalo, že Kongregácia pre disciplínu sviatostí má moc udeliť nekatolíkom procesnú spôsobilosť. Avšak obe, Kongregácia pre disciplínu sviatostí (nekonsumované manželstvo) a Rímska rota (pre procesy manželskej nulity) boli priamo oprávnené prejednávať prípady pokrstených nekatolíkov. Porovnaj: SCHARDT, W. *Procedural capacity in marriage nullity cases: Developments in the revised Code of Canon law*, s. 40–41.

¹⁴² Bližšie pozri k otázkam smerujúcim na procesnú spôsobilosť pokrstených nekatolíkov a nepokrstených SCHARDT, W. *Procedural capacity in marriage nullity cases: Developments in the revised Code of Canon law*, s. 42–47.

*gationis pro Doctrina Fidei, singulis in casibus impetranda.*¹⁴³ Odpoveď bola nasledovná: „*Negative, seu amplius non vigere.*“¹⁴⁴

Prezentované jasne naznačuje, ako sa myšlienky II. vatikánskeho koncilu stávali realitou. Dogmatická konštitúcia o Cirkvi *Lumen gentium* nahradila príliš juridický prístup k ekleziológii, pričom sa vyznačuje väčším dôrazom na biblické zdroje. Definuje Cirkev ako „*communio*“, pričom boli objavené nové cesty, ako sa spojiť s osobami, ktoré nie sú v plnom spoločenstve s Cirkvou. Deklarácia o náboženskej slobode *Dignitatis humanae* vyhlásila dôstojnosť ľudskej osoby, pričom právo, ako prostriedok spoločného dobra, musí rešpektovať dôstojnosť ľudskej osoby. Deklarácia o postoji cirkvi k nekresťanským náboženstvám *Nostra aetate* zas vyzývala spoločnosť na odstránenie diskriminácie a perzekúcie hlavne v oblasti práva a poskytla živnú pôdu pre zmeny v oblasti procesnej spôsobilosti.

Pokonciloví pápeži premietali myšlienky II. vatikánskeho koncilu do praxe. Dôkazom uvedeného sú ustanovenia predtým prezentovaných dokumentov, hlavne apoštolská konštitúcia *Regimini Ecclesiae universae*, ktorá reorganizovala Rímsku kúriu a ustanovila, že nekatolíci už viac nie sú povinní žiadať reskript od Svätého officia, aby sa mohli stať žalobcami v procesoch nulity manželstva.

Významným, z hľadiska tejto problematiky, je aj Apoštolský list *Motu Proprio Matrimonia Mixta* o zmiešaných manželstvách¹⁴⁵ pápeža Pavla VI. z roku 1970.¹⁴⁶ Pápež Pavol VI. v úvodných slovách apoštolského listu *Matrimonia Mixta* upozornil na nebezpečenstvá, ktoré z takýchto manželstiev plynú (napríklad v otázke chápania manželstva, v problematike výchovy detí), poukázal na myšlienkové odkazy dokumentov II. vatikánskeho koncilu,¹⁴⁷

¹⁴³ Preklad: Či na pozadí Dokumentov II. vatikánskeho koncilu a apoštolskej konštitúcie *Regimini Ecclesiae universae* z 15. augusta 1967, a apoštolského listu *Causas matrimoniales* z 28. marca 1971, sú odpovede Posvätnej kongregácie Svätého officia z 27. januára 1928 a článok 35 § 3 Inštrukcie *Provida Mater*, prijatej Posvätnou kongregáciou pre sviatosti dňa 15. augusta 1936 stále platné? Podľa nich, nekatolíci, pokrstení alebo nepokrstení nemôžu vystupovať ako žalobcovia v prípadoch nulity manželstva okrem dovolenia Kongregácie pre náuku viery, ktorá je žiadaná v každom jednotlivom prípade.. In ASS 65 (1967), s. 59.

¹⁴⁴ Preklad: Záporne. Už nie sú v platnosti. In ASS 65 (1967), s. 59.

¹⁴⁵ Ide o manželstvo katolíka a nekatolíka bez ohľadu na skutočnosť, či je nekatolík pokrstený alebo nie.

¹⁴⁶ AAS 62 (1970) s. 257–263.

¹⁴⁷ Dekrét o ekumenizme *Unitatis Redintegratio*, čl. 7: „Aj o previneniach proti jednote platí svedectvo sv. Jána: „Ak hovoríme, že sme nezhrešili, jeho robíme luhárom a nie je v nás jeho slovo (1 Jn 1, 10).“ Preto v pokornej modlitbe prosíme o odpustenie Boha i oddelených bratov, ako i my odpúšťame svojim vinnikom. Všetci veriaci nech pamätajú, že tým lepšie budú napomáhať, ba dokonca uskutočňovať jednotu kresťanov, čím bezúhonnejšie sa usilujú žiť podľa

ale aj na želania prezentované na Synode biskupov konanej v októbri 1967. Poukázal na skutočnosť, že vzhľadom na prezentované nebezpečenstvá, musia byť zmiešané manželstvá po právnej stránke dokonale formulované tak, aby nebol porušený Boží zákon a aby cirkevné právo zohľadnilo všetky odlišnosti manželských párov. Apoštolský list *Matrimonia mixta* určil, že v prípade miešaných manželstiev sa vyžaduje dišpenz miestneho ordinára,¹⁴⁸ bolo určené, že katolícka stránka musí vyhlásiť, že je pripravená odolať nebezpečenstvo odpadu od viery a musí sľúbiť, že urobí všetko pre to, aby deti pochádzajúce z tohto manželstva boli pokrstené v katolíckej viere.¹⁴⁹ Zároveň apoštolský list upravil problematiku kánonickej formy a starostlivosť miestnych ordinárov v tejto otázke. Aj napriek skutočnosti, že apoštolský list neriešil otázku procesnej spôsobilosti pokrstených či nepokrstených nekatolíkov, výrazným spôsobom uvoľnil obmedzenia miešaných manželstiev.

Vo veci procesov manželskej nulity a výsledkov II. vatikánskeho koncilu bol významný aj apoštolský list *Motu Proprio Causas matrimoniales* Pavla VI. z 28. marca 1971.¹⁵⁰ Ani tento apoštolský list sa explicitne netýkal procesnej spôsobilosti, avšak začal modifikovať právo procesu manželskej nulity v oblasti súdnej príslušnosti, pričom určil, že miestne príslušným tribunálom na otázky platnosti manželstva je okrem tribunálu v mieste uzavretia manželstva aj súd miesta, v ktorom má žalovaná stránka bydlisko.¹⁵¹ Dopo-

---

evanjelia. Lebo čím užšie budú spojení s Otcom, Slovom a Duchom Svätým, tým dôvernejšie a ľahšie budú môcť prehlbovať vzájomné bratské vzťahy.“ *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu II.* Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1993. s. 193–194; čl. 8 Deklarácie o náboženskej slobode *Dignitatis Humanae*: „Preto tento vatikánsky snem vyzýva všetkých, najmä však tých, ktorí majú na starosti výchovu iných, aby sa usilovali vychovávať takých ľudí, ktorí majú v úcte mravný poriadok, sú poslušní zákonitej vrchnosti a sú milovníkmi pravej slobody, teda ľudí, ktorí sú schopní utvoriť si svoj vlastný úsudok vo svetle pravdy, usmerňujú svoje činnosti s pocity zodpovednosti a sú ochotní vo veľkodušnej spolupráci sa pričiňovať o uskutočňovanie všetkého, čo je pravdivé a spravodlivé. Náboženská sloboda má teda slúžiť aj na to, aby viedla k väčšej zodpovednosti ľudí pri plnení svojich povinností v spoločenskom živote.“ *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu II.*, s. 317.

¹⁴⁸ *Matrimonia mixta*, čl. 1: *Matrimonium inter duas personas baptizadas, quarum altera sit catholica, altera vero non catholica, cum natura sua planae spirituali coniugum communioni obstet, sine praevia Ordinarii loci dispensatione, contrahi non licet.*

¹⁴⁹ *Matrimonia Mixta*, čl. 4: *Ad impetrandam ab Ordinario loci dispensationem impedimenti, pars catholica declares se paratam esse pericula a fide deficienti removere. Eadem insuper gravi obligatione tenetur promissionem sinceram praestandi, se omnia pro viribus facturam esse, ut universa proles in Ecclesia catholica baptizetur et educetur.*

¹⁵⁰ AAS 63 (1971), s. 441–446.

¹⁵¹ *Causas matrimoniales*, čl. IV, § 1, písm. b: *Tribunal loci in quo pars conventa commorati-onem non precariam habeat.*

siaľ platné ustanovenie kán. 1964 CIC 1917 stanovovalo, že miestne príslušným tribunálom je tam, kde má riadne, resp. mimoriadne bydlisko žalovaná strana alebo katolícka strana, ak je druhá strana nekatolícka.¹⁵² Ustanovenia Motu proprio *Causas matrimoniales* už nerozlišovali, či ide o žalovaného nekatolíka alebo katolíka.

2.4 CIC 1983

Pápež Ján XXIII. dňa 28. marca 1963 ustanovil Komisiu pre revíziu Kódexu kánonického práva. Jedno z prvých jej rozhodnutí bolo odložiť práve revíziu Kódexu kánonického práva, kým II. vatikánsky koncil neskončí svoju prácu. Pápež Pavol VI. formálne inauguroval prácu Komisie pre revíziu Kódexu kánonického práva dňa 20. novembra 1965, avšak skutočné práce nezačali do januára 1966.¹⁵³ Komisia pre revíziu Kódexu kánonického práva bola zložená z kardinálov a konzultantov, ktorí formulovali rôzne schémy revidovaného práva. Konzultanti boli rozdelení do štrnástich skupín (*coetus*). Tieto skupinky pracovali na jednotlivých oblastiach, ktoré mali byť revidované: všeobecné normy, posvätná hierarchia, náboženstvo, fyzické a morálne osoby všeobecne, laici a spoločenstvá veriacich, manželstvo, iné sviatosti ako manželstvo, magistérium, majetky, procesy a tresty. Ďalšie skupiny nekorespondovali so systematikou nového Kódexu kánonického práva, zaoberali sa jeho organizáciou a systematikou, fundamentálnym, resp. ústavným právom Cirkvi a administratívnym procesom. Výsledky jednotlivých skupín boli publikované v oficiálnom časopise Komisie pre revíziu Kódexu kánonického práva „*Communicationes*“.¹⁵⁴

Coetus (skupinka) v problematike procesné právo začala pracovať v máji 1966. Správa z predprípravného procesu sa objavila v roku 1970 v časopise

¹⁵² *In aliis causis matrimonialibus iudex competens est iudex loci in quo matrimonium celebratum est aut in quo pars conventa vel, si una sit acatholica, pars catholica domicilium vel quasi-domicilium habet.*

¹⁵³ Porovnaj: SCHARDT, W. *Procedural capacity in marriage nullity cases: Developments in the revised Code of Canon law*, s. 53–54. K sumáru prvých postupov v procese revízie Kódexu kánonického práva pozri aj: GREEN, T., J. *The Revision of the Code: The First Decade*. In *The Jurist*, vol. 36 (1976), s. 353–441.

¹⁵⁴ GREEN, T., J. *The Revision of Canon Law: Theological Implications*. In *Theological Studies*, The Catholic University of America, s. 594. Dostupné na internete: cdn.theologicalstudies.net/40/40.4/40.4.1.pdf [cit. dňa 15. 9. 2015].

Communicationes a ďalšie správy v roku 1972.¹⁵⁵ *Schema canonum de modo procedendi pro tutela iurum seu de processibus* z roku 1976 v kán. 82 a kán. 338 upravila procesnú spôsobilosť v procese manželskej nulity. Kán. 82, ktorý mení kán. 1646 CIC 1917:

*Quilibet, sive baptizatus sive non baptizatus, potest in iudicio agere; reus autem ligitime conventus respondere debet.*¹⁵⁶

Kán. 338, ktorý mení kán. 1971 CIC 1917:

*Habiles sunt ad matrimonium impugnandum: 1) coniuges; 2) Promotor iustitiae, in tuitionem publici boni, quando nullitas fundatur in facto de se publico, si matrimonium convalidari nequeat aut non expediat.*¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ SCHARDT, W. *Procedural Capacity in Marriage Nulity Cases: Developments in the Revised Code of Canon Law*, s. 68.

¹⁵⁶ Každý, pokrstený alebo nepokrstený, môže v súdnom konaní vystupovať ako žalobca; zákonne pozvaná stránka však musí odpovedať. Voči tomuto zneniu bola vznesená námietka, pretože nepokrstení nie sú subjektom práva Cirkvi, a preto by nemali byť oprávnení vzniesť žalobu na cirkevnom súde. Relátor bol presvedčený, že znenie kán. 82 by sa nemalo meniť vzhľadom na odpoveď Komisie pre interpretáciu dokumentov II. vatikánskeho koncilu z dňa 28. januára 1973, ktorá priznala právo nekatolíkom, pokrsteným alebo nepokrsteným právo podať žalobu na nulitu manželstva na cirkevný tribunál. Ďalší návrh spočíval v odporúčaní doplniť do predmetného ustanovenia znenie „pokiaľ to zákon nezakazuje“. Relátor odpovedal na uvedený názor nasledovne. V prípade, že by sme prijali navrhované, nedosiahol by sa zámer zjednodušiť právo, ale dosiahli by sme stav pred revíziou Kódexu kánonického práva. Porovnaj: *Coetus studiorum de Processibus. Communicationes* 10 (1978), s. 265. In SCHARDT, W. *Procedural Capacity in Marriage Nulity Cases: Developments in the Revised Code of Canon Law*, s. 71–72.

¹⁵⁷ *Namietat (napadnúť) manželstvo sú spôsobilí: 1. manželia; 2. promótor spravodlivosti, v prípade ak ide o verejné dobro, keď nulita vyplýva zo skutočností, ktoré sú verejné, ak manželstvo nemôže byť konvalidované alebo to nie je užitočné.* Kán. 338 nebol predmetom diskusií až do roku 1979. Prvá námietka vzťahujúca sa na predmetný kánon bola lingvistická. Posudzované bolo slovo „namietat“, „napadnúť“, ktoré podľa kritikov podčiarkovalo diskutabilnú povahu tohto procesu. Navrhovaná textácia „iniciovat žalobu o nulitu manželstva sú spôsobilí“, keby nebola taká dlhá, mohla byť prijatá. Relátorovi sa však nejavia ako výhodná, a preto bolo toto odporúčanie zamietnuté. Porovnaj: *Coetus studiorum de Processibus, Communicationes* 11 (1979), s. 259, In SCHARDT, W. *Procedural Capacity in Marriage Nulity Cases: Developments in the Revised Code of Canon Law*, s. 72–73. Viac problematická bola úloha promótoru spravodlivosti a jeho právo intervenovať v procese nulity manželstva. Namietaná bol formulácia „keď nulita vyplýva zo skutočností, ktoré sú verejné“, pričom sa navrhovala formulácia „keď skutočností, na základe ktorých je postavená nulita, sa stali verejnými“. Cieľom navrhovanej textácie bol zámer, aby intervencia promótoru spravodlivosti bola mimoriadna, predovšetkým v prípade škandálov. Textácia „v prípade, že ide o verejné dobro“ sa vyhodnotila ako zbytočná. SCHARDT, W. *Procedural Capacity in Marriage Nulity Cases: Developments in the Revised Code of Canon Law*, s. 73–74.

Takto navrhované kánony sa stali súčasťou CIC 1983 v nasledovnom znení. Kán. 1476 CIC 1983:

Každý, či pokrstený alebo nepokrstený, môže v súdnom konaní vystupovať ako žalobca; zákonne pozvaná stránka však musí odpovedať.

Kán. 1674 CIC 1983:

Napadnúť manželstvo sú spôsobilí: 1. manželia; 2. promótor spravodlivosti, keď sa nulita stala už známou, ak sa manželstvo nemôže konvalidovať alebo nie je to užitočné.

Okrem kánonov špecifikujúcich okruh osôb aktívne legitimovaných v procesoch manželskej nulity možno myšlienkové smerovanie CIC 1983 sledovať aj na vyjadreniach apoštolskej konštitúcie pápeža Jána Pavla II., ktorou promulgoval CIC 1983 *Sacrae Disciplinae Leges*. Ján Pavol II. uviedol kľúčové myšlienky, na ktorých je postavený CIC 1983. Sú nimi koncept Cirkvi ako Boží ľud (comunio), kolegialita, spolupráca, definovanie práv veriacich, špeciálne laikov, úsilie o ekumenizmus.¹⁵⁸ Práve ekumenizmus je viditeľný v normách CIC 1983¹⁵⁹ a úzko súvisí s konceptom Cirkvi ako Božieho ľudu.¹⁶⁰ Explicitné zakotvenie myšlienok II. vatikánskeho koncilu¹⁶¹ možno identifikovať v ustanovení kán. 205 CIC 1983,¹⁶² ktorý identifikuje veriacich v plnom spoločenstve s Cirkvou (pokrstení).¹⁶³ CIC 1983 poukazuje aj na veriacich, ktorí nie sú v plnom spoločenstve s Cirkvou a plne sa premieta ekumenizmus v tejto problematike.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Apoštolská konštitúcia *Sacrae Disciplinae Leges*. In *Kódex kánonického práva*. Latinsko-slovenské vydanie. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1996. s. 11–21.

¹⁵⁹ Porovnaj: BEAL, J. P., CORIDEN, J. A., GREEN, T. J. *New Commentary on the Code of Canon Law. Study Edition*. Mahwah: Paulist Press, 2002. s. 10.

¹⁶⁰ GREEN, T., J. *The Revision of Canon Law: Theological Implications*. In *Theological Studies*, The Catholic University of America, s. 655–656. Dostupné na internete: cdn.theologicalstudies.net/40/40.4/40.4.1.pdf [cit. dňa 19. 9. 2015].

¹⁶¹ Pozri dokumenty II. vatikánskeho koncilu: Dogmatickú konštitúciu o cirkvi *Lumen gentium* čl. 8, Dekrét o východných katolíckych cirkvách *Orientalium Ecclesiarum* čl. 5, Dekrét o ekumenizme *Unitatis Redintegratio* čl. 3, 8, 15, 16. *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu I., II.* Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1993.

¹⁶² V plnom spoločenstve Katolíckej cirkvi tu na zemi sú tí pokrstení, ktorí sa v jej viditeľnom organizme spájajú s Kristom, a to zväzkami vyznania viery, sviatostí a cirkevného riadenia.

¹⁶³ Postavenie veriacich v plnom spoločenstve s Cirkvou možno sledovať aj na skutočnosti, že manželstvo dvoch pokrstených (nie je podstatné, či ide o krst v Katolíckej cirkvi) je sviatosťou podľa kán. 1055 CIC 1983.

¹⁶⁴ V ustanovení kán. 383 § 3 CIC 1983 sa od diecézneho biskupa vyžaduje, aby sa voči bratom, ktorí nie sú v plnom spoločenstve s Katolíckou cirkvou správali vľúdne a láskavo a rozvíjal sa aj ekumenizmus, ako ho chápe Cirkev. Kán. 755 § 1 CIC 1983 určuje úlohu celého kolégia biskupov a Apoštolskej stolice rozvíjať a riadiť u katolíkov ekumenické hnu-

Na základe prezentovaného je logické, že okruh aktívne legitimovaných osôb na podanie žaloby o nulitu manželstva bol rozšírený nielen z dôvodu praktických problémov, ktoré obmedzenia procesnej spôsobilosti prinášali.

2.5 Záver

Na základe prezentovaného je zrejmé, že otázka procesnej spôsobilosti osôb nepatriacich do Cirkvi (pokrstených nekatolíkov a nepokrstených) bola v priebehu 20. storočia, v CIC 1917 a CIC 1983 rozdielna. Zatiaľ čo CIC 1917 výrazným spôsobom obmedzoval procesnú spôsobilosť osôb nepatriacich do Cirkvi, CIC 1983 plne reflektoval na myšlienky II. vatikánskeho koncilu a priznal procesnú spôsobilosť aj osobám mimo Cirkvi.

Aj napriek skutočnosti, že základnými myšlienkovými smermi, ktoré spôsobili zmenu v tejto problematike, boli výsledky II. vatikánskeho koncilu, podľa nášho názoru toto smerovanie ovplyvnil aj ďalší výrazný zdroj rozvoja pozitívneho práva Cirkvi v 20. storočí, a to prirodzený zákon.¹⁶⁵ Právo na manželstvo je právom, ktorého korene možno identifikovať v práve prirodzenom, a preto jeho výkon, realizácia, prislúcha aj osobám, ktoré normy kánonického práva nezaväzujú.¹⁶⁶ Aj podľa Charty práv rodiny, dodatku

---

tie, ktorého cieľom je obnovenie jednoty všetkých kresťanov, ktorú napomáhať je Cirkev zaviazaná z vôle Krista. Ustanovenie kán. 933 CIC 1983 umožňuje z oprávneného dôvodu a s výslovným povolením miestneho ordinára kňazovi sláviť Eucharistiu v kostole niektorej cirkvi alebo ekleziálnej spoločnosti, ktoré nemajú plné spoločenstvo s Katolíckou cirkvou, pri vylúčení verejného pohoršenia. Ustanovenia kán. 1124-1129 CIC 1983 pojednávajú o miešaných manželstvách, manželstvách medzi katolíkom a osobou, ktorá patrí do cirkvi alebo ekleziálnej spoločnosti, ktorá nie je v plnom spoločenstve s Katolíckou cirkvou. Takéto manželstvá môžu byť uzatvorené po získaní dovolenia miestneho ordinára.

¹⁶⁵ K problematike prirodzeného zákona v Cirkvi pozri: ČERBOVÁ, V. Prirodzený zákon v Katolíckej cirkvi v dvadsiatom storočí – kontinuita či diskontinuita? In *Kontinuita a diskontinuita práva v 20. storočí 1. Cirkevné, kánonické a konfesné právo*. Bratislava: Atticum, 2013, s. 37–40, ČERBOVÁ, V. Prirodzený zákon ako hodnota v práve Katolíckej cirkvi. In *Hodnotový systém práva a jeho reflexia v právnej teórii a praxi*. 2. diel. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 763–777. ČERBOVÁ, V. Vplyv rotálnej jurisprudencie na psychickú neschopnosť k manželstvu podľa kánonického práva. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2014*, [elektronický zdroj]. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2014, s. 23–30. BRTKO, R., ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V., NEMEC, M. *Prirodzené právo – jeho vývoj a prvky v rímskom a kánonickom práve*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014.

¹⁶⁶ Podľa ustanovenia kán. 1 CIC 1983 kánony tohto Kódexu sa vzťahujú iba na latinskú cirkev. Podľa ustanovenia kán. 11 CIC 1983 čisto cirkevné zákony zaväzujú pokrstených v Katolíckej cirkvi alebo do nej prijatých, ktorí dostatočne používajú rozum, a ak právo neurčuje niečo iné, zavŕšili siedmy rok života.

k Apoštolskej exhortácii pápeža Jána Pavla II. *Familiaris Consortio* o úlohách rodiny v súčasnom svete je manželstvo prirodzenou ustanovizňou.¹⁶⁷ V pas-toralnej konštitúcii II. vatikánskeho koncilu o cirkvi v súčasnom svete *Gaudium et spes* je rovnako manželstvo ako ustanovizeň osožná pre všetkých ľudí¹⁶⁸ a chápe sa ako inštitút vytvorený Stvoriteľom spravujúci sa vlastnými zákonmi.¹⁶⁹ Boh ustanovil manželstvo vtedy, keď stvoril človeka ako muža a ženu. Božie zákony, týkajúce sa manželstva, sú vpísané do prirodzenosti človeka.¹⁷⁰

Manželstvo ako ustanovizeň prirodzeného práva je určená pre všetkých ľudí, a preto podľa nášho názoru prirodzené právo požaduje, aby aj osoby, ktoré kánonické právo nezaväzuje, avšak uzatvorili manželstvo kánonickou formou, boli oprávnené iniciovať súdne konanie o preskúmanie platnosti manželstva, ak majú zato, že ich manželstvo je nulitné z niektorého zo zákonných dôvodov neplatnosti.¹⁷¹

¹⁶⁷ *Familiaris consortio* – apoštolská exhortácia o úlohách kresťanskej rodiny v dnešnom svete. In AAS 74 (1982), s. 81–191.

¹⁶⁸ *Gaudium et spes*, čl. 47: *Blaho človeka a ľudskej i kresťanskej spoločnosti úzko súvisí s priaznivým stavom manželského a rodinného spoločenstva. Preto sa kresťania spolu so všetkými, ktorí si toto spoločenstvo veľmi vážia, úprimne tešia rozmanitej podpore, vďaka ktorej dnešní ľudia zvelaďujú tento zväzok lásky i úctu k životu. Dokumenty II. vatikánskeho koncilu I., s. 280.*

¹⁶⁹ *Gaudium et spes*, čl. 48: *Dôverné spoločenstvo manželského života a lásky, ktoré ustanovil Stvoriteľ a vybavil vlastnými zákonmi, je založené na manželskej zmluve, čiže na neodvolateľnom osobnom súhlase. Dokumenty II. vatikánskeho koncilu I., 1993, s. 280–281.*

¹⁷⁰ DUDA, J. *Katolícke manželské právo*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2007, s. 15.

¹⁷¹ Keďže hodnotíme, že kán. 1476 CIC 1983 je svojím pôvodom čo do výkonu práv v procesoch manželskej nulity výsledok prirodzeného zákona, vyvodzujeme jeho retroaktívny účinok, a preto by podľa nášho názoru bolo možné priznať procesnú spôsobilosť na iniciovanie procesu manželskej nulity aj pokrstenému nekatolíkovi alebo nepokrstenému, ktorý uzavrel manželstvo ešte podľa noriem CIC 1917.

III. KAPITOLA

POČIATKY SÚDNEJ OCHRANY SUBJEKTÍVNYCH PRÁV V RÍMSKOM PRÁVE – PÄŤ LEGISAKCIÍ

*Doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.
Univerzita Komenského, Právnická fakulta*

3.1 Úvod

V kontexte vývoja rímskeho súkromného práva sa stretávame s tromi procesnými systémami (*legisakčný* – *legis actiones*; *formulový* – *formulae*; *kogničný* – *cognitio extra ordinem*), ktoré zabezpečovali súdnu ochranu subjektívnych práv a ktoré sa časovo prelínali. Napríklad najstarší systém legisakčného procesu (ktorý bol charakteristický pre obdobie rímskej republiky) bol roku 17 pred Kr. zrušený Júliovým zákonom o rozhodovaní súkromných sporov; formulový proces (ktorý vznikol na prelome 3. a 2. stor. pred Kr.) pomerne dlho existoval popri legisakčnom procese, až ho úplne nahradil. Objektom nášho štúdia bude skúmať len najstarší legisakčný proces, ktorý, ako je známe, spravidla prebiehal v dvoch fázach: a) pred štátnym súdnym predstaviteľom (*in iure*); b) pred súkromným sudcom (*apud iudicem* alebo jednoducho *iudicium*).

Počiatky rímskeho civilného procesu sú nejasné. Od právnika Gaia sa dozvedáme strohú informáciu, že legisakčný proces bol najstaršou formou súdnej ochrany: „*žaloby, ktoré používali predkovia (tzv. veteres), sa nazývali legisakcie, a to buď preto, že boli odvodené zo zákonov..., alebo preto, že sa (ich formulácie) pripájali k slovám samotných zákonov ...*“¹⁷² Na rozdiel od Gaia, ktorý sa v uvedenom texte obmedzil len na všeobecné konštatovanie *veteres*, právnik Pomponius, ktorý pôsobil zhruba v rovnakom období ako Gaius (t. j. 2. stor. po Kr.) vysvetlil aj historicko-politické pozadie vzniku procesného systému a tiež poukázal na vývoj práva v kontexte zápasu odohrávajúcim sa medzi spoločenskými vrstvami: „*potom (...) boli z týchto zákonov vypracov-*

---

¹⁷² *Actiones, quas in usu veteres habuerunt, legis actiones appellabatur uel ideo, quod legibus proditae erant, quippe tunc edicta praetoris, quibus complures actiones introductae sunt, nondum in usu habebantur, uel ideo, quia ipsarum legum uerbis accommodatae erant et ideo immutabiles proinde atque leges obseruabantur* (Gai. Inst. 4,11).

vané žaloby, ktorými sa občania medzi sebou súdili. A aby ľud nevznášal tieto žaloby podľa toho, ako by sám chcel, žiadali znalci práva, aby boli formálne presne určené. A táto časť práva sa nazýva *legisactiones*, to jest žaloby založené na zákone a obyčajovom práve. A tak takmer v tom istom čase sa zrodili tieto tri časti práva: Zákon dvanástich tabúl, z neho začalo plynúť civilné právo a z tých istých predpisov sa vytvorili žaloby. Ale všetky tieto predpisy, ako aj znalosť výkladu a formulovanie žalôb patrili kolégiu pontifikov (kňazov). Každý rok sa ustanovovalo, kto z nich bude spravovať súkromné záležitosti občanov. A ľud sa takmer sto rokov riadil týmto zvykom... Potom, keď existoval v obci Zákon dvanástich tabúl, civilné právo a zákonné žaloby, stalo sa, že plebs sa dostal do rozporu so senátom (patricijmi) a odlúčil sa od neho a sám sebe ustanovil práva a tieto práva sa volajú *plebiscita*. Čoskoro potom bol plebs povoláný naspäť, a pretože sa z týchto *plebiscit* rodili mnohé spory, ustanovilo sa *Hortensiovým* zákonom, že aj ony sú vnímané ako zákony celej obce.¹⁷³

Z textu vyplýva, že civilné práva sa u Rimanov v najstaršej dobe zakladali len na zákone a právnom obyčaji, a teda aj spôsob ich súdnej ochrany bol výlučne založený na zákone a starom právnom obyčaji, t. j. na *legisakciách* (*per legis actionem*). Je prirodzené, že v tomto primitívnom období vývoja rímskeho právneho poriadku normy civilného práva mali prísne formálny charakter v tom zmysle, že právne účinky spájali skôr s tým, čo bolo nariadené (*quod dictum est*), ako so skutočnou vôľou konajúcich subjektov. Uvedené sa odrazilo aj v rímskych *legisakciách*, pre ktoré bolo charakteristické to, že boli prísne formálne tak po slovnej, ako i symbolickej stránke a nedodržanie tohto formalizmu viedlo až k strate procesu, čo neskôr ironicky kritizoval Marcus Tullius Cicero (v reči *Pro Murena*, 12, 26).¹⁷⁴ Ďalšou nevýhodou *legisakčného* procesu bolo, že sa obmedzoval len na rímskych občanov

¹⁷³ Pomp. D. 1,2,2,6-8: *Deinde ex his legibus eodem tempore fere actiones compositae sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus prout vellet institueret certas solemnesque esse voluerunt: et appellatur haec pars iuris legis actiones, id est legitimae actiones. Et ita eodem paene tempore tria haec iura nata sunt: lege duodecim tabularum ex his fluere coepit ius civile, ex isdem legis actiones compositae sunt. Omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo anno praeesset privatis. Et fere populus annis prope centum hac consuetudine usus est... Deinde cum esset in civitate lex duodecim tabularum et ius civile, essent et legis actiones, evenit, ut plebs in discordiam cum patribus perveniret et secederet sibi quae iura constitueret, quae iura plebi scita vocantur. Mox cum revocata est plebs, quia multae discordiae nascebantur de his plebis scitis, pro legibus placuit et ea observari lege Hortensia: et ita factum est, ut inter plebis scita et legem species constituendi interesset, potestas autem eadem esset.*

¹⁷⁴ Cicero ironicky kritizuje *legisakčný* formalizmus týmito slovami: „*haec iam tum apud illos barbaros ridicula, credo, videbantur*“.

(*cives Romani*) a cudzinci (*peregrini*) ako i Latíni boli z neho vylúčení,¹⁷⁵ lebo legisakcie sa zakladali na *ius Quiritium*.¹⁷⁶

Systém legisakčného procesu bol aplikovaný v dobe primitívnych agrárnych pomerov; akonáhle sa spoločenské a hospodárske vzťahy začali intenzívnejšie rozvíjať, tak prax s pomocou laickej jurisprudencie začali hľadať spôsoby, ako tieto strnulé formy rozhodovania zrušiť, lebo sa stali vážnou prekážkou rýchleho a pre potreby novej doby vyhovujúceho súdneho rozhodovania. Ku zmene došlo v polovici druhého storočia pred Kr., keď Aebutiov zákon (asi z r. 120 pred Kr.) umožnil v procesnom konaní aplikovať nové progresívne formy, ktoré postupne vytlačili legisakcie. Nepružnosť legisakčného procesu videl Gaius predovšetkým v prílišnej *substilitas* starých právnikov: „postupom času však všetky tieto legisakcie upadli do opovrhnutia. Lebo starí (právnici), ktorí sa vtedy podieľali na tvorbe práva, to svojím prílišným puntičkárstvom priviedli až tak ďaleko, že kto sa len máličko zmýlil, prehrával spor. A tak Aebutiovým zákonom a dvoma Juliovými zákonmi boli tieto legisakcie zrušené a bolo zavedené nové konanie...“ (Gai. Inst. 1,30).

Podstata legisakčného procesu spočívala vo formálnom a slávnostnom prehlásení nároku pred magistrátom pomocou citovania slov zákona (*lege agere*). Ako sme spomenuli skôr, proces sa spravidla uskutočňoval v dvoch etapách. Cieľom **prvej (in iure)** bolo najmä presne nastoliť obsah a rámec sporu podľa formálnych schém, a preto sa vyžadovala prítomnosť obidvoch strán. V tejto fáze žalobca povolával žalovaného, aby sa dostavil pred magistráta (*in ius vocatio*). V prípade, že došlo k dohode o rozhodnutí sporu (*litis contestatio*), t. j., že žalovaný poprel žalobcov nárok (*defensio*), magistrát priznal žalobu a sporové strany odkázal na sudcu. **Druhé štádium sporu**

---

¹⁷⁵ K princípu rovnosti strán a kontraktualnej slobody pozri bližšie: LENHARTOVÁ, K. *Princíp rovnosti strán a kontraktualnej slobody*. Príspevok bol prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015“ v dňoch 19.–21. 3. 2015 v Častej Papierničke (v tlači).

¹⁷⁶ Za *peregrínov* boli považovaní všetci tí, ktorí neboli rímskymi občanmi alebo Latínmi. Latíni boli pôvodní obyvatelia Latia a latinských miest spojených s Rímom vo federácii – *foedus Cassianum* – r. 493 pred Kr. Hoci im bolo priznané *ius commercii* (právo obchodovať) a *ius conubii* (uzavierať manželstvá s rímskymi občanmi podľa civilného práva), nemali „*patria potestas*“. Pokiaľ mal Latín „*commercium*“, tak bol spôsobilý k príslušným právnym úkonom, ale nie k právam, ktoré mali rímski občania. Napríklad, ak rímsky občan manciáciou previedol na Latína vlastníctvo nejakej veci, tak tento scudzovací úkon bol platný, ale Latín sa nestal vlastníkom tejto veci na základe starobylého kviritského práva (*dominus ex iure Quiritium*). Preto formula „*aiō hanc rem meam esse ex iure Quiritium*“ nebola prístupná pre Latínov tak pri manciácii, ako aj pri sporovej či nesporevej legisakcii. Latíni teda neboli spôsobilí k legisakciám, ktoré mali oporu v *ius Quiritium*.

(*in iudicium* alebo *apud iudicem*) sa teda odohrávalo pred inou osobou, súkromným sudcom (*iudex privatus*), ktorý nebol štátnym orgánom, ale magistrátom poverenou osobou na vyriešenie sporu. Sudcami mohli byť rímski občania, ktorí boli magistrátom zapísaní do zoznamu (*album iudicium*). Pôvodne mohli súdiť len senátori, neskôr od konca druhého storočia pred Kr. zas jazdci a od cisára Augusta mohli byť sudcami príslušníci oboch stavov.

Formalizmus legisakčného procesu sa prejavoval vo vzájomných slávnostných prehláseniach sporových strán i súdneho magistráta. Legisakcie obsahovali časti voľné (ktoré sa prispôbovali jednotlivým prípadom) a časti pevné (ktoré museli byť prednesené podľa predpísaných schém a ktoré boli spravidla vytvorené podľa znenia zákona – *lex*). Legisakcie vo svojich pevných častiach boli nemenné. Už aj malá odchýlka od predpísaného znenia určitej formulácie spôsobila, že strana, ktorá sa tohto nedopatrenia dopustila, proces prehrala (*causa cadere*). Napríklad ak by žalobca pre porezanie viniča žaloval tým spôsobom, že by v žalobe spomenul „vinič“ a nie „stromy“, tak by stratil nárok pokračovať v spore a súd by prehral. Bolo to preto, lebo Zákon XII tabúl (z ktorého žaloba na porezanie viniča vychádzala) hovoril všeobecne len o stromoch a nie o viniči (Gai. Inst. 4,11). Taktiež bolo neprípustné, aby sa do legisakčných formúl vkladali výnimky alebo lehoty. Takéto konanie spôsobilo, že legisakcia bola neplatná.¹⁷⁷ Legisakcie mali teda prísne predpísaný slovný a symbolický formalizmus, ktorého nedodržanie viedlo k strate procesu.

Rovnako i magistrát, ktorý pôsobil v prvej fáze procesu, musel byť vo svojich vyhláseniach voči procesným stranám formálny; napríklad mal povinnosť použiť jedno z troch slávnostných slov (*tria verba sollemnia* alebo *verba certa legitima*):¹⁷⁸ *do, dico, addico*. Slovo *do* muselo byť použité pri dosadení sudcu (*iudicem, arbitrum dare*);¹⁷⁹ slovo *dico* zas pri vindikáciách¹⁸⁰ (kde prétor použil: *dicit viam, vindicias*).¹⁸¹ Výraz *addico* prétor používal v prípadoch, keď žalovaný nepopieral nárok žalobcu, čo malo za následok, že nebolo nutné vec ďalej preskúmať pred sudcom a prétor autoritatívne potvrdil (*addicere*) žalobcovu právo.¹⁸²

¹⁷⁷ Ulp. Vat. 318; Pap. D. 50,17,77.

¹⁷⁸ Varro 1.1.6,30; Macrob. 1,16,14.

¹⁷⁹ Gai. Inst. 4,15.

¹⁸⁰ *Vindicationes* – vecné žaloby, ktoré chránili absolútne subjektívne právo; *vindiciae* – veci, o ktoré sa viedol spor, plody spornej veci v čase procesu; *vindicta* – palica, ktorou sa rímsky občan dotýkal spornej veci pri domáhaní sa vlastníckeho práva.

¹⁸¹ Pomp. D. 1,2,2,24; Gai. Inst. 4,15.

¹⁸² Gai. Inst. 1,134; 2,24.

Gaius vo svojej učebnici opisuje procesný formalizmus legisakčného procesu (v časti *in iure*) nasledovne: „*pri vecných žalobách sa hnutelné veci (...) pokiaľ mohli byť pred prétora prinesené alebo privedené, vindikovali v konaní in iure týmto spôsobom: kto vindikoval, držal palicu, potom uchopil samotnú vec, napríklad otroka a prehovoril: JA PREHLASUJEM, ŽE TENTO OTROK MI Z RIADNEHO DÔVODU PATRÍ PODĽA KVIRITSKÉHO PRÁVA. POZRI, TAK AKO SOM POVEDAL, POLOŽIL SOM PALICU*“, a pritom vkladal palicu na otroka. Protivník rovnakým spôsobom hovoril a konal to isté. Potom, čo obaja uskutočnili vindikáciu, prétor prehlásil: OBAJA OPUSTITE OTROKA!, a oni ho opustili.“¹⁸³

Formuláre používané v legisakčnom procese boli výtvorom pontifikálnej (kňazskej jurisprudencie), ktorá v právnom živote Rimanov prevládala až do 3. storočia pred Kr. Rímski kňazi (*pontifices*) viedli kalendár, v ktorom evidovali *dies fasti* (ich počet bol 40, neskôr 50 dní), v ktorých sa podľa vôle bohov mohli viesť spory a *dies nefasti* (asi 110 dní), v ktorých to bohovia zakazovali. Pritom kňazi si viedli archív formulárov týkajúcich sa právnych úkonov a tiež žalôb. Pisár Gnaeus Flavius narušil monopol kňazov na právne vedomosti tým spôsobom, že na prelome 4. a 3. storočia pred Kr. odcudzil a zverejnil na Rímskom fóre súdny kalendár a zbierku žalobných formulárov (legisakcií) nazývanú potom *ius civile Flavianum*. Neskôr Sextus Aelius (bol konzulom v r. 198 pred Kr.) vytvoril iné legisakcie a dal ľudu knihu, ktorá sa volá *ius Aelianum*.¹⁸⁴ Dnes nevieme s istotou povedať, či žalobné formuláre boli vyhlásené v prétorskom albume.¹⁸⁵

Výrazom *legis actio* (doslovne žaloba zo zákona) sa v rímskom práve označovali a) **procesné formuly**, b) **obrady** (ktoré pozostávali z prednesenia istých formúl, ktoré boli prispôbované slovám zákona), c) **systém civilného procesu** (pri ktorom museli byť prednesené formuly).¹⁸⁶

Gaiove Inštitúcie (4,12) konštatujú, že systém legisakčného procesu zahŕňal len päť legisakcií: „*pomocou legisakcie sa žalovalo piatimi spôsobmi: sa-*

---

¹⁸³ Gai Inst. 4,16.

¹⁸⁴ Pomp. D. 1,2,2,7.

¹⁸⁵ HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*. Bratislava: Právnická fakulta UK v Bratislave, 1925, s. 116.

¹⁸⁶ Je nutné však poznamenať, že súdna legisakcia sa používala pred magistrátom aj v nespo-rovom konaní, napr. pri *in iure cessio*, *manumissio vindicta*, *adoptio*, *emancipatio*. Taktiež je potrebné spomenúť, že výraz *legis actio* sa používal aj v situáciách, ako napr.: *legis actio de arboribus caedendis/succis* (išlo o žalobu zo Zákona XII tabúl proti tomu, kto by protiprávne stal cudzie stromy) alebo *legis actio damni infecti* (išlo o žalobu z dôvodu hroziacej škody, keď ohrozený sused sa už vopred bránil /formou legisakcie/ proti majiteľovi susediaceho pozemku, z ktorého hrozila určitá škoda – strom, stavba, činnosť a pod).

cramento, per conditionem, per iudicis postulationem, per manus iniunctionem, a per pignoris capionem“¹⁸⁷. Prvé tri boli **rozhodujúce**, t.j. týkali sa vlastného procesu, ostatné boli **exekučné**. Ďalej je nutné poznamenať, že exekučné konanie *per pignoris capionem* nevyžadovalo súčinnosť súdneho magistráta a mohlo byť vykonané aj v *dies nefastus*. Ostatné konania boli viazané na súdne miesto, t.j. na súd v Ríme¹⁸⁷ a na *dies fasti*.

Niektoré manuály rímskeho súkromného práva¹⁸⁸ spomínajú ešte dve osobitosti legisakčného procesu. Prvá sa týkala toho, že jedna z procesných strán musela vždy vyvíjať náležitú **iniciatívu v procese** (a to nielen na jeho začiatku, ale aj neskôr) potrebnú na to, aby sa v spore mohli pokračovať. Bez týchto aktívnych konaní jednej alebo druhej procesnej strany by legisakčný proces vôbec nemohol napredovať, ale by sa zastavil. Procesné strany takto ovládali celý priebeh sporu, t.j. mohli spor nielen uviesť do pohybu, ale ho mohli aj usmerniť prostredníctvom žalôb, námietok, či dôkazov a dokonca ho mohli aj kedykoľvek skončiť späťvzatím podanej žaloby alebo zmierom. Sporové strany disponovali celým sporom (hovoríme o dispozičnej zásade rímskeho civilného procesu). Druhá osobitosť legisakčného procesu sa týkala **povinnnej účasti žalovanej strany** v legisakčnom procese, a to predovšetkým v jeho prvej časti (*in iure*). Žalujúca strana (nazývaná *actor* alebo *petitor*) musela zabezpečiť, aby sa žalovaný (*reus*) dostavil pred súdneho magistráta. Akt predvolania žalovaného na súd (*in ius vocatio*) nebolo vecou štátneho úradníka, ale žalobcu. Od úspechu takéhoto konania žalobcu sa odvíjala ďalšia možnosť pokračovania v spore. Preto primitívne právo dovoľovalo predviesť žalovaného pred magistráta aj násilným spôsobom. Zákon XII tabúl stanovil povinnosť dostaviť sa na súd (*si in ius vocat, ito*), a preto dovoľil žalobcovi (v prípade, že by sa pred svedkami žalovaný zdráhal splniť si túto povinnosť), aby na žalovaného vložil ruku a násilne ho predviedol pred prétora.¹⁸⁹ Predvolaný (*vocatus*) mal teda povinnosť nasledovať žalobcu. Žalobca zas mal v tomto ohľade voči predvolanému povinnosť poskytnúť mu

¹⁸⁷ V tejto súvislosti Gaius poznamenáva: „Všetky procesy sa vedú buď na základe legitímneho práva, alebo prebiehajú z úradnej moci. Legitímne sú tie procesy, ktoré sa konajú len pre rímskych občanov za prítomnosti jedného sudcu v meste Ríme, či do vzdialenosti prvého mílnika od mesta Ríma“ (Gai. Inst. 4,103-104).

¹⁸⁸ Napr. PUGLIESE, G. *Il processo*.

¹⁸⁹ Lex XII tabularum, Tab. I.: (1) *si in ius vocat, ito. ni it, antestamino. igitur em capito. (2) si calvitur pedemve struít, manum endo iacito. (3) si morbus aevitasve vitium escit, iumentum dato. si nolet, arceram ne sternito*. Z tohto zákonného princípu (povinnosť dostaviť sa na súd) existovali niektoré výnimky, napr. výnimku mali nedospelé dievčatá, ktoré boli pod mocou iného (Gai. D. 2,4,22).

dopravný prostriedok, ak si to vyžadovali jeho zdravotné dôvody.¹⁹⁰ Predvolaný sa nemusel dostaviť na súd, ak za seba poslal primeraného garanta (*vin-dex*), ktorý prijal spor namiesto neho.

Skôr ako prejdeme k jednotlivým legisakciám je nutné aspoň stručne spomenúť, aké zákonné predpoklady museli spĺňať procesné strany, aby mohli vystupovať v procese či už ako žalobca, alebo ako žalovaný. Pred súdnym magistrátom muselo byť isté, či ide o spor medzi **svojprávnymi rímskymi občanmi (*sui iuris*)**.¹⁹¹ Procesnú spôsobilosť byť účastníkom sporu v čase konania legisakčného procesu nemali otroci a osoby podriadené otcovskej alebo manželovej moci.¹⁹² Osoby *alieni iuris* (t.j.: *filii et filiae familias, uxores in manu, persone in mancipio*) nemohli byť procesnými stranami v legisakčnom procese. Gaius v tejto súvislosti spomína: „*je potrebné vedieť, že tým osobám, ktoré sú v právomoci, v manželskej moci alebo v mancipiu, nemožno nič postúpiť iniurecesiou: lebo ak nemôžu mať tieto osoby nič vlastného, je – ako sa rozumie – len logické, že ani na súde nemôžu nič vindikovať ako svoje vlastné*“ (Gai. Inst. 2, 96).

3.2 Legis actio sacramenti

Už samotný názov tejto legisakcie napovedá, že táto žaloba odrážala materiálny symbolizmus kňazstva. Išlo o to, že v konaní *in iure* jedna z procesných strán (spravidla žalobca) vyzvala pred svedkami tú druhú (spravidla žalovaného), aby každá z nich slúbila určitú obeť (*sacramentum*) bohom (neskôr do štátnej pokladnice – eráru), ak sa jej tvrdenie v spore ukáže ako nepravdivé. Podľa zákona XII tabúl výška *sacramenta* vychádzala z hodnoty predmetu sporu: ak táto hodnota bola 1000 assov a viac, tak výška *sacramenta* bola 500 assov. Pri nižších hodnotách predmetu sporu a tiež pri sporoch o slobodu výška *sacramenta* bola 50 assov. *Sacramentum*, teda peňažná čiastka, sa pôvodne skladala v hotovosti v určitej svätyni a mohla byť vybratá až po vynešení konečného rozsudku. Avšak čiastka, ktorú zložila strana, ktorá v pro-

---

¹⁹⁰ BARINETTI, P. *Diritto romano: parte generale*. Milano: Dott. Francesco Vallardi ed., 1864, s. 493.

¹⁹¹ Niektorí právní romanisti zastávajú názor, že v legisakčnom procese mohli vystupovať ako procesné strany aj Latíni, na túto tému pozri PUGLIESE, G. *Il processo*, s. 232–238.

¹⁹² K procesnej spôsobilosti žien *sui iuris* pozri bližšie: LENHARTOVÁ, K. *Keď sa žena rozhodla konať...* Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Bratislavské právnické fórum 2015“ v dňoch 9.–10. 10. 2015 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (v tlačí).

cese prehrala, bola zadržaná v prospech bohov (pontifikom) a bola použitá na verejné obeť. Je isté, že v období neskorkej republiky výraz *sacramentum* sa chápal ako procesná „stávka“ sporových strán, na základe ktorej sa strany zaväzovali zaplatiť určitú peňažnú hotovosť do štátnej pokladne v prípade, že spor prehrajú. Zmena nastala v tom, že suma *sacramenta* sa už neskladala v hotovosti, ale jej budúce vyplatenie sa garantovalo prétorovi prostredníctvom ručiteľov (*praedes sacramenti*). Po vynesení rozsudku vznikla strana, ktorá stávku prehrala povinnosť vyplatiť určenú sumu; tá mohla byť vymáhaná aj od *praedes sacramenti* (Gai. Inst. 4,13; 4,16). Podľa lex Papiria z doby medzi 3. a 2. stor. pred Kr. mali vymáhať *sacramentum* nižší magistráti nazývaní *tres viris capitales*.

Pokiaľ ide o ďalšiu charakteristiku tejto žaloby od Gaia sa dozvedáme, že žaloba mala všeobecný charakter,¹⁹³ a žalobca ju mohol použiť v tých prípadoch, pre ktoré nemal k dispozícii špeciálnu žalobu alebo iný spôsob ochrany, t. j. iný *modus lege agendi*. Ďalej pri tejto žalobe boli známe dva postupy podľa toho, či žaloba slúžila na ochranu absolútnych alebo relatívnych subjektívnych práv. Ak išlo o prvý prípad, t. j. ochranu vlastníckych práv, pozemkových služobností, pozostalosti, otcovskej moci, stavu slobody, tak bola použitá *legis actio sacramenti in rem*. V druhom prípade predmetom sporu bola existencia či neexistencia žalovaného záväzku, a preto mohla byť použitá žaloba *legis actio sacramenti in personam*. V tomto zmysle Gaius upresňuje: „žaloby vecné sa nazývajú **vindikácie** (*vindicationes*), naproti tomu žaloby osobné, prostredníctvom ktorých vznášame nárok, že SA MUSÍ DAŤ, ČI STAŤ, sa nazývajú **kondície** (*condictiones*)“.¹⁹⁴

3.2.1 *Legis actio sacramenti in rem*

Predmetom sporu bolo stanoviť, či existuje **vecné právo** alebo **iné absolútne subjektívne právo** k nejakej veci alebo človeku. V tomto sporovom konaní sa predpokladala nielen prítomnosť procesných strán, ale aj veci (*res litigiosa*), o ktorú sa viedol spor. Preto, ak išlo o spor týkajúci sa pozemku (resp. nehnuteľnosti), tak pôvodne sa vindikácia a kontravindikácia museli uskutočniť na spornom pozemku. To znamená, že sporové strany sa spolu so súdnym magistrátom odobrali na samotný pozemok, aby tam vykonali vzájomné vindikácie a pritom vložili ruku na spornú vec (*manus conserere*).¹⁹⁵ V neskoršom

¹⁹³ *Sacramenti actio generalis erat* (Gai. Inst. 4,13).

¹⁹⁴ Gai. Inst. 4,5.

¹⁹⁵ GELLIUS 20, 10, § 7-9.

období sa spor začínal pred magistrátom a na pozemok (ktorý bol predmetom sporu) sa odobrali len procesné strany a svedkovia, aby sa vrátili pred magistráta a so sebou symbolicky priniesli hrudu z tohto pozemku. V dobe Marca Tullia Cicerona sporné strany symbolickú hrudu doniesli pred préto- ra hneď na začiatku sporu.¹⁹⁶ Ak predmetom sporu bola stavba, tak na súd bola prinesená len tehla z tejto stavby. Podobne sa postupovalo aj pri hnutel- ných veciach, ktoré bolo ťažké priniesť pred préto- ra, napr., ak sa spor týkal stáda dobytky, tak na súd bola privedená len jedna ovca alebo koza, alebo sa z týchto zvierat priniesol len chumáč srsti; ak spornou vecou bola napr. loď, tak sa z nej odlomila malá časť a pod.¹⁹⁷

Spor (*legis actio sacramenti in rem*) prebiehal nasledovne. V časti *in iure* sa strany dostavili pred magistráta a priniesli vec (alebo aspoň jej symbolic- kú časť), ktorá bola predmetom sporu. Žalobca držal v ruke palicu,¹⁹⁸ ukazo- val ňou na vec a pritom **slávnostne prehlasoval**,¹⁹⁹ že vec je jeho (*vindicatio*): „*Hovorím, že táto vec je moja podľa kviritského práva na základe svojho dôvo- du a v zmysle toho, čo som povedal, hľa, položil som na ňu aj palicu.*“²⁰⁰ Pokiaľ žalovaný neoponoval, tak magistrát neodkazoval spor na sudcu a sporná vec zostala vo vlastníctve žalobcu. V prípade, že žalovaný oponoval (*contravin- dicatio*), stáli proti sebe dve rovnaké tvrdenia sporových strán. Preto magis- trát vyzval obidve strany: „*Obaja opustite vec.*“²⁰¹ Potom ten, ktorý vindiko- val prvý, položil otázku protivníkovi: „*Pýtam sa, či povieš na základe akého dôvodu si vindikoval?*“²⁰² A on odpovedal: „*Učiniť som tak podľa práva, ako som položil palicu.*“²⁰³ Potom nasledovali vzájomné výzvy k prisaha (*sacra- mentum*), t. j. žalobca vyzval žalovaného: „*Pretože si protiprávne vindikoval, vyzývam ťa na stávk o 50 (500) assov.*“²⁰⁴ Kontravindikant na to odpovedal: „*Podobne aj ja teba vyzývam.*“²⁰⁵ V prvej fáze procesu prétor musel rozhod-

---

¹⁹⁶ CICERO. *Pro Murena* 12,26.

¹⁹⁷ Gai. *Inst.* 4,17.

¹⁹⁸ Palica (*festuca* alebo *vindicta*) predstavovala kópiu, symbol pravého rímskeho vlastníctva.

¹⁹⁹ Pre *legis actio sacramenti* bolo typické, že vzájomné protirečenie sporných strán sa usku- točňovalo slávnostnou formou.

²⁰⁰ *Hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio secundum suam causam: sicut dixi, ecce vindictam imposui.*

²⁰¹ *Mittite ambo rem.*

²⁰² *Postulo anne dicas, qua ex causa vindicaveris?*

²⁰³ *Ius feci sicut vindicta imposui.*

²⁰⁴ *Quando tu iniuria vindicas, quingenti (q̄iunquaginta) assibus sacramento te provoco.*

²⁰⁵ *Similiter et ego te.* Je zaujímavé, že Gaius sporné strany v procese nenazýval výrazmi „žalobca“ (*actor*) a „žalovaný“ (*reus*), ale výrazmi „ten, ktorý vindikoval prvý“ (*qui prior vindicaverat*) a „protivník“ (*adversarius*).

núť aj o tom, ktorej strane pririekne **dočasnú držbu spornej veci** (*addictio vindiciarum*). Po tomto rozhodnutí dočasnému držiteľovi spornej veci nariaďil, aby dala odporcovi záruky týkajúce sa eventuálneho navrátenia spornej veci (vrátane plodov), ak spor prehrá.²⁰⁶ Okrem toho, každá strana musela zložiť určitú sumu. V neskoršom období (keď sa suma *sacramenta* neskladala v hotovosti) strany garantovali budúce vyplatenie *sacramenta* prostredníctvom ručiteľov (*praedes sacramenti*) v prípade, že spor prehrajú. Potom ako strany poskytli potrebné záruky, magistrát vymenoval sudcu (súkromnú osobu), ktorý mal spor rozhodnúť. Za republiky výber sudcu prináležal stranám (v predchádzajúcom období kráľovi), ale jeho menovanie náležalo magistrátovi. Ten mal k dispozícii aktualizovaný zoznam občanov (*album iudicum*), ktorí mohli byť sudcami v spore. Výber sudcu zo zoznamu sa uskutočňoval na základe dohody sporových strán alebo žrebom. Vo výnimočných prípadoch mohli strany vybrať sudcu aj z osôb, ktoré v zozname neboli. Ak sa protivníci vo výbere sudcu nedokázali medzi sebou dohodnúť, nakoniec im ho stanovil prétor sám. Súkromnými sudcami boli majetné osoby, pre ktoré účasť na rozhodovaní sporov bola vecou ich občianskej cti. Ak bol sudca vybraný a následne magistrátom menovaný, tak prvá fáza legisakčného procesu sa blížila k svojmu záveru. Ten sa pravdepodobne odohrával tým spôsobom, že magistrát odkázal procesné strany a tiež ďalšie prítomné osoby (svedkov)²⁰⁷ na sudcu a pripomenul im, aby mali na pamäti presné znenie formúl (*certa verba*), potom všetko to, čo sa pred ním ako magistrátom odohralo (*testes estote*)²⁰⁸ a osobitne, aby sudcovi presne oznámili v čom spočíva spor (*lis*). Preto sa tento záverečný akt prvej fázy legisakčného procesu nazýval *litis contestatio*. Názov je odvodený od *litem contestari* a v preklade znamená: spoločne povolávať za svedkov sporu, dosvedčovať spor. V tejto súvislosti je nutné zdôrazniť, že súdny magistrát (zväčša prétor) vykonával svoju činnosť v štádiu *in iure verejne na námestí* (*forum comitium*) a to tým spôsobom, že sedel na vyvýšenom mieste (*pro tribunali*) v kurulskom kresle v kruhu poradcov.

O druhej časti legisakčného procesu (*apud iudicem*) nemáme veľa poznatkov. Začínala sa oznámením dostaviť sa pred sudcu (*denuntiatio*) a to

²⁰⁶ Strany v legisakčnom procese boli voči sebe v rovnakom procesnom postavení, v tomto zmysle bol spor tzv. *iudicium duplex*. Uvedené malo za následok aj to, že prétor mohol voľne rozhodovať o dočasnej držbe spornej veci a že žalovaný nemal v spore výhodné postavenie držiteľa veci. Len v procese o slobodu (*liberalis causa*) Zákon XII tabúl súdnemu magistrátovi nariaďoval: *vindicias dare secundum libertatem*.

²⁰⁷ Ďalšie prítomné osoby boli svedkovia, ktorých si povolali jednotliví protivníci.

²⁰⁸ Fest.-Paul. sv. *contestari* (L. 34): *contestari est, cum uterque reus dicit: testes estote*.

v čase *comperendimus dies*, konkrétne pozajtra dopoludnia po oznámení. Denunciáciu mohla vykonať ktorákoľvek procesná strana voči tej druhej. Súkromní sudcovia mohli rozhodovať vo vlastných domoch alebo na nádvo-riach, prípadne na námestí, ale vždy s možnosťou **účasti verejnosti**. Sudca (*iudex*) nebol štátnym orgánom, ale nestranným rímskym občanom povolá-ným na to, aby v medziach ustanovenia sporu a po zhodnotení predložených dôkazov vyhlásil, prísaha ktorej strany bola správna a ktorej nie (*cuius sac-ramentum iustum, cuius iniustum*).²⁰⁹ Potom ako sa protivníci dostavili pred sudcu a vyložili mu krátko a len v hlavných bodoch podstatu sporu (*causae coniectio*),²¹⁰ nasledovali ich reči (*peroratio*), v ktorých obhajovali vlastné tvr-denia a predkladali dôkazy. Ako sme už povedali, konanie *apud iudicem* za-čínalo dopoludnia a pred sudcu mali povinnosť sa dostaviť obidve strany. V prípade, že strana v určenom čase pred sudcom prítomná nebola, sudca prítomnej strane nedal priestor na *peroratio*, ale popoludní vyniesol rozsud-ok v prospech tej strany, ktorá sa pred neho dostavila.²¹¹ Ak sa však pred sudcu v určenom čase dostavili obaja protivníci, nasledovalo dôkazové ko-nanie, sudca bol povinný predložené dôkazy oboch strán zhodnotiť a pod-ľa svojho uváženia spor rozhodnúť.²¹² Konečné rozhodnutie sudcu v spore sa nazývalo *sententia* (čo v preklade znamená mienka, názor, úsudok, myš-lienka) a jeho podstatou bolo na základe dôkazového konania vyhlásiť, kto-rá z dvoch prísah bola správna, t. j., ktorá bola v súlade s právom (*cuius sac-ramentum iustum sit*). Týmto vyjadrením sudca nepriamo vyriešil spornú záležitosť medzi procesnými stranami. Vyhlásenie sudcu malo za následok aj to, že víťazná strana mohla pokračovať v exekučnom konaní v prípade, že by strana, ktorá proces prehrala, nekonala v súlade s vynesenou sentenciou (t. j. vrátiť vec alebo zaplatiť peňažnú sumu, ktorá bola protihodnotou veci). Po vynesení rozsudku vznikla strane, ktorá spor prehrala, povinnosť zaplatiť vsadenú sumu (*sacramentum*). Ako sme spomenuli už predtým, vyplatenie tejto čiastky bolo garantované ručiteľmi – *praedes sacramenti*.

---

²⁰⁹ CICERO, *Pro Caecina*, 33,97; CICERO, *De Domo*, 29,78.

²¹⁰ „Keď sa potom pred sudcu dostavili, bývalo zvykom, že skôr ako sa pred ním začali záležitosti prejednávateľ, vyložili mu krátko a len v hlavných bodoch, o čo ide: tomu sa hovorilo *causae coniectio*, akési stručné zhrnutie sporu“ (Gai. Inst. 4,15).

²¹¹ Lex XII tabularum, Tab. I. [8]: *Post meridiem praesanti litem addicito*.

²¹² Lex XII tabularum, Tab. I, 7: *Ni pacunt, in comitio aut in foro ante meridiem caussam co-iciunto. com peroranto ambo praesentes*.

3.2.2 *Legis actio sacramenti in personam*

Legis actio sacramenti slúžila na ochranu nielen absolútnych, ale aj relatívnych subjektívnych práv. Ako to vyplýva zo samotného názvu, *legis actio sacramenti in personam* bola žalobou **osobnou**, ktorú mohol použiť žalujúci veriteľ tým spôsobom, že vo formule uvádzal **žalovaného dlžníka**, ktorý mu bol na základe obligácie (*ex delicto* alebo *ex contractu*) zaviazaný k určitému plneniu. Inými slovami povedané, predmetom sporu bolo potvrdiť existenciu, resp. neexistenciu určitej obligácie. O uvedených žalobách (ktoré sa nazývali kondície) nemáme mnoho poznatkov, lebo tá časť Gaiových Inštitúcií (4,15), ktorá opisovala ich štruktúru, sa nám nezachovala v čitateľnom stave. Preto na základe ostatných častí Gaiových Inštitúcií, ako aj iných prameňov sa pokúsime aspoň čiastočne zrekonštruovať hlavné časti súdneho konania *l. a. s. in personam*.

Možno sa domnievať, že najstaršie procesy, v ktorých bola použitá *legis actio sacramenti in personam*, súviseli s protiprávnym konaním subjektov, ktoré sankcionoval Zákon XII tabúl, napr. keď niekto inému dokaličil ruku, nohu alebo mu zlomil kosť; ak niekto zobral zo svojho miesta cudzí trám alebo kôl, ktorý bol súčasťou domu alebo viniča atď.²¹³ Neskôr sa k týmto procesom zakladajúcimi sa na obligáciách *ex delicto* pridali aj tie, ktoré Gaius nazval obligáciami *ex contractu*.

Pokiaľ išlo o predvolanie žalovaného na súd (*in ius vocatio*) a potom aj o ďalší procesný postup, zachovávalo sa skoro všetko tak, ako sme to opisali v prípade *legis a. s. in rem*. Preto sa v tejto časti obmedzíme len na poukázanie odlišností medzi týmito dvoma konaniami. Ten, ktorý dával podnet na začatie súdneho konania bol **veriteľom** určitého **dlžníka**. Žalobca vyhlásil existenciu nároku a obrátil sa na žalovaného. Pokiaľ dlžník mlčal, svoj dlh uznal. Ak však dlžník oponoval, kreditor ho vyzval k prísaha (*provocare sacramento*): „*Aio te mihi sestertiorum X milia dare oportere: id postulo aias aut neges*“ (ja vyhlasujem, že ty mi musíš dať desaťtisíc sestercii: vyzývam ťa, aby si to uznal alebo poprel). Ak uvedené dlžník poprel, žalobca vyzval žalovaného k prísaha rovnakým spôsobom ako to bolo v prípade *legis a. s. in rem*. Taktiež rovnakým spôsobom ako pri *legis a. s. in rem* sa postupovalo aj pri menovaní sudcu.

²¹³ Porovnaj Lex XII tabularum, Tab. VI., Tab. VIII.

V časti *apud iudicem* rozdiel oproti konaniu *legis a. s. in rem* spočíval v tom, že procesné strany boli v odlišnom postavení pokiaľ išlo o dôkazové bremeno. V procese *legis a. s. in personam* mal žalobca (ktorý o sebe vyhlásil, že je veriteľom) inú úlohu ako žalovaný (ktorý popieral, že je dlžníkom). Dôkazové bremeno totiž zaťažovalo žalobcu, lebo bolo jeho úlohou dokázať, že obligácia existuje.

3.3 *Legis actio per iudicis arbitrive postulationem*

Názov tejto žaloby pochádza zo žiadosti, aby prétor dosadil sudcu alebo rozhodcu.²¹⁴ Uvedená žaloba nevyžadovala *sacramentum* a mohla sa použiť len na ochranu určitých práv, konkrétne, ak sa spor týkal:

- a) záväzkov zo sponsa²¹⁵ (*sponsum* bol slávnostný formálny sľub dlžníka, ktorým sa veriteľovi ústne zaviazal k určitému plneniu);
- b) práva spoludediča, ktorý žiadal rozdelenie pozostalosti prostredníctvom *actio familiae erciscundae*;²¹⁶
- c) rozdelenia spoluvlastníctva (*actio communi dividundo*) a to na základe *lex Licinnia* (asi 210 pred Kr.);
- d) úpravy hraníc susediacich pozemkov (*actio finium regundorum*).

O priebehu tohto konania nemáme dostatok správ, lebo 192. strana Veronského kódexu (v ktorom bola opísaná predmetná problematika) je nečitateľná. Aj napriek tomu priebeh súdneho konania týkajúceho sa sporu pri vymáhaní dlhu zo stipulácie máme sčasti zdokumentovaný v Gai. Inst. 4, 17: „jednanie prebiehalo asi takto: ten ktorý žaloval, povedal toto: PREHLASUJEM, ŽE MÁŠ POVINNOSŤ MI DAŤ 10 TISÍC SESTERCIOV NA ZÁKLADE SĽUBU. ŽIADAM ŤA, ABY SI TO POTVRDIL ALEBO POPREL. Protivník povedal, že povinnosť nemá. Nato žalobca povedal: KEĎ TY TO POPIERAŠ, ŽIADAM ŤA PRÉTOR, ABY SI NÁM USTANOVIL SUDCU ALEBO

---

²¹⁴ Formulou žalobnej žiadosti máme zachovanú len od spisovateľa Valeria Proba 4,8: *Te praetor iudicem arbitrumve postulo uti des.*

²¹⁵ Gaius nám však zanechal správu, že v prípade pohľadávky zo sponsa (*ex sponsione*) bolo možné použiť aj *legis actio sacramenti*, ak sa žalovalo pred centumvirálnym (t. j. 100 členným) súdom. Takýto kolegiálny súd existoval len za republiky a v praxi účinkoval aj v menších senátoch. „Ak žalujeme pred centumvirálnym súdom, nevymáhame sumu zo sponsa pomocou formule, ale pomocou legisakcie: vyzývame totiž žalobcu k stávke (*sacramentum*)“ (Gai. Inst. 4,95).

²¹⁶ Išlo o žalobu na rozdelenie zdedeného majetku, keď členovia rodinného spoločenstva (ktorých dedičské právo je nesporné) požadujú zrušenie konzorcia a vzájomné majetkové vyrovnanie (vecné i obligáčné).

ROZHODCU. Pri tomto druhu žaloby protivník zapieral bez nebezpečenstva pokuty“.

V prípade, že spor sa týkal rozdelenia pozostalosti medzi spoludedičov (*actio familiae erciscundae*) alebo rozdelenia spoluvlastníctva (*actio communi dividundo*), strany žiadali magistráta, aby im vymenoval rozhodcu (*arbiter*) alebo sudcu (*iudex*), lebo spravodlivé vyriešenie sporu si vyžadovalo aj osobitné technické preskúmanie niektorých vecí; išlo napr. o delenie pozemkov, alebo ocenenie jednotlivých kusov dobytka, či iných predmetov a pod. Potom ako stránky požiadali o vymenovanie arbitra, podľa nariadení lex Pinaria (asi 4 stor. pred Kr.) magistrát tak mohol učiniť až na 30. deň od tohto požiadania.

Legis actio per iudicis arbitrive postulationem dovolila laickej jurisprudencii vypracovať **nový procesný mechanizmus**, ktorý zmiernil ťažkopádnosť legisakcií tým spôsobom, že sa poskytla súdna ochrana i takým skutkovým podstatám, ktoré pôvodne nemali oporu v zákone alebo nezodpovedali žiadnej legisakcii. Tento nový mechanizmus dostal pomenovanie ***agere per sponsionem***. Od Gaia sa dozvedáme, že žalobca vyzval odporcu k sľubu týmito slovami: „SEUBUJEŠ ZAPLATIŤ [25] SESTERCÍ, V PRÍPADE, ŽE OTROK, O KTORÉHO SA JEDNÁ, JE V MOJOM KVIRITSKOM VLASTNÍCTVE?“ (Gai. Inst. 4,93). Išlo teda o sľub na zaplatenie určitej peňažnej sumy (*summa sponsionis*), táto mala pôvodne penálny charakter a jej zaplatenie mohli prísľúbiť obidve sporné strany. Postupným vývojom tohto *agere per sponsionem* sa uvedená suma chápala výlučne ako prejudiciálna a len žalovanému bolo dovolené, aby sľúbil jej vyplatenie: „samotná suma zo sľubu sa však nevymáha, nie je totiž penálna, ale prejudiciálna a býva stanovená len preto, aby sa na jej základe rozsudzoval spor o samotnú vec“ (Gai. Inst. 4,94).

3.4 *Legis actio per conditionem*

Bola do praxe zavedená koncom 3. stor. pred Kr. prostredníctvom:

- lex Silia* (pred rokom 204 pred Kr.) s cieľom ochrany záväzkov znejúcich na určitú peňažnú sumu (*certa pecunia*);
- lex Calpurnia* (po roku 204 pr. Kr.) s cieľom ochrany určitého množstva vecí (*omnis certa res*).

Názov žaloby bol pravdepodobne odvodený z výrazu žalobcovej výzvy adresovanej žalovanému: žalobca vyzval odporcu, aby sa za 30 dní (*die condicito*) znova dostavil k prétorovi, aby dostali sudcu (*ad iudicem capiendum*).

Názov žaloby bol teda odvodený zo slovesa *condicere*.²¹⁷ Keďže žaloba *legis actio per conditionem* sa týkala len obligácií znejúcich na určitú peňažnú sumu alebo určitého množstva vecí, tak mala povahu *lex specialis* a nie *lex generalis* a z toho dôvodu nevyžadovala *sacramentum* sporiacich sa strán.

Vznik a zavedenie tejto žaloby je nutné vidieť aj v kontexte územnej expanzie Ríma, teda v období, keď došlo k trom púnskym vojnám (264–241; 218–201; 149–146), v ktorých Rimania zvíťazili, zmocnili sa rozsiahlych území, z ktorých vytvorili provincie; v období intenzívneho hospodárskeho styku a obchodných vzťahov medzi Rimanmi a ostatným obyvateľstvom ríše. Uvedený rozvoj mal za následok úpadok drobného roľníctva a nástup veľkostatkárov, ktorí pomocou lacnej pracovnej sily (otrokov) hospodárili na veľkých plochách a rozvinuli manufaktúrnú výrobu. Prekvitajúci obchod viedol k rozvoju finančníctva. S týmto všetkým prirodzene súvisela aj potreba týmto podmienkam prispôsobenej súdnej ochrany určitých záväzkových vzťahov.

Procedúra *legis actio per conditionem* mala tendenciu skôr k pružnosti a k menšej formálnosti. Na začiatku konania v časti *in iure* žalobca prehlásil, že mu odporca dlží „*certum*“ a žiada ho o uznanie svojho nároku: „*PREHLASUJEM, ŽE MÁŠ POVINNOSŤ MI DAŤ 10 TISÍC SESTERCIÍ. PÝTAM SA ŤA, ČI TO PRIZNÁŠ ALEBO POPRIEŠ. Protivník povedal, že povinnosť nemá. Nato žalobca povedal: KEĎ TY TO POPIERAŠ, VYZÝVAM ŤA NA TRIDSIATY DEŇ, ABY SME SA DOSTAVILI PRED SUDCU.*“²¹⁸

Dôvody zavedenia tejto žaloby nie sú celkom jasné. Gaius, ktorý žil v 2. stor. po Kr. rovnako vyjadril pochybnosti nad ich zavedením: „*je veľmi sporné, prečo vôbec táto žaloba bola potrebná, keď to, čo dlžník mal povinnosť nám dať, sme mohli žalovať pomocou legisakcie ‚per sacramentum‘ alebo legisakcie ‚per iudicis postulationem‘.*“²¹⁹

Z toho, čo sme uviedli nám vyplýva, že výhody, ktoré ponúkala táto nová legisakcia spočívali najmä: a) v možnosti vyhnúť sa sakramentu v prípade, že pohľadávka nemala základ v sponse a nebolo možné použiť *legis actio per iudicis postulationem*; b) v „abstraktnosti“ požiadavky vyslovenej žalobcom v časti *in iure*, t. j. žalobca nemusel upresňovať, že jeho požiadavka sa zakladá na pôžičke, krádeži a pod.; c) v tridsaťdňovej lehote, ktorá slúžila procesným

---

²¹⁷ Gaius vo veci názvu žaloby vysvetľuje: *Condicere má v starom jazyku význam ‚vyzývať‘. Preto sa právom táto žaloba nazývala kondikcia (condictio): lebo žalobca vyzýval protivníka, aby sa tridsiateho dňa dostavil pred prétora, aby dostali sudcu* (Gai. Inst. 4,18).

²¹⁸ Gai. Inst. 4,17.

²¹⁹ Gai. Inst. 4,20.

stranám na to, aby dospeli k dohode, na základe ktorej by bolo zbytočné pokračovať v súdnom spore.

3.5 *Legis actio per manus iniectioem*

Po predstavení troch legisakcií, ktorých cieľom bolo vynesenie rozsudku v spore (preto ich niektorí romanisti charakterizujú ako „rozhodujúce“), je nutné analyzovať dve legisakčné žaloby, prostredníctvom ktorých sa zabezpečoval nútený výkon rozsudku a ktoré sa zvyknú charakterizovať prívlastkom exekučné. Jednou z nich je žaloba *legis actio per manus iniectioem*, ktorej cieľom bolo začatie **personálnej exekúcie**, t. j. exekúcie priamo na telo neplatiaceho dlžníka, čo je symbolicky vyjadrené v samotnom názve žaloby – „*manus iniectio*“ (položiť ruku). To znamená, že veriteľ položením svojej ruky na odsúdeného dlžníka sa ujímal moci nad jeho osobou.

Hlavným titulom tohto exekučného konania bol rozsudok (*iudicatum*), ktorý znel na určitú peňažnú sumu, lebo len taký mohol byť bezprostredne vykonateľný. Pre úplnosť je potrebné spomenúť, že rovnaké následky ako predtým uvedený rozsudok mala aj *confessio in iure*, t. j. uznanie žalobcovho nároku žalovanou stranou a to pred magistrátom, ale len v prípade, keď žalovaný priznal dlh, ktorý bol vyčíslený na určitú peňažnú sumu (*aeris confessus*). Ak nebol predmet takto určený, tak *confessio in iure* mala za následok len začatie konania *arbitria litis aestimandae*, v ktorom arbiter spornú vec ocenil v peniazoch, ale to bolo len základom na exekučné konanie.

V tejto súvislosti manuály rímskeho súkromného práva inšpirujú sa Gaiovou učebnicou systematicky rozlišujú medzi a) *manus iniectio iudicati* (položenie ruky na základe rozsudku); b) *manus iniectio pro iudicato* (znamenalo to, ako keby bol dlžník odsúdený; išlo o položenie ruky na dlžníka bez rozsudku na základe *confessio in iure*); c) *manus iniectio pura* (išlo o osobitné prípady).²²⁰

Podľa Zákona XII tabúl mal odsúdený dlžník od vyhlásenia rozsudku 30 dní na to, aby veriteľovu pohľadávku potvrdenú rozsudkom splnil.²²¹ Po márnom uplynutí tridsiatich dní (*dies iusti*) privedol veriteľ (mohol aj násil-

²²⁰ „Ešte iné zákony nariadili na základe niektorých dôvodov akúsi legisakciu „*per manus iniectioem*“, ale čistú, to znamená nie podľa spôsobu žaloby z rozsudku“ (Gai. Inst. 4,23); napr. Fúriov zákon o testamentoch alebo Marciov zákon proti úžerníkom.

²²¹ Zákona XII tabúl, Tab. III, 1-2: 1. *AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS XXX DIES IUSTI SUNTO*. 2. *POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO*.

ne) insolventného dlžníka pred magistrátom²²² a tam ho oslovil touto formulou: „PRETOŽE SI NA ZÁKLADE ROZSUDKU POVINNÝ (alebo PRETOŽE SI ODSÚDENÝ) MI ZAPLATIŤ 10 TISÍC SESTERCÍ, PRETO JA – PRETOŽE SI NEZAPLATIL – PRE 10 TISÍC SESTERCÍ Z ROZSUDKU VKLADÁM NA TEBA RUKU“ a pri posledných slovách sa chopil nejakej časti dlžníkového tela.²²³ Od tohto momentu odsúdenému nebolo dovolené, aby odporoval (*manun sibi depellere* – odstrčil veriteľovu ruku) alebo aby sa sám bránil prostredníctvom legisakcie (*pro se lege agere*). Len tretia osoba (*vindex* – solventný ručiteľ) mohla zbaviť nesolventného dlžníka osobnej exekúcie. *Vindex* mal v podstate len dve možnosti: a) dlh zaplatiť alebo; b) postaviť sa veriteľovi na odpor tým, že poprel jeho dôvody. Zakročenie ručiteľa v tejto fáze exekučného konania malo za následok, že insolventný dlžník bol od osobnej exekúcie oslobodený a prerušená *manus iniectio* prešla do ustanovenia sporu medzi vymáhajúcim veriteľom a uvedeným ručiteľom. V prípade, že *vindex* na súde neuspel, musel zaplatiť dvojnásobok (*duplum*). Ak *vindex* takúto sumu nezaplatil, pokiaľ išlo o neho, bol podrobený exekutívnej žalobe *per manus iniectioem*.

Ak sa na súd nedostavil žiaden *vindex*, magistrát slávnostným spôsobom pririekol dlžníka veriteľovi, použijúc pri tom slovo *addico* (prisudzujem ti žalovaného). Týmto oprávnil žalobcu, aby si dlžníka (*addictus*) odviezol do svojho domu. V najstaršom období legisakčného procesu *addictus* sa stal otrokom svojho veriteľa a ten, ako jeho pán (*dominus*), ho mohol zabiť. Postupom času, keď sa do praxe zaviedol princíp, podľa ktorého sa rímsky občan nemohol stať otrokom v Ríme, nastali v tejto oblasti zmeny: *addictus* nestratil slobodu (*status libertatis*), ale jeho sloboda bola fakticky obmedzená.

Rímsky spisovateľ a právnik Aulus Gellius (asi 125 – 180 po Kr.) nám opísal konanie veriteľa majúce oporu v Zákone XII tabúl, ktoré nasledovalo potom, ako si odviezol pririeknutého.²²⁴ Veriteľ mohol vo vlastnom dome odsúdeného (alebo toho, ktorý sa k dlhu priznal) do 60 dní držať, spútať do okov, ale musel ho každý deň živiť, ak sa dlžník sám, alebo niekto iný nepostaral o jeho výživu. [Až v roku 326 pred Kr. *lex Poetelia Papiria de nexis* zmiernila osobnú exekúciu tým spôsobom, že veriteľom zakázala držať dlžníkov

---

²²² Procesu sa v tomto štádiu konania už nedalo predísť dobrovoľným splnením záväzku zo strán dlžníka. Viac k tomu pozri v: LENHARTOVÁ, K. Úvaha o solúcii ako spôsobe zániku záväzku v rímskom práve. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comeniana*, vol. 28, rok 2010. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 213–221.

²²³ Gai. Inst. 4,21.

²²⁴ Gell. 20,1,45.

v okovách a v domácom väzení a to podľa zásady, že dlžník ručí svojím majetkom a nie svojou osobou. Podľa uvedeného zákona odsúdený bol v mancipiu veriteľa dovtedy, kým si dlh neodpracoval]. Počas tohto šesťdesiatdňového obdobia, veriteľ bol povinný predviesť dlžníka trikrát za sebou v trhový deň (*trinúndium*)²²⁵ na fórum k prétorovi, aby tam verejne oznámil dôvod exekúcie. Je zrejmé, že cieľom uvedených prevedení bolo umožniť eventúalnym záujemcom (rodine, priateľom a pod.) vykúpiť väzneného vyplatením dlhu. Ak uplynula šesťdesiatdňová lehota a dlžníka nik nevykúpil, veriteľ ho mohol predať cudzincom (*peregre*) za Tiber (*trans-Tiberium*) ako otroka, ale to bolo možné len v čase, v ktorom rímski občania ešte mohli upadnúť do otroctva.²²⁶ Veriteľ mal v tomto najstaršom období vývoja rímskeho právneho poriadku aj inú alternatívu, t. j. mohol dlžníka zabiť. Predpokladáme, že tak učinil len v prípade, ak sa mu dlžníka nepodarilo predať, alebo ak bol dlžník vo vyššom veku, či nemal dobrý zdravotný stav.

V Zákone XII tabúl nachádzame kruté ustanovenie týkajúce sa zabitia dlžníka, ktorý mal záväzky voči viacerým veriteľom: v tretí trhový deň mŕtve telo dlžníka muselo byť rozsekané na kusy, ktoré boli rozdelené medzi predmetných veriteľov. Uvedené delenie telesných pozostatkov nemuselo nutne odrážať veľkosti pohľadávok veriteľov.²²⁷ Autori špekulujú nad tým, či takáto exekúcia mala sakrálny alebo skôr ekonomický význam. Z hľadiska užitočnosti mŕtvoľa mohla byť použitá na pohnojenie poľnohospodárskej pôdy. Z iného hľadiska, rozkladanie mŕtvoľy a neuskutočnený pohreb, pozbavovali osobu (podľa náboženského presvedčenia tej doby) akejkol'vek nádeje na nadprirodzený život. Zdá sa, že na sklonku republiky²²⁸ sa norma už neaplikovala, lebo *lex Coloniae Genetivae Iuliae* (z roku 44 pred Kr.) oprávňovala veriteľa len k tomu, aby si dlžníka odviezol k sebe domov pravdepodobne so zámerom donútenia, aby si svoj dlh odpracoval.²²⁹

²²⁵ *Trinúndium* – od „*núndinae*“, tzv. trhy, ktoré sa konali každý deviaty deň.

ERAT AUTEM IUS INTEREA PACISCENDI AC, SI PACTI FORENT, HABEBANTUR IN VINCULIS DIES SEXAGINTA. INTER EOS DIES TRINIS NUNDINIS CONTINUIS AD PRAETOREM IN COMITIUM PRODUCEBANTUR, QUANTAEQUE PECUNIAE IUDICATI ESSENT, PRAEDICABATUR. TERTIIS AUTEM NUNDINIS CAPITAE POENAS DABANT, AUT TRANS TIBERIM PEREGRE VENUM IBANT (Zákon XII tabúl, Tab. III, 5).

²²⁶ Gell. 20,1,48-52.

²²⁷ *TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO. SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO.* (Zákon XII tabúl, Tab. III, 6; Gell. 20,1,49).

²²⁸ Obdobie republiky trvalo asi od r. 510 pred Kr. do r. 27 pred Kr.

²²⁹ Porovnaj LOVATO, A., PULIATTI, S., MARUOTTI SOLIDORO, L. *Diritto privato romano*. Torino: Ed. G. Giappichelli, 2014, s. 54.

Na záver tejto časti je ešte vhodné spomenúť niektoré zákony, ktoré v osobitných prípadoch nariaďovali akúsi čistú legisakciu per manus iniectioem. *Manus iniectio pura* sa teda nepodávala na základe vyneseného rozsudku alebo uznania dlhu pred magistrárom (*confessio in iure*), ale na základe zákona.²³⁰ Od Gaia sa dozvedáme, že **lex Publilia de sponsu** (4/3 stor. pred Kr.) oprávňovala rukojemníka (*sponsor* – ktorý namiesto hlavného dlžníka zaplatil dlh), aby proti dlžníkovi podal exekučnú žalobu, ak mu tento v lehote najbližších šiestich mesiacov nevrátil peniaze, ktoré za neho zaplatil. Vo formulovom procese sa takáto žaloba nazývala *actio depensi* a bola na dvojnásobok sumy.²³¹ **Lex Furia de sponsu** (asi 196 pred Kr.) dovoľovala podať exekučnú žalobu proti tomu, kto by od rukojemníka chcel vymôcť viac ako virilný podiel.²³² Na základe **lex Furia testamentaria** (asi 190 pred Kr.) mohol podať dedič exekučnú žalobu proti odkazovníkovi, ktorý by z titulu odkazu alebo vôbec pre prípad smrti nadobudol viac ako tisíc assov. Výnimkou boli závetcovi pokrvní do 6. stupňa, závetcova manželka alebo snúbenka. **Lex Marcia** (asi 195 pred Kr.) priznala dlžníkovi, ktorí vyplatili úžerníkom vyšší než povolený úrok, exekučnú žalobu, a to na vrátenie 4-násobku pomoci. Začatie exekučného konania opisuje Gaius nasledovne: „*ak sa žalovalo podľa týchto zákonov alebo podľa iných podobných, dovoľovalo sa žalovanému, aby odstrčil žalobcovu ruku a sám sa pomocou legisakcie bránil. V samotnej legisakcii žalobca neuvádzal slová z rozsudku, ale menoval len dôvod, na základe ktorého žaloval a potom hovoril toto: PRETO JA VKLADÁM NA TEBA RUKU.*“²³³ Neskôr **lex Vallia** (asi 190 pred Kr.) dovoľovala všetkým dlžníkom, voči ktorým bola podaná exekučná žaloba (okrem tých, ktorí už boli odsúdení alebo za ktorých rukojemník dlh už zaplatil), aby sa bránili sami, t. j. mohli pred magistrátom ruku odstrčiť a na súde sa brániť sami (*permissum est sibi manum depellere et pro se agere*).

---

²³⁰ Gai. Inst. 4,22-25.

²³¹ Gai. Inst. 3,127; 4,22.

²³² *Lex Furia de sponsu* obmedzila ručenie sponzorov na dva roky; ďalej v prípade viacerých rukojemníkov obmedzila ručenie každého z nich na tzv. virilnú časť (*pars virilis*); taktiež porovnaj Gai. Inst. 3,121.

²³³ Gai. Inst. 4,24.

3.6 *Legis actio per pignoris capionem*²³⁴

Táto výnimočne používaná žaloba sa v skutočnosti nevzťahovala na procesné konanie, ale na upravenú mimosúdnu majetkovú exekúciu, ktorá si nevyžadovala prítomnosť magistráta a ktorú bolo možno uskutočniť v neprítomnosti odporcu dokonca aj v dňoch *nefasti*. Väčšina rímskych právnikov takéto konanie považovalo za legisakčné, lebo vo všetkých prípadoch sa záloh (*pignus*) odovzdával prostredníctvom použitia pevne stanovených slovných foriem (*certis verbis pignus capiebatur*). Niektorí právnici popierali legisakčný charakter takéhoto konania, lebo sa uskutočňovalo mimosúdne (bez magistráta) a obyčajne aj v neprítomnosti dlžníka (Gai. Inst. 4, 29).

Akokoľvek, v skutočnosti išlo o nepriame exekutívne konanie (lebo zabaavenie veci bolo v podstate kautelárnym a nie donucovacím opatrením) a jeho podstata spočívala v zmocnení sa veci dlžníka, ak veriteľovi nevyplatil náležitú peňažnú čiastku. Dlžník, ktorému vec bola za týmto zámerom odňatá (*capere*), ju mohol do určitej lehoty vykúpiť peniazmi (*pignus luere*). Ďalej je potrebné špecifikovať, že dôvodom na začatie konania boli najmä pohľadávky verejného alebo sakrálneho charakteru.

Legis actio per pignoris capionem mohla byť použitá v troch prípadoch:

a) pri nesplnení sľubu zaistiť sakrálnu obeť. Napríklad Zákon XII. tabúl pripúšťal použitie žaloby proti tomu, kto kúpil obetné zviera a nezaplatil trhovú cenu. Alebo proti tomu, kto nezaplatil nájomné za ťažné zviera, ktoré dal vlastník do nájmu preto, aby peniaze týmto spôsobom získané, vynaložil na bohoslužobné ciele. (Gai. Inst. 4, 28);

b) vojaci pri vymáhaní zadržovaného žoldu (*aes militare*) a príspevku na výživu koňa (*aes hordiarum*). „Zvykovým právom bola táto žaloba zavedená vo vojenských záležitostiach. Dovoľovalo sa totiž, aby za nevyplatený žold si vojak zobral záloh (*pignus capere*) od toho, kto prideloval peniaze.²³⁵ Zobrať záloh bolo dovolené aj za tie peniaze, za ktoré sa mal kúpiť kôň (...) a taktiež za tie peniaze, za ktoré sa malo pre koňa opatriť obilie“ (Gai. Inst. 4, 27);²³⁶

c) na základe *lege censoria*, t.j. stálou doložkou k zmluve. Cenzor zastupujúci rímsky štát prenajímal verejné clá a iné poplatky (*vectigalia locale*) súkromným podnikateľom, výbercom štátnych daní národa rímskeho,

²³⁴ *Pignoris capio* = branie do zálohu.

²³⁵ Mohlo ísť o tribúna (*tribunus aerarius*) alebo o vojacom prideleného poplatníka (*adtributus*).

²³⁶ CICERO, *De legibus* 2,20,36.

tzv. publikánom. Títo mali k dispozícii *pignoris capio* proti dlžníkom, ktorí nezaplatili zákonnú daň.

Tieto skutkové podstaty mali spoločnú jednu osobitosť: z uvedených vzťahov nemožno odvodiť žiaden záväzok súkromnoprávneho charakteru, a preto pasívny subjekt nemohol byť volaný pred magistráta (*in iure*) prostredníctvom *legis actio sacramento in personam* a *manus iniectio*. Práve *pignoris actio* vyplňala túto právnu medzeru. Hoci *legis actio per pignoris captionem* nebola exekutívnou žalobou v pravom zmysle slova, v praxi fungovala ako nátlakový prostriedok, ktorý stimuloval dlžníka k uspokojeniu veriteľovej požiadavky.

3.7 Záver

Na základe štúdia prameňov a odbornej literatúry sme sa pokúsili podkryť tvár najstaršieho rímskeho civilného procesu, ktorý sa aplikoval v čase primitívnych agrárnych pomerov. Ako sme mohli vidieť, mal značné nedostatky, ktoré by sme synteticky mohli zhrnúť do týchto bodov: prístupnosť len pre rímskych občanov; mimoriadne vysoký stupeň formálnosti, ktorý zväzoval ruky tak procesným stranám, ako aj súdnemu magistrátovi; relatívne úzka ingerencia magistráta v spore; žalobca musel svoj nárok štylizovať presne podľa znenia zákona (*lege agere*) – v opačnom prípade spor prehral kvôli formálno-procesnej chybe atď. Napriek uvedeným negatívam podstatný prínos legisakčného procesu spočíval v opustení princípu svojpomoci, ktorý v predštátnych spoločnostiach zohrával veľmi významnú úlohu a proti ktorému sa v Ríme viedol boj po celú dobu trvania rímskej republiky.

IV. KAPITOLA

RÍMSKY CIVILNÝ PROCES – SKUTOČNOSTI OVPLYVŇUJÚCE NORMÁLNY PRIEBEH FORMULOVÉHO PROCESU

JUDr. Katarína Lenhartová, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

4.1 Úvod

Rímsky civilný proces prešiel s ohľadom na neustále sa vyvíjajúci právny systém rímskeho práva veľkými zmenami. Legisakčný proces, vyvinutý ako postačujúci v starej, hospodársky pomerne zaostalej spoločnosti bol založený na pomerne formálnych základoch a právne jednoduchých pravidlách. S postupným náhlym napredovaním rímskej republiky sa začal javiť ako „brzda pokroku“,²³⁷ pretože právny poriadok sa menil cielene tým spôsobom, aby vytvoril podklad pre voľnosť obchodovania a *aequity*.²³⁸ Nové zákony republiky, samozrejme, počítali s legisakciami, preto starostlivosť o novú formu procesu bola položená na ramená jurisprudencii a praetorov. Prílišná formálnosť legisakcií sa stala brzdou a podnietila vznik nového procesu.

4.2 Formulový proces

V rímskom legisakčnom alebo neskôr i vo formulovom procese bol právny spor najprv ustanovený (*litis contestata*) pred magistráta – konanie *in iure* za prítomnosti oboch procesných strán. Pokiaľ sa žalovaný nedostavil pred magistráta, nemohlo sa pokračovať bez jeho prítomnosti. Formulový proces teda predpokladal, že v prvej časti konania, *in iure*, strany dospejú spoločne k litiskontestácii a kým jedna alebo druhá strana boli nečinné v druhej časti sporu, v konaní pred sudcom – *apud iudicem*, nebolo to na škodu.²³⁹ Zákon

²³⁷ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 24.

²³⁸ K problematike *aequity* a *bona fides* v rímskom práve pozri bližšie aj: ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. *Bona fides ako jeden z princípov rímskeho záväzkového práva*. Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015“ v dňoch 19.–21. 3. 2015 v Častej Papierničke (v tlači).

²³⁹ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*, s. 24.

XII. tabuľ t totiž ustanovil, že *iudex*, pokiaľ sa jedna zo strán nezúčastní konania pred sudcom, mal vyniesť rozsudok v prospech prítomného.

Až neskôr, v konaní *extra ordinem* za principátu a v riadnom konaní za absolútnej monarchie, osobitne podľa justiniánskeho práva, pripustil sa tiež proces bez akejkoľvek súčinnosti žalovaného a bolo možné vyniesť rozsudok proti neprítomnému, ktorý bol na súd písomne pozvaný, ak sa nedal rok nájst po tom, čo sa zahájil a ustanovil právny spor.²⁴⁰

Aj napriek tomu však nebolo také jednoduché pre žalovaného zmariť konanie *in iure* tým, že by sa na súd nedostavil. Splnenie tejto povinnosti mohlo byť vynútené priamym donútením.

Žalobca vyzval žalovaného osobne a ústne, aby sa dostavil s ním pred magistráta, ktorý mal začať súd. Išlo teda o čisto osobný súkromný úkon. Tejto *in ius vocatio* Zákon XII. tabuľ dal donucovaciu moc. Vyzvaný mal ihneď, kdekoľvek sa to stalo, nasledovať vyzývajúceho na súd. Keď tak neurobil, vyzývajúcemu bolo dovolené ho uchopiť a predviesť hoci i násilne pred magistráta.²⁴¹ V praetorskom edikte hrozila za neuposlušnosť *in ius vocati* hrozba trestnej pokuty pre nevyhovenie na základe *actio in factum*. Rovnako sa hrozilo trestnou pokutou i vtedy, ak by sa ktokoľvek tretí postavil na odpor predvedeniu žalovaného pred súd.²⁴²

V prípade neuposlušnosti výzvy mal žalobca možnosť žalovaného donútiť využitím žalobných formúl v prípade, ak bol pohnaný pred súd a nepri-

²⁴⁰ HEYROVSKÝ, L. *Studie k civilnímu procesu římskému*. Praha: Alois Wiesner, 1916, s. 4.

²⁴¹ Lex XII, Tab. 1,1-2: *Si in ius vocat ito. Ni it antestamino: igitur em capito. Si calvitur pedemve struit, manum endoiacito.*

²⁴² Gai. Inst. 4,46: *Ceteras uero in factum conceptas uocamus, id est, in quibus nulla talis intentio concepta est, sed initio formulae nominato eo, quod factum est, adiciuntur ea uerba, per quae iudici dammandi absoluendique potestas datur; qualis est formula, qua utitur patronus contra libertum, qui eum contra edictum praetoris in ius uocauit. nam in ea ita est: RECVPERATORES SVNTO. SI PARET ILLVM PATRONVM AB ILLO [PATRONO] LIBERTO CONTRA EDICTVM ILLIVS PRAETORIS IN IVS VOCATVM ESSE, RECVPERATORES, ILLVM LIBERTVM ILLI PATRONO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNATE. SI NON PARET, ABSOLVITE. ceterae quoque formulae, quae sub titulo DE IN IVS VOCANDO propositae sunt, in factum conceptae sunt, uelut aduersus eum, qui in ius uocatus neque uenerit neque uindicem dederit; item contra eum, qui ui exemerit eum, qui in ius uocaretur; et denique innumerabiles eius modi aliae formulae in albo proponuntur.* Gai. Inst. 4,183: *In summa sciendum est eum, qui cum aliquo consistere uelit, in ius uocare oportere et eum, qui uocatus est, si non uenerit, poenam ex edicto praetoris committere. quasdam tamen personas sine permissu praetoris in ius uocare non licet, uelut parentes patronos patronas, item liberos et parentes patroni patronaue; et in eum, qui aduersus ea egerit, poena constituitur.* Gai. Inst. 4,187: *Quas autem personas sine permissu praetoris inpune in ius uocare non possumus, easdem nec uadimonio inuitas obligare nobis possumus, praeterquam si praetor aditus permittat.*

šiel, ani si neurčil zástupcu; taktiež mohol žalovať toho, kto násilím zdržieval žalovaného, ktorý bol vyzvaný ustanoviť sa pred súd.²⁴³ Proti *in ius vocatio* nebolo možné namietat'. Dokonca ani tým, že bol vyzvaný dostaviť sa pred nepríslušný súd. Bol jednoducho povinný dostaviť sa pred súd na základe *actio in personam* i na základe *actio in rem*.²⁴⁴

Pri *in ius vocati* mal žalobca povinnosť oboznámiť žalovaného stručne s dôvodom prečo ho žaluje (mimosúdna *editio actionis*). Pokiaľ sa ukázalo, že vec je žalovanému nejasná, mohli sa strany dohodnúť, že sa pred súd procesné strany dostavia z tohto dôvodu až nasledujúci deň, čo však predpokladalo, že žalobca má istotu, že žalovaný sa pred súd dostaví (tzv. *vadimonium*).²⁴⁵ *Vadimonium* spočívalo vo verbálnom sľube žalovaného dostaviť sa určitý deň pred súd, prípadne v zabezpečení tohto sľubu rukojemníkom.²⁴⁶

Keď sa strany dostavili pred *praetora*, mohlo začať konanie *in iure*. Úlohou *praetora* bolo zistiť, či strany majú vôbec právnu subjektivitu, z čoho vyplývala i nutnosť zistenia ich procesnej spôsobilosti a spôsobilosti robiť procesné úkony samostatne. Ak strany nemali niektorú z týchto sôsobilostí, odoprel *praetor* začať konanie (*denegatio*).

4.3 Odmietnutie žalobnej formule žalovaným

Ako prvý, pomerne významný problém, ktorý musel *praetor* odstrániť ešte v konaní *in iure* bolo odmietnutie žalobnej formule, ktorú navrhol žalobca žalovaným. Keďže sa žalobca domáhal svojho práva pred súdom a úlohou *praetora* bolo určiť, či tu žalobcovo právo je alebo nie je, mal si na dosiahnu-

²⁴³ Gai. Inst. 4,46: *Ceteras uero in factum conceptas uocamus, id est, in quibus nulla talis intentio concepta est, sed initio formulae nominato eo, quod factum est, adiciuntur ea uerba, per quae iudici damnandi absoluendique potestas datur; qualis est formula, qua utitur patronus contra libertum, qui eum contra edictum praetoris in ius uocauit. nam in ea ita est: RECUPERATORES SVNTO. SI PARET ILLVM PATRONVM AB ILLO [PATRONO] LIBERTO CONTRA EDICTVM ILLIVS PRAETORIS IN IVS VOCATVM ESSE, RECUPERATORES, ILLVM LIBERTVM ILLI PATRONO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNATE. SI NON PARET, ABSOLVITE. ceterae quoque formulae, quae sub titulo DE IN IVS VOCANDO propositae sunt, in factum conceptae sunt, uelut aduersus eum, qui in ius uocatus neque uenerit neque uindicem dederit; item contra eum, qui ui exemerit eum, qui in ius uocaretur; et denique innumerabiles eius modi aliae formulae in albo proponuntur.*

²⁴⁴ Paul. D. 2,5,2 pr.: *Ex quacumque causa ad praetorem vel alios, qui iurisdictioni praesunt, in ius uocatus venire debet, ut hoc ipsum sciatur, an iurisdictione eius sit.*

²⁴⁵ VÁŽNÝ, J. Římský proces civilní, s. 27.

²⁴⁶ Gai. Inst. 4,184: *Cum autem in ius uocatus fuerit aduersarius neque eo die finiri potuerit negotium, uadimonium ei faciendum est, id est ut promittat se certo die sisti.*

tie svojho práva zvoliť i správnu žalobnú formulu. Praetor mal žalobcom navrhnutú žalobnú formulu len schváliť, prípadne neschváliť a ak ju schválil, zahrnula sa do litiskontestácie.²⁴⁷

Žalovaný teda mohol namietat' nesprávnosť žalobcom zvolenej žalobnej formule, resp. subsumpciu sporovej situácie pod nesprávny typ žalobnej formule. Úlohou *praetora* bolo určenie presného žalobného typu, ktorý mal právne ohraničiť spornú vec. Z tohto dôvodu *praetor* uskutočnil rozhodnutie, ktorým žalobnú formulu žalobcovi povolil (*formulam dare*) alebo odmietol (*formulam denegare*).²⁴⁸ Pokiaľ žalobnú formulu odmietol, musel žalobca začať spor s navrhnutím inej, skutkovo zodpovedajúcej žalobnej formule voči žalovanému.

4.4 Uznanie povinnosti žalovaným pred začatím sporu

Podstatou, ktorú nachádzame v každom začatom spore je, že proti sebe stojí žalobca a žalovaný s protichodnými stanoviskami týkajúcimi sa tej istej skutkovej veci. Inak to nebolo ani vo formulovom procese. Žalobca tvrdil, že na strane žalovaného existuje voči nemu povinnosť, žalovaný ju poprel a došlo k začatiu sporu. Situácia však mohla dopadnúť aj inak.

Žalovaný mohol žalobcovo tvrdenie potvrdiť, resp. mohol svoju povinnosť uznať (*confessio in iure*), a tým sám seba nechať odsúdiť na plnenie. V prípade, že by ju následne nesplnil, žalobca mal právo ho exekvovať.²⁴⁹ Exekúcia však mohla nastať len v tom prípade, ak predmetom bolo určité plnenie, ktoré by bolo vysúdené prostredníctvom intencie znejúcej na *dare certae pecuniae* (na základe *actio certae creditae pecuniae*, *actio certae ex testamento*). Toto zistenie vyplývalo z toho, že rozsudok vo formulovom procese mohol znieť iba na peňažnú sumu.

Inak to bolo pri povinnosti spočívajúcej v *dare certae rei*, resp. pri každom neurčitom plnení. V tomto prípade nebolo sporné to, že žalovaný dlhuje, to

---

²⁴⁷ Schválenie znamenalo schválenie samotného textu žalobnej formule, ktorá bola opísaná zo súboru ediktov, pokiaľ samozrejme nešlo o novovytvorenú žalobnú formulu a bola prispôbena konkrétnemu prápadu (t. j. namiesto mien *Aulus Agerius* a *Numerius Negidius* sa doplnili skutočné mená sporových strán a skutkový stav sporu).

²⁴⁸ K tomu bližšie pozri napr. Gai. Inst. 4,64: *Alia causa est illius actionis, qua argentarius experitur. nam is cogitur cum compensatione agere, et ea compensatio uerbis formulae exprimitur, adeo quidem, ut statim ab initio compensatione facta minus intendat sibi dari oportere. ecce enim si sestertium X milia debeat Titio, atque ei XX debeantur, sic intendit: SI PARET TITIVM SIBI X MILIA DARE OPORTERE AMPLIVS QVAM IPSE TITIO DEBET.*

²⁴⁹ VÁŽNÝ, J. *Rímsky proces civilný*, s. 52.

už potvrdil prostredníctvom *confessio in iure*. Sporná bola určitá peňažná suma, na ktorú spor znel, a preto ho bolo nutné uskutočniť. Rozsudkom teda musela byť stanovená peňažná výška povinnosti, ktorú žalovaný ešte pred samotným začatím sporu potvrdil.

V prípade, ak bolo *confessio in iure* žalovaného neúčinné, resp. žalovaný síce svoju povinnosť voči žalobcovi uznal, ale nesplnil ju, takéto konanie žalovaného bolo trestané odsúdením na ďalšiu sumu, teda dvojnásobným odsúdením. Dvojnásobné odsúdenie²⁵⁰ spočívalo v zistenej hodnote nesplnenej povinnosti (*res*) a ešte raz v tej istej sume za to, že popieral (*poena*).²⁵¹

4.5 Defenzívna povinnosť žalovaného

Pokiaľ žalobca aj žalovaný boli spôsobilí na proces a žalovaný nenamietal nepravosť žalobnej formulácie, mohlo sa začať konanie *in iure*. I napriek tomu, že sa žalovaný pred súd dostavil, bolo nutné zabezpečiť, aby pred súdom poskytol súčinnosť potrebnú pre plynulý priebeh konania. Rovnako tak, keď sa *in ius vocatio* vyhýbal alebo *in ius vocatio* bolo nemožné, lebo bol neprítomný. Procesné právo teda ustanovilo tzv. defenzívnu povinnosť žalovaného.²⁵²

Defenzívna povinnosť sa však vzťahovala na žalovaného len v tom prípade, ak bol vyzvaný dostaviť sa pred príslušný súd. Defenzívnu povinnosť nemuseli strany vykonávať osobne. Na tento zámer si mohli zvoliť zástup-

²⁵⁰ Dvojnásobné odsúdenie sa nachádzalo napr. v *actio Legis Aquiliae*, *actio certi ex testamento* a *actio iudicati*.

²⁵¹ K tomu pozri napr. Gai. Inst. 4,9: *Rem uero et poenam persequimur uelut ex his causis, ex quibus aduersus infitiantem in duplum agimus; quod accidit per actionem iudicati, depensi, damni iniuriae legis Aquiliae, aut legatorum nomine, quae per damnationem certa relicta sunt.*

²⁵² Ulp. D. 5,1,63: *Recte defendi hoc est iudicium accipere vel per se vel per alium, sed cum satisfactione: nec ille videtur defendi, qui quod iudicatum est non solvit.* Ulp. D. 50,17,52: *Non defendere videtur non tantum qui latitat, sed et is qui praesens negat se defendere aut non vult suscipere actionem.* Ulp. D. 42,4,5,3: *Recte defendi quid sit, videamus, utrum tantum copiam sui facere et ad suscipiendum iudicium paratum esse an vero et satisfacere omnimodo. et quidem non solum ipsis se defendere volentibus hoc edictum scriptum est, sed in rem: et „recte defendetur“ hoc est vel a se vel ab alio quocumque. sed si alius defendat, erit necessaria satisfactio, si ipse, non puto necessariam satisfactionem. ergo oblata defensione deici poterit interdicto reddito.* Ulp. D. 43,24,3,5: *Si quis paratus sit se iudicio defendere aduersus eos, qui interdicendum putant, ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? et magis est, ut desinat, si modo satis offerat et defendere paratus est, si quis agat: et ita sabinus scribit.*

cu (zákonný zástupca, dobrovoľný zástupca i konateľ bez príkazu). Zástupca sám sa potom stával defensorom.²⁵³

Za určitých okolností mohol byť zástupca donútený prevziať proces za zástúpeného. Zároveň bolo ustanovené ediktom, že ten, kto chcel žalovať za iného, mal zároveň prevziať jeho defenzívu vo všetkých ostatných procesoch proti nemu začatých.²⁵⁴ Prétor v takomto prípade mohol prinútiť kognitora k *iudicium accipere*.²⁵⁵

²⁵³ Afr. D. 47,2,62,9: *Statuliberum, qui, si decem dederit, liber esse iussus erat, heres noxali iudicio defenderat: pendente iudicio servus datis decem heredi ad libertatem pervenit: quaeritur, an non aliter absolutio fieri debeat, quam si decem, quae accepisset, heres actori dedisset. referre existimavit, unde ea pecunia data esset, ut, si quidem aliunde quam ex peculio, haec saltem praestet, quoniam quidem si nondum ad libertatem servus pervenisset, noxae deditus ei, cui deditus esset, daturus fuerit: si vero ex peculio, quia nummos heredis dederit, quos utique is passurus eum non fuerit ei dare, contra statuendum.* Ulp. D. 5,1,63: *Recte defendi hoc est iudicium accipere vel per se vel per alium, sed cum satisfactione: nec ille videtur defendi, qui quod iudicatum est non solvit.* Ulp. D. 3,3,35,3: *Defendere autem est id facere quod dominus in litem faceret, et cavere idonee: nec debet durior condicio procuratoris fieri quam est domini, praeterquam in satisdando. praeter satisfactionem procurator ita defendere videtur, si iudicium accipiat. unde quaesitum est apud iulianum, an compellatur, an vero sufficiat ob rem non defensam stipulationem committi. et iulianus scribit libro tertio digestorum compellendum accipere iudicium: nisi et agendum causa cognita recusaverit vel ex iusta causa remotus fuerit. defendere videtur procurator et si in possessionem venire patiat, cum quis damni infecti satis vel legatorum desideret.* Gai. D. 3,3,46,2: *Qui alium defendit, satisdare cogitur: nemo enim alienae litis idoneus defensor sine satisfactione intellegitur.*

²⁵⁴ Ulp. D. 3,3,33,3: *Ait praetor: „cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitrato defendat: et ei quo nomine aget id ratum habere eum ad quem ea res pertinet, boni viri arbitrato satisdet“.* Ulp. D. 3,3,33,4: *Aequum praetori visum est eum, qui alicuius nomine procurator experitur, eundem etiam defensionem suscipere.* Ulp. D. 3,3,33,5: *Si quis in rem suam procurator interveniat, adhuc erit dicendum debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus.* Ulp. D. 3,3,39 pr.: *Non solum autem in actionibus et interdictis et in stipulationibus debet dominum defendere, verum in interrogationibus quoque, ut in iure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. an igitur heres sit absens, respondere debet et si responderit vel tacerit, tenebitur.*

²⁵⁵ Ulp. D. 3,3,8,3: *Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit, praetor ait, „iudicium accipere cogam“: verum ex causa non debet compelli. ut puta inimicitiae capitales intervenerunt inter ipsum procuratorem et dominum: scribit iulianus debere in procuratorem denegari actionem. item si dignitas accesserit procuratori: vel rei publicae causa afuturus sit.* Paul. D. 3,3,43,6: *Qui non cogitur defendere absentem, tamen si iudicatum solvi satisdedit defendendi absentis gratia, cogendum procuratorem iudicium accipere, ne decipiatur is qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisfactionem cogi. labeo causa cognita temperandum, et si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum: quod si aut adfinitas dirempta sit aut inimicitiae intercesserint aut bona absentis possideri coeperint.* Paul. D. 3,3,45 pr.: *Non cogendum. sabinus autem nullas praetoris partes esse ad compellendum defendere, sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: at si iustas causas habeat, cur iudicium accipere nolit,*

Pokiaľ žalovaný neposkytol procesnú súčinnosť a bol povinný k defenzii, a pokiaľ zaňho do procesu nenastúpil zástupca, o žalovanom hovoríme, že bol *non defenditur*, alebo že bol *indefensus*.²⁵⁶

Donútenie bolo možné použiť i proti spravodlivo neprítomnému, osobám bez právnej spôsobilosti, nedospelým, duševne chorým i právnickým osobám.²⁵⁷

Keď odmietol zástupca žalobcu prevziať spor proti žalobám, ktoré boli naňho podané, malo to jediný dôsledok, a to, že sa nepripustil k *actio denegatur*.²⁵⁸ Ak však kognitor žalovaného bol zaviazaný k defenzii a odmietol svoju povinnosť splniť, hľadalo sa naňho ako by bol sám *indefensus*.²⁵⁹

fideiussores non teneri, quia vir bonus arbitraturus non fuerit, ut qui iustam excusationem adferret, defendere cogetur. sed et si satis non dedit, sed repromittenti ei creditum est, idem statuendum est. Iulian. D. 3,3,76: Titius cum absentem defenderet, satisdedit et prius quam iudicium acciperet desiit reus solvendo esse: quam ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. quaero, an id ei concedi oporteat. Iulianus respondit: defensor cum satisdedit, domini loco habendus est. nec multum ei praestaturus est praetor, si eum non coegerit iudicium accipere, cum ad fideiussores eius iri possit et hi quidquid praestiterint a defensore consecuturi sint.

²⁵⁶ Gai. Inst. 3,78: *Bona autem ueueunt aut uiuorum aut mortuorum: uiuorum, uelut eorum, qui fraudationis causa latitant nec absentes defenduntur; item eorum, qui ex lege Iulia bonis cedunt; item iudiciorum post tempus, quod eis partim lege XII tabularum, partim edicto praetoris ad expediendam pecuniam tribuitur. mortuorum bona ueueunt uelut eorum, quibus certum est neque heredes neque bonorum possessores neque ullum alium iustum successorem existere. Ulp. D. 4,6,1,1: Verba autem edicti talia sunt: si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo malo rei publicae causa abesset, inue vinculis seruitute hostiumque potestate esset: sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicitur: item si quis quid usu suum fecisset, aut quod non utendo amisit, consecutus, actioneue qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur, inue vinculis esset, secumve agendi potestatem non faceret, aut cum eum invitum in ius vocari non liceret neque defenderetur: cumve magistratus de ea re appellatus esset sive cui pro magistratu sine dolo ipsius actio exempta esse dicitur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, item si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit. Ulp. D. 42,4,2: Praetor ait: „in bona eius, qui iudicio sistendi causa fideiussorem dedit, si neque potestatem sui faciet neque defenderetur, iri iubebo“. Marcell. D. 26,7,30: Tutoris praecipuum est officium, ne indefensum pupillum relinquat. Paul. D. 42,1,45,2: Contra indefensos minores tutorem vel curatorem non habentes nulla sententia proferenda est. Paul. D. 42,1,54 pr.: Contra pupillum indefensum eumque, qui rei publicae causa abest, vel minorem viginti quinque annis propositum peremptorium nihil momenti habet.*

²⁵⁷ HEYROVSKÝ, L. *Studie k civilnímu procesu římskému*, s. 7.

²⁵⁸ Paul. D. 3,3,43,4: *Poena non defendentis procuratoris haec est, ut denegetur ei actio.*

²⁵⁹ Jul. D. 3,3,76: *Titius cum absentem defenderet, satisdedit et prius quam iudicium acciperet desiit reus solvendo esse: quam ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. Quaero, an id ei concedi oporteat. Iulianus respondit: defensor cum satisdedit, domini loco*

V tomto prípade mohlo prísť k dvom rozdielnym situáciám. Prvá, že žalovaný bol síce prítomný *in iure*, ale odmietal byť činný v procese, alebo že sa žalovaný vôbec nedostavil pred magistráta.

V prvom prípade by sa postupovalo v závislosti od toho, či šlo o žalobu, proti ktorej mal žalovaný defenzívnu povinnosť alebo nemal.

Žalovaný bol povinný k defenzíve v prípade *actiones in personam*. Právna ochrana poskytnutá žalobcovi spočívala iba v priamej možnosti donútiť žalovaného, no išlo o pomerne dôrazný prostriedok, ktorý mu právo dávalo, lebo išlo o *missio in bona indefensi* a za zvláštnych okolností taktiež jeho *ductio*.²⁶⁰

Keď napríklad išlo o dlžníka, ktorý bol prítomný v konaní *in iure* a magistrát mu položil otázku, na ktorú neodpovedal (*si in iure non responderit*), magistrát povolil žalobcovi na základe jeho žiadosti, bez vykonania podrobného výsluchu, držbu celého dlžníkovho majetku, pričom ho zaviazal, aby to verejne vyhlásil, a tým oslovil i ostatných veriteľov, aby prihlásili svoje pohľadávky voči dlžníkovi a po určitej lehote mohol pristúpiť k predaju majetku (*bona eius possideri proscribi venireque iubet*).

Majetok sa následne predal vo verejnej dražbe, a to tým spôsobom, že majetok dlžníka bol prisľúbený tomu, kto zaň veriteľom prisľúbil zaplatiť najvyšší zlomok ceny. Tento *bonorum emptor* sa stal i univerzálnym sukcesorom dlžníka. Následne mohli byť *actiones in personam*, proti ktorým sa pôvodný dlžník odmietol brániť, namierené proti *bonorum emptorovi* ako *actiones utiles* a ten bol následne tiež zaviazaný k defenzíve. O tomto spôsobe konania nám hovorí najmä *Lex Rubria*, súdny poriadok vydaný niekedy medzi rokmi 49–42 pred Kr. pre mestá v Gálii.²⁶¹ Po prejdení stanoveného času bol dlžník infamovaný.²⁶²

Rovnakú povinnosť sa brániť ako osoby žalované prostredníctvom *actiones in personam* mali i tí, proti ktorým bol vyzhadaný interdikt (*interdictum simplex*).²⁶³

---

habendus est. Nec multum ei praestaturus est praetor, si eum non coegerit iudicium accipere, cum ad fideiussores eius iri possit et hi quidquid praestiterint a defensore consecuturi sint.

²⁶⁰ HEYROVSKÝ, L.: *Studie k civilnímu procesu římskému*, s. 8.

²⁶¹ HARDY, E. G. *Six roman Laws*. Oxford: Clarendon Press, 1911, s. 110 a nasl.

²⁶² Gai. Inst. 2,154: *Unde qui facultates suas suspectas habet, solet seruum suum primo aut secundo uel etiam ulteriore gradu liberum et heredem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius huius heredis quam ipsius testatoris bona ueneant, id est, ut ignominia, quae accidit ex uenditione bonorum, hunc potius heredem quam ipsum testatorem contingat; quamquam apud Fufidium Sabino placeat eximendum eum esse ignominia, quia non suo uitio, sed necessitate iuris bonorum uenditionem pateretur; sed alio iure utimur.*

²⁶³ HEYROVSKÝ, L. *Studie k civilnímu procesu římskému*, s. 10.

Jednoznačne o najväčší zásah do majetkovej a osobnej integrity osoby išlo práve vtedy, pokiaľ by ostal *indefensus* proti *actio certae creditae pecuniae*. Magistrát tu dal žalobcovi povolenie nielen na držbu majetku žalovaného, ale aj na väzbu jeho samého, tzv. *duci iubet*.²⁶⁴ Z väzby sa mohol žalovaný oslobodiť kedykoľvek dodatočne svoju obranu prevzal, no musel zriadiť *satisfactionem iudicatum solvi*.²⁶⁵

V prípade iných žalôb obliagačného práva, či už zneli na *certum* alebo *incertum*, bola osobná exekúcia povolená len v tom prípade, ak namiesto pôvodného požadovaného predmetu sporu bola postavená pevná peňažná čiastka.²⁶⁶

V prípade, ak bol žalovaný prítomný v konaní *in iure*, nebolo možné použiť *missione in bona* alebo *ductione*. Tieto prostriedky slúžili iba na vynútenie procesnej súčinnosti od nechotného, samozrejme v prípade žalôb, kde sa vyžadovala súčinnosť žalovaného.

²⁶⁴ Lex Rubria c.XXI.: *A quoquomq(ue) pecunia certa credita, signata forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), in eorum quo o(ppido) m(unicipio) c(olonia) p(raefectura)/ f(oro) u(eico) c(onciliabulo) c(astello) t(erritorio)ue, quae sunt erunt in Gallia Cisalpeina, petetur, quae res non/ pluris (sestertium) (quindecim milibus) erit, sei is eam pecuniam in iure apud eum, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ei quei/ eam petet, aut ei quouis nomine ab eo petetur, d(are) o(portere) debereue se confessus/ erit, neque id quod confessus erit soluet satisue faciet, aut se sponsione/ iudicioque utei{ue} oportebit non defendet, seiue is ibei d(e) e(a) r(e) in iure non/ responderit, neque d(e) e(a) r(e) sponsionem faciet neque iudicio utei oportebit/ se defendet: tum de eo, a quo ea pecunia petita erit, deque eo, quoi eam/ pecuniam d(arei) o(portebit), s(iremps) res lex ius caussaue o(mnibus) o(mnium) r(erum) esto atque utei esset esseue/ oporteret, sei is, quei ita confessus erit, aut d(e) e(a) r(e) non responderit aut se/ sponsione iudicioque utei oportebit non defenderit, eius pecuniae iei/ quei eam suo nomine petierit quoiue eam d(arei) o(portebit), ex iudici<bu>s dateis iudi-/careue recte iusseis iure lege damnatus esset fuisset. qu<e>ique quomque/ Huir IIIuir praefec(tus)ue <i>bei i(ure) d(eicundo) p(raerit), is eum, quei ita quid confessus erit/ neque id soluet satisue faciet, eum<que> quei se sponsione iudicioque utei{ue}/ oportebit non defenderit aut in iure non responderit neque id soluet/ satisue faciet, t(antae) p(ecuniae), quanta ea pecunia erit de qua tum inter eos am-/ bigetur dumt(axat) <(sestertium) vac> (quindecim milia), s(ine) f(raude) s(ua) duci iubeto; quieque eorum quem, ad quem/ ea res pertinebit, duxerit, id ei fraudi poenaeue ne esto; quodque ita fac-/tum actum iussum erit, id ius ratumque esto. quo minus in eum, quei ita/ uadimonium Romam ex decreto eius, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), non promississet/ aut uindicem locupletem ita non dederit, ob e(am) r(em) iudicium recup(eratorium) is, quei/ ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ex h(ac) l(ege) det iudicareique d(e) e(a) r(e) ibei curet, ex h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogatur)./*

²⁶⁵ HEYROVSKÝ, L. *Studie k civilnímu procesu římskému*, s. 11.

²⁶⁶ Hoci sa v 22. kapitole *Lex Rubria* uvádza *ductio* vedľa *missio in bona*, čo by mohlo vzbudzovať zdanie o tom, že by mohli nastúpiť všeobecne popri sebe, nie je to pravda. *Addictio*, t. j. povolenie k odvedeniu dlžníka do väzby, sa veriteľovi umožnilo vždy len pre peňažnú sumu, ktorá bola presne určená.

Pri prevzatí *iudicia* sa stávalo, že problém nemusel byť v samotnej osobe žalovaného a jeho nečinnosti, ale v tzv. *rem defendere*. Ide o *defensio* sporného predmetu. Ak by žalovaný nechcel prevziať obranu, resp. držbu sporného predmetu, nemohol predmet sporu viac mať u seba a musel ho vydať žalobcovi.²⁶⁷ V prípade, ak to nebol ochotný urobiť, a teda vec odmietol žalobcovi vydať, žalobca mohol využiť niektorý už spomenutých prostriedkov, t. j. *missione in bona* alebo *ductione*.

Toto platilo pri *actiones in rem*, v spore o držbu a niektorých *actiones in personam*. Žalobca sa mohol držby predmetu sporu domôcť prostredníctvom reštitutórneho interdiktú, ktorým docielil v prípade neuposlúchnutia možnosť využiť *missione in bona*. *Praetor* zmocnil žalobcu, aby si vindikovanú vec vzal so sebou, čo však samozrejme predpokladá, že vec musela byť prítomná v konaní *in iure*.

Prinútiť žalovaného dopraviť vec pred súd bolo možné prostredníctvom *actio ad exhibendum* a povinnosť plynúca z podstaty žaloby sa dala ešte vynútiť prostredníctvom *missione in bona*.²⁶⁸

V už predtým spomenutom spore o držbu, ktorý bol začatý interdiktom *Uti possidetis* alebo *Utrubi*, pretože išlo o interdiktú *duplicia* (takže každá strana sa pokladala zároveň za žalobcu i za žalovaného), strany nemali defenzívnu povinnosť. No v prípade, pokiaľ ktorákoľvek strana nechcela spolupracovať pri riešení sporu, musela sa zriecť držby spornej veci.²⁶⁹ Priebeh tohto bol vynútený tým spôsobom, že oprávnenému *praetor* poskytol *interdictum simplex*, ktorým sa prikázalo strane, ktorá nechcela spolupracovať v spore o držbu a mala vec v držbe, aby vec vydala oprávnenému. Pokým vec v držbe

---

²⁶⁷ Pomp. D. 9,4,33: *Noxali iudicio invitus nemo cogitur alium defendere, sed carere debet eo quem non defendit, si servus est: quod si liber est qui in potestate sit, indistincte ipsi sui defensio danda est.*

²⁶⁸ *Actio ad exhibendum* je v prameňoch uvádzaná ako prípravná žaloba k vindikácii veci. K tomu pozri: Ulp. D. 10,4,1: *Haec actio perquam necessaria est et vis eius in usu cottidiano est et maxime propter vindicationes inducta est.* Paul. D. 10,4,2: *Exhibere est facere in publico potestatem, ut ei qui agat experiundi sit copia.*

²⁶⁹ Gai. Inst. 4,160: *Duplicia sunt uelut VTI POSSIDETIS interdictum et VTRVBI. ideo autem duplicia uocantur, quod par utriusque litigatoris in his condicio est, nec quisquam praecipue reus uel actor intellegitur, sed unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet; quippe praetor pari sermone cum utroque loquitur. nam summa conceptio eorum interdictorum haec est: VTI NUNC POSSIDETIS, QVO MINVS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO; item alterius: VTRVBI HIC HOMO, DE QVO AGITVR, [APVD QVEM] MAIORE PARTE HVIVS ANNI FVIT, QVO MINVS IS EVM DVCAT, VIM FIERI VETO.*

nemala, mala sa zdržať akéhokoľvek rušenia tejto držby.²⁷⁰ Súčinnosť opäť mohla byť vynútená prostredníctvom *missione in bona*.²⁷¹

Podobne to bolo i pri niektorých žalobách obligačných. Konkrétne pri žalobách z obligácií, ktoré sa vyznačovali tým, že záväzok postihoval dlžníka z dôvodu jeho mocenského pomeru k určitej osobe alebo veci (otrok), pokiaľ samozrejme mocenský pomer pretrvával. Išlo hlavne o *actiones noxales*.

Pater familias musel sám byť prítomný v konaní, nebolo možné, aby sa konania zúčastnil ako žalovaný *filius familias* alebo otrok. *Pater familias* následne musel prevziať *iudicium noxale* alebo mohol osobu alebo vec vydať žalobcovi do *mancipia*. Mal pozitívnu povinnosť previesť svoje právo nad páchatelom na žalobcu a mancipovať mu podriadené dieťa,²⁷² alebo ak šlo o otroka, previesť naňho kviritské vlastníctvo prostredníctvom *mancipatio* alebo *in iure cessio*.²⁷³ Pokiaľ by žalovaný odmietol *defensio* alebo *noxae dati*, mohol ho žalobca k tomu prinútiť prostredníctvom *missione in bona* alebo *ductione*.²⁷⁴

²⁷⁰ Gai. Inst. 4,170: *Sed quia nonnulli interdicto reddito cetera ex interdicto facere nolebant atque ob id non poterat res expediri, praetor in eam rem prospexit et comparavit interdicta, quae secundaria appellamus, quod secundo loco redduntur. quorum uis et potestas haec est, ut qui cetera ex interdicto non faciat, uelut qui uim non faciat aut fructus non liceatur aut qui fructus licitationis satis non det aut si sponsiones non faciat sponsonumue iudicia non accipiat, siue possideat, restituat aduersario possessionem, siue non possideat, uim illi possidenti non faciat. itaque etsi alias potuerit interdicto VTI POSSIDETIS uincere, si cetera ex interdicto fecisset [. . . . .], tamen per interdictum secundarium uincitur. [. . . . vv. 4 . . . . .] Sabinus et Cassius secuti fuerint [. . . . vv. 33 . . . . .]*

²⁷¹ HEYROVSKÝ, L. *Studie k civilnímu procesu římskému*, s. 14.

²⁷² Gai. Inst. 4,79: *Cum autem filius familias ex noxali causa mancipio datur, diuersae scholae auctores putant ter eum mancipio dari debere, quia lege XII tabularum cautum sit, ne aliter filius de potestate patris exeat, quam si ter fuerit mancipatus; Sabinus et Cassius ceterique nostrae scholae auctores sufficere unam mancipationem crediderunt et illas tres legis XII tabularum ad uoluntarias mancipationes pertinere.*

²⁷³ Afr. D. 9,4,28: *Et generaliter si alieni servi nomine, qui tibi iustam seruitutem seruiret, noxali tecum egerim tuque eum mihi noxae dederis: sive me possidente dominus eum vindicet, exceptione doli mali, nisi litis aestimationem offerat, eum summo uere possum, sive ipse possideat, publiciana mihi datur, et aduersus excipientem „ si dominus eius sit“ utilem mihi replicationem doli mali profuturam et secundum haec usu quoque me capturum, quamvis sciens alienum possideam: alioquin si aliter constituatur, futurum, ut summa iniquitate bonae fidei possessor adficiatur, si, cum ipso iure noxalis actio aduersus eum competit, necessitas ei imponatur, ut litis aestimationem sufferat. eademque dicenda sunt et si, cum ab eo non defenderetur, iussu praetoris eum duxerim, quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.*

²⁷⁴ Ulp. D. 9,4,21 pr.: *Quotiens dominus ex noxali causa conuenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea causa res est, ut debeat noxae dedere eum, cuius nomine iudicium non suscipitur: aut si id non faciat, iudicium suscipiet omnimodo, sed non alias condemnabitur, quam si in potesta-*

Žalobca sa mohol taktiež uspokojiť s tým, že si prítomného vinníka, ktorého obranu neprevzala ani osoba, ktorá ho mala v moci, prípadne jeho vlastník, ak šlo o otroka, odviezol na základe povolenia magistráta (*iussu praetoris ducere*).²⁷⁵ Toto bolo možné samozrejme i v neprítomnosti vlastníka alebo nositeľa moci. Tomu sa dodatočne samozrejme umožnilo defenzívnu povinnosť prevziať.²⁷⁶

Rovnakú povinnosť k prevzatiu obrany ako mal *pater familias* pri škode, ktorú spôsobila jemu podriadená osoba, mal aj vlastník zvierata, resp. veci, ktorá v dôsledku svojho správania spôsobila škodu. On mal tiež možnosť zvoliť si medzi tým, či iudicium prevezme, alebo vydá zviera (*in noxam dedere*).²⁷⁷

Ak sa žalovaný vôbec nedostavil pred magistráta v konaní *in iure*, žalobcovi bolo dané *missio in bona* s pripojením *venditio bonorum*. Platnosť *missio* a *venditio* závisela od toho, či žalobca mal skutočne reálne právo proti odporcovi.²⁷⁸

Keďže však úlohou magistráta v konaní *in iure* nebolo skúmať podstatu žalobcovho práva voči žalovanému (*causae cognitio*), mohol byť neskôr ža-

---

te habeat dolove malo fecerit, quo minus haberet. Paul. D. 9,4,12: Si bona fide possessor eum servum, quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quae datur adversus eos, qui servum in potestate habeant aut dolo fecerint, quo minus haberent, quia per hoc adhuc possidere videntur.

²⁷⁵ Callistr. D. 9,4,32: *Is qui in aliena potestate est si noxam commisisse dicatur, si non defendatur, ducitur: et si praesens est dominus, tradere eum et de dolo malo promittere debet. Paul. D. 2,9,2,1: Si absens sit servus, pro quo noxalis actio alicui competit: si quidem dominus non negat in sua potestate esse, compellendum putat vindius vel iudicio eum sisti promittere vel iudicium accipere, aut, si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit, se exhibiturum: sin vero falso neget in sua potestate esse, suscepturum iudicium sine noxae deditioe. idque iulianus scribit et si dolo fecerit, quominus in eius esset potestate. sed si servus praesens est, dominus abest nec quisquam servum defendit, ducendus erit iussu praetoris: sed causa cognita domino postea dabitur defensio, ut pomponius et vindius scribunt, ne ei absentia sua noceat: ergo et actori actio restituenda est, perempta eo quod ductus servus in bonis eius esse coepit.*

²⁷⁶ Paul. D. 2,9,2,1: *Si absens sit servus, pro quo noxalis actio alicui competit: si quidem dominus non negat in sua potestate esse, compellendum putat vindius vel iudicio eum sisti promittere vel iudicium accipere, aut, si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit, se exhibiturum: sin vero falso neget in sua potestate esse, suscepturum iudicium sine noxae deditioe. idque iulianus scribit et si dolo fecerit, quominus in eius esset potestate. sed si servus praesens est, dominus abest nec quisquam servum defendit, ducendus erit iussu praetoris: sed causa cognita domino postea dabitur defensio, ut pomponius et vindius scribunt, ne ei absentia sua noceat: ergo et actori actio restituenda est, perempta eo quod ductus servus in bonis eius esse coepit.*

²⁷⁷ HEYROVSKÝ, L. *Studie k civilnímu procesu římskému*, s. 21.

²⁷⁸ HEYROVSKÝ, L. *Studie k civilnímu procesu římskému*, s. 22.

lovaným voči *missio in bona* aj voči *venditio bonorum* podaný odpor v podobe konania *in sponsionem* alebo vyriešením prejudiciálnej otázky (*praeiudicium*).²⁷⁹

Samozrejme, pokiaľ by sa preukázalo, že žalobca nemal právo na *missio*, ktorá mu bola magistrátom povolená, osoba, ktorá by bola uvedená do držby majetku žalovaného, by nebola chránená a rovnako by *missio in bona* nemalo platnosť ani pre veriteľov, ktorí k nej pristúpili.²⁸⁰ Pokým by niekto kľamal a žiadal by neoprávnene *praetora* o uvedenie do *bonorum* voči inému ako svojmu dlžníkovi neprávom a tento by mu nedlhoval nič, postihla by ho *iniuria*.²⁸¹

Predtým spomenuté donucovacie prostriedky bolo možné použiť voči neprítomnému v konaní *in iure* aj vtedy, keď išlo o žaloby, voči ktorým žalovaný nemal defenzívnu povinnosť.

Hovoríme osobitne o *actiones in rem*,²⁸² hoci tu okrem *missio in bona* a *venditionis bonorum* bolo možné uvedenie do držby iba vecí vindikovaných. Je

²⁷⁹ Pap. D. 42,5,30: *Imperatores antoninus et verus augusti rescripserunt eos, qui bona sua negant iure venisse, praeiudicio experiri debere et frustra principem desiderare rescindi venditionem.* Ulp. D. 42,4,6 pr.: *In possessionem mitti solet creditor et si sub condicione ei pecunia promissa sit.*

²⁸⁰ Ulp. D. 43,4,1,5: *Haec verba: „quanti ea res erit, ob quam in possessionem missus erit“ continent utilitatem creditoris, ut quantum eius interest possessionem habere, tantum ei qui prohibuit condemnatur. proinde si ob falsum creditum vel ob falsam petitionem missus est in possessionem vel si exceptione summoveri potuit, nihil ei debet prodesse hoc edictum, quia propter nullam causam in possessionem missus est.* Paul. D. 42,5,12 pr.: *Cum unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti, quaeritur, utrum solus is qui petit possidere potest, an, cum unus petit et praetor permisit, omnibus creditoribus aditus sit. et commodius dicitur, cum praetor permiserit, non tam personae solius petentis, quam creditoribus et in rem permissum videri: quod et labeo putat. nec videbitur libera persona acquirere alii, quia nec sibi quicquam acquirit, cui praetor permittit, sed aliquid ex ordine facit: et ideo ceteris quoque prodest. plane si is postulaverit, qui creditor non est, minime dicendum est vel eum, qui creditor est, possidere posse, quia nihil egit talis postulatio: aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum: ceteri enim poterunt peragere bonorum venditionem.*

²⁸¹ Gai. Inst. 3,220: *Iniuria autem committitur non solum, cum quis pugno puta aut fuste percussus uel etiam uerberatus erit, sed etiam si cui conuicium factum fuerit, siue quis bona alicuius quasi debitoris sciens eum nihil sibi debere proscripserit siue quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen scripserit siue quis matrem familias aut praetextatum adsectatus fuerit et denique aliis pluribus modis.*

²⁸² Ulp. D. 42,4,7,17: *Celsus autem sexto respondit, si fundum, quem petere volo, titius possideat neque absens defendatur, commodius se existimare in fundi possessionem mittendum quam bona eius possideri. hoc adnotandum est celsum consultum non de latitante, sed de absente.* Paul. D. 42,2,3: *Julianus ait confessum certum se debere legatum omnimodo damnandum, etiam si in rerum natura non fuisset et si iam a natura recessit, ita tamen, ut in aestimati-*

následne viac ako samozrejme, že tieto donucovacie prostriedky a uvedenie do držby mohol povoliť len príslušný súd.²⁸³

V prípade, ak žalobca z dôvodu neprítomnosti obžalovaného utrpel ujmu, bol mu poskytnutý mimoriadny opravný prostriedok a to v podobe ediktu *in integrum restitutio actionis*.²⁸⁴ Najčastejšie sa tak stalo v prípade uplynutia času, v ktorom sa mohol žalobca domáhať svojho práva na súde alebo v dôsledku nevykonávania práva, samozrejme obe v dôsledku odporcovej neprítomnosti.²⁸⁵

Missio in bona indefensi bolo upravené vo veľkom množstve ediktov, ktoré sa viazali na rôzne skutkové podstaty. Tieto boli väčšinou v edikte, ako píše profesor Heyrovský, zostavené pod titulom *Quibus ex causis in possessionem eatur*.²⁸⁶

Íšlo o prípad, keď žalobca nemohol zastihnúť odporcu – (a) z dôvodu, že žalovaný bol *in ius vocatus*, oslobodil sa od povinnosti tým, že za seba postavil *vindexa* a neskôr ho nebolo možné nájsť,²⁸⁷ (b) keď sa žalovaný skrýval úmyselne, aby utiekol pred žalobou,²⁸⁸ (c) keď žalovaný nebol prítomný v mieste súdu a nebol nikým obhajovaný.²⁸⁹

---

onem eius damnetur: quia confessus pro iudicato habetur. Ulp. D. 43,29,3,14: Hoc interdictum et in absentem esse rogandum labeo scribit, sed si non defendatur, in bona eius eundum ait.

²⁸³ Ulp. D. 5,1,3: *Non videtur frustrandae actionis causa latitare, qui praesens suscipere iudicium non compellitur.*

²⁸⁴ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*, s. 85.

²⁸⁵ Ulp. D. 4,6,1,1: *Verba autem edicti talia sunt: „si cuius quid de bonis, cum is metus aut sine dolo malo rei publicae causa abesset, inve vinculis servitute hostiumque potestate esset: sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicitur: item si quis quid usu suum fecisset, aut quod non utendo amisit, consecutus, actione qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur, inve vinculis esset, secumve agendi potestatem non faceret, aut cum eum invitum in ius vocari non liceret neque defenderetur: cumve magistratus de ea re appellatus esset sive cui pro magistratu ^ per magistratus^ sine dolo ipsius actio exempta esse dicitur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, item si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges plebis scita senatus consulta edicta decreta principum licebit“.*

²⁸⁶ HEYROVSKÝ, L. *Studie k civilnímu procesu římskému*, s. 24.

²⁸⁷ Ulp. D. 42,4,2 pr.: *Praetor ait: „in bona eius, qui iudicio sistendi causa fideiussorem dedit, si neque potestatem sui faciet neque defenderetur, iri iubebo“.*

²⁸⁸ Ulp. D. 42,4,7,1: *Praetor ait: „qui fraudationis causa latitabit, si boni viri arbitrato non defendetur, eius bona possideri vendique iubebo“.*

²⁸⁹ Ulp. D. 50,17,199: *Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit.*

Missio in bona z týchto dôvodov viedla tiež k *bonorum venditio*.²⁹⁰ V edikte bola udelená výnimka len tomu, kto bol neprítomný bez zlého úmyslu v štátnych záležitostiach. *Missio in bona* bolo voči nemu povolené, nie však *venditio bonorum*. Rovnako nebol postihnutý infámioi. Po svojom návrate mohol prevziať svoju obranu v spore a bol opäť uvedený do držby svojho majetku.²⁹¹

Missio in bona bolo tiež pripustené v tom prípade, ak žalovaný nemal sám procesnú spôsobilosť a nebol pri začatí procesu zastúpený ani zákonným zástupcom ani iným defensorom, a to v prípade, ak sa konalo (a) proti nedospelému (*infantia maior*) a jeho tutor ani iný *defensor* nechcel prevziať proces,²⁹² (b) proti márnotravnému (*prodigus*) a duševne chorému (*furiosus*),²⁹³ (c) voči

²⁹⁰ Paul. D. 42,4,6,1: *Cum dicitur: „et eius, cuius bona possessa sunt a creditoribus, veneant, praeterquam pupilli et eius, qui rei publicae causa sine dolo malo afuit“, intellegimus eius, qui dolo malo afuerit, posse venire“.*

²⁹¹ Marc. D. 42,5,35: *Eum, qui in possessionem missus sit eius, qui rei publicae causa afuit, si apparuerit eum dolo malo rei publicae causa abesse, iure in possessione esse placet, donec solidum solvatur: eum autem, qui rerum eius, qui sine dolo malo rei publicae causa afuit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere et ideo discedere oportere de possessione.*

²⁹² S *missio in bona* nebolo spojené *venditio bonorum* ani *infamia* nedospelého. Uložené *missio* stratilo svoj účinok akonáhle *pupillus* dospel a on sám alebo niekto iný zaňho ponúkol defensiú. Veritelia uvedení do držby museli od držby upustiť a v prípade, že tak neurobili, mohol voči nim žalovaný namieriť interdikt. K tomu bližšie pozri: Ulp. D. 42,4,5,3: *Recte defendi quid sit, videamus, utrum tantum copiam sui facere et ad suscipiendum iudicium paratum esse an vero et satisfacere omnimodo. et quidem non solum ipsis se defendere volentibus hoc edictum scriptum est, sed in rem: et „recte defendetur“ hoc est vel a se vel ab alio quocumque. sed si alius defendat, erit necessaria satisfactio, si ipse, non puto necessariam satisfactioem. ergo oblata defensione deici poterit interdicto reddito.* Pokiaľ by sa dospely žalovaný odmietol brániť a jeho defensio by nikto iný neprevzal, mohlo byť prikróčené k *venditio bonorum*, lebo podľa klasického práva má *pubes minor* plnú procesnú spôsobilosť.

²⁹³ Ak duševne chorí, ani márnotravní nenašli vo svojom kurátorovi ani v inej osobe zástupcu, ktorý by prevzal ich defenzívnu povinnosť v spore, bolo povolené *missio in bona* ich majetku jednému z veriteľov, ktorého ustanoví praetor za kurátora. Jeho povinnosť spočíva v speňažení jednotlivých kusov majetku s ohľadom na to, koľko ich bude potrebné speňažiť, výnimočne v naliehavých prípadoch to mohol byť i celý majetok a to, čo by ostalo po uspokojení veriteľov, t. j. prebytok, by zostalo duševne chorému alebo márnotravníkovi. K tomu pozri bližšie: Ulp. D. 42,4,7,9: *Adeo autem latitatio animum et affectum occultantis se desiderat, ut recte dictum sit furiosum hinc venditionem pati non posse, quia non se occultat, qui suus non est.* Ulp. D. 42,4,7,10: *Plane si non defendatur furiosus, curatorem ei dandum, aut bona eius ut possideantur, nominatim permittendum est. labeo autem scribit, si non inveniatur curator vel defensor furiosi, sed et si curator datus eum non defendat, tunc removendum eum et oportere praetorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, ut non amplius, quam necesse est, ex bonis furiosi veneat: eaque servanda labeo ait, quae solent servari, cum venter in possessionem mittitur.* Ulp. D. 42,7,9,11: *Plane interdum bona eius causa cognita*

súkromným korporáciám, v prípade, ak konateľ, ktorý bol určený na procesné zastúpenie alebo iný cudzí *defensor* neprevzal jej obranu.

Missio in bona a *venditio bonorum* prichádza do úvahy i v ďalšom prípade, a to, ak došlo k zániku právnej subjektivity osoby: (a) v prípade fyzickej smrti dlžníka, ktorý nezanechal dediča – do držby majetku boli uvedení veritelia zomrelého dlžníka, ktorí majetok mohli speňažiť s cieľom uspokojenia svojich pohľadávok,²⁹⁴ (b) v prípade *capitis deminutio*.²⁹⁵

---

vendenda erunt, si urgeat aes alienum et dilatio damnum sit allatura creditoribus, ita autem vendenda, ut quod supersit, furioso detur, quia dominis eius status et habitus a pupilli conditione non multum abhorret: quod quidem non est sine ratione. Ulp. D. 42,7,9,12: *Idemque et in prodigo dicendum est ceterisque, qui curatorem ope iuvantur: nec enim quisquam proprie latitare eos dixerit.*

²⁹⁴ Gai. D. 3,4,1,2: *Quod si nemo eos defendat, quod eorum commune erit possideri et, si admonti non excitentur ad sui defensionem, venire se iussurum proconsul ait. et quidem non esse actorem vel syndicum tunc quoque intellegimus, cum is absit aut valetudine impediatur aut inhabilis sit ad agendum.*

²⁹⁵ Dlhý osoby, ktorá utrpela *capitis deminutio* zanikli podľa civilného práva. Pokiaľ nastala *capitis deminutio media* alebo *maxima*, praetor udelil veriteľom na dosiahnutie uspokojenia svojich pohľadávok *actines utiles* voči osobe, na ktorú prešiel majetok osoby, ktorá utrpela stratu občianstva alebo slobody. Pokým by sa táto osoba zdráhala zúčastniť procesu, veritelia boli uvedení v *missio in bona* celého majetku a bolo im povolené i *bonorum venditio*. Zväčša pripadol majetok osoby, ktorá utrpela *capitis deminutio*, štátu. V prípade, že sa niekto stal otrokom inej osoby za trest (napr. v dôsledku *Senatusconsultum Claudianum* alebo *revocatione in servitute*), bolo voči tejto osobe pripustené *actio utilis* a ak by odmietla defenzívnu povinnosť, *missio in bona*. V prípade *capitis deminutio minima* dlžníka v dôsledku *arrogatio* alebo vydajom ženy *in manum conventione* sa ich defensorom stáva nositeľ moci. Pokiaľ ním nie je vykonaná *defensio*, veritelia sú uvedení do držby majetku dlžníka, ktorý mal pred samotnou *capitis deminutio*. Na dlžníka sa hľadí akoby nepodstúpil *capitis deminutio minima* a veritelia majú právo majetok v držbe predať. K tomu bližšie pozri: Ulp. D. 4,5,2 pr.: *Pertinet hoc edictum ad eas capitis deminutiones, quae salva civitate contingunt. ceterum sine amissione civitatis sive libertatis amissione contingat capitis deminutio, cessabit edictum neque possunt hi penitus conveniri: dabitur plane actio in eos, ad quos bona pervenerunt eorum.* Ulp. D. 15,2,1,4: *Alienatio autem et manumissio ad servos pertinet, non ad filios, mors autem tam ad servos quam ad filios refertur, emancipatio vero ad solum filium. sed et si alio modo sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. sed et si morte patris vel deportatione sui iuris fuerit effectus filius, de peculio intra annum heres patris vel fiscus tenebuntur.* Pap. D. 22,1,6,1: *Imperator quoque noster severus filiae flavii athenagorae, cuius bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quod ea patrem praestitisse dotis usuras allegasset.* Macer D. 48,20,10 pr.: *Etiam si pater, cum pro filia dotem promississet, condemnatur, vir eam ex bonis eius a fisco petit.* Paul. D. 4,5,7,2: *Si libertate adempta capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni adversus servum locus est, quia nec praetoria iurisdictione ita servus obligatur, ut cum eo actio sit: sed utilis actio adversus dominum danda est, ut iulianus scribit, et nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in bona quae habuit mitti.*

4.6 Odmietnutie nútenej prísahy

Praetorský edikt upravil možnosť vložiť do žalobnej formulácie tzv. nútenú prísahu, ktorá bola uložená žalobcom žalovanému (*ius iurandum in iure*). Jej podstatou bolo, že žalovaný mohol uskutočnením prísahy tvrdiť pri niektorých žalobách,²⁹⁶ že dlžný nie je. Výsledkom tejto vynútenej prísahy bolo, že zrušila litiskontestáciu a ukončila konanie *in iure* aj akékoľvek ďalšie konanie.

Žalovaný bol povinný prisahať, inak bol *indefensus*.²⁹⁷ Na oplátku si mohol vyžiadať zas on žalobcovu prísahu, že žalobca neurobil svoj návrh len *calumniae causa*. V prípade, ak žalovaný vykonal prísahu, spor bol ukončený. Rovnako bol spor ukončený i vtedy, ak žalobca odmietol vykonať prísahu, na ktorú ho za to zaviazal žalovaný.

Pokiaľ však žalovaný prísahu, bez ohľadu na to, či vrátil povinnosť prisahať žalobcovi, neuskutočnil, alebo keď žalobca prisahal na základe vrátenej prísahy zo strany žalovaného, musel žalovaný plniť. Ak nesplnil, nastali následky plynúce z *indefensio*, teda *missio in bona* a *venditi bonorum*.

Ako píše prof. Vážný, od nútenej prísahy musíme odlišovať prísahu dobrovoľnú.²⁹⁸ Tá spočívala na úplne inom základe a to, že k nej žalobca ani žalovaný nemohli byť nútení, ale bola uskutočnená dobrovoľne na základe ich predchádzajúcej dohody, a to aj pred samotným začatím sporu, prípadne v ktoromkoľvek jeho štádiu. Mohla byť vykonaná pri žalobe akéhokoľvek typu. Účinok dobrovoľnej prísahy spôsobuje *denegatio* žaloby a vznik námietky *iurisiurandi*.

Pokým by bola dobrovoľná prísaha zložená samotným žalobcom, alebo by mu bola žalovaným odpustená, spôsobovalo by to vznik *actio in factum*.

4.7 Odpoveď na otázku o okolnostiach pre spor závažných

V spore mohlo dôjsť i k situáciám, kedy žalobca položil žalovanému otázku (*interrogatio in iure*), ktorá bola podstatná pre ďalšie pokračova-

²⁹⁶ Takáto situácia mohla nastať napr. pri *acto certae creditae pecuniae, condictio certae rei, actio de pecunia constituta, iudicium operarum* a pod.

²⁹⁷ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*, s. 55.

²⁹⁸ VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*, s. 56.

nie v konaní. Išlo o otázky o závažných okolnostiach pre spor rozhodujúcich.²⁹⁹

Pokiaľ by žalovaný na otázku odmietol odpovedať, išlo by o marenie priebehu procesu a bol by k odpovedi donútený prostriedkami dostupnými pre vynútenie defenzívnej povinnosti. Ak by odpovedal kladne, bol by odsúdený, ak záporne a v súlade s pravdou, bol by oslobodený. Pokiaľ by na otázku odpovedal záporne, ale nie v súlade s pravdou, teda by klamal, s čím právo v konkrétnej situácii spájalo právny dôsledok.³⁰⁰

4.8 Záver

Úlohou článku bolo pojednať o obmedzeniach, ktoré mohli narušiť prirodzený priebeh rímskeho civilného procesu, konkrétne formulového procesu. Najčastejším elementom, ktorý mohol negatívne zasiahnuť do priebehu konania *in iure* bola pasivita žalovaného a jeho neochota spolupracovať so žalobcom spôsobom, ktorý sa od neho v konaní očakával. V takomto prípade priznalo rímske právo žalobcovi celú radu oprávnení s ohľadom na rôzne situácie, ktoré mohli nastať. Žalobca bol najčastejšie praetorom uvedený do *missio in bona* s následnou možnosťou uskutočniť *bonorum venditio*. Rímske právo samozrejme rátať i s opravnými riešeniami v prípade, ak žalovaný nemohol poskytnúť súčinnosť v odôvodnenom prípade, no i s duplicitou postretania v prípade, ak sa defenzívnej povinnosti so zlým úmyslom vyhýbal.

Odmietnutie žalobnej formuly žalovaným, ktorý sa domáhal zmeny žalobnej formule, prípadne použitia inej a argumentoval tým, že žalobca zvolil nesprávnu žalobnú formulu tiež viedlo k obmedzeniu plynulého priebehu formulového procesu, konkrétne konanie *in iure*. Práve *praetor* mal povinnosť o vhodnosti či nevhodnosti žalobcom zvolenej žalobnej formule rozhodnúť ešte pred samotnou litiskontestáciou. Pokiaľ žalobnú formulu odmietol, spor skončil, pokiaľ ju schválil, spor mohol pokračovať.

Pomerne ideálnym riešením spornej situácie medzi dvoma subjektami sa zdalo uznanie povinnosti žalovaným pred začatím sporu. Táto situácia

²⁹⁹ Bližšie k tomu pozri: LAUTNER, Z. *Zur Interrogatio in iure nach klass. Recht* (Abhandlungen z. Antike Rechtsge). Festschrift für Hannaussek. Graz: Moser Buchhandl, 1925.

³⁰⁰ Prof. Vážný vo svojom diele *Římský civilní proces* na str. 57 uvádza príklad. Typickou otázkou v zmysle *interrogatione in iure* je otázka či žalovaný noxálnou žalobou má delikventa vo svojej moci. Pokiaľ odpovedal kladne, či tomu už tak bolo alebo nie, bol svojou odpoveďou viazaný a niesol dôsledky. Ak odpovedal pravdivo záporne, konanie sa skončilo. Ak odpovedal nepravdivo záporne, bol žalovaný *in solidum sine noxae deditioe*.

však bola problematická hneď v dvoch prípadoch, a to v prípade, keď plnenie znelo na *incertum*, prípadne i keď znelo na *certum*, no nebolo následné povinným subjektom splnené. V prvom prípade musel byť ustanovený spor s cieľom ustanovenia peňažnej sumy v rozsudku, druhá situácia bola riešená odsúdením na *duplum* práve z dôvodu marenia sporu.

Ďalším spôsobom javiacim sa ako rýchle vyriešenie spornej situácie bola tzv. nútená prísaha zo strany žalovaného, na ktorú bol vyzvaný v konaní *in iure* zo strany žalobcu. Odmietnutie nútenej prísahy znamenalo, že žalovaný bol braný ako *indefensus* a mohli voči nemu byť použité všetky prostriedky, ktoré formulový proces voči pasivite žalovaného použiť dovoľoval.

Poslednou situáciou, ktorá mohla obmedziť plynulý priebeh formulového procesu bolo odmietnutie odpovede na otázku o okolnostiach pre spor závažných, prípadne klamlivá odpoveď na túto otázku. V prípade, ak od odpovede na žalobcom položenú otázku záviselo ďalšie vedenie sporu, žalobca mohol žalovaného k otázke donútiť tým, že bol *praetorom* uvedený do *missio in bona* a mal právo speňažiť žalovaného majetok.

Každá z uvedených situácií nachádzala v rímskom práve riešenie. Je až neuveriteľné ako podrobne bol jurisprudenciou proces prepracovaný a ako dokonale boli zvolené prostriedky s ohľadom na ich primeranosť a jednoduchú následnosť.

V. KAPITOLA

PROCESNÁ SPÔSOBILOSŤ STRÁN V RÍMSKOM SPORE O SLOBODU

Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

5.1 Úvod

Rímske právo pri prirodzených osobách rozoznáva tri hlavné stupne právnej subjektivity (spôsobilosti k právam a povinnostiam), ktoré sa označujú ako súkromnoprávne stavy (*status hominis*, resp. *caput*). Tieto stavy sú stav slobody (*status libertatis*), stav občiansky (*status civitatis*) a stav rodinný (*status familiae*). Osobné právne postavenie človeka záviselo predovšetkým na tom, či je slobodný (*liber*) alebo otrokom (*servus*). Sloboda (*libertas*) je ako podľa *iure civili*, tak podľa *iure gentium* (aj keď nie podľa *ius naturale*) základnou podmienkou osobnosti v právnom zmysle.³⁰¹ Iba slobodné osoby sú osobami v právnom zmysle, otrokom akákoľvek právna osobnosť chýba.³⁰² Otrokom nemôže byť subjektom ani majetkových a ani rodinných práv, nemôže žiť v platnom manželskom zväzku, jeho pokrvné príbuzenstvo (*cognatio*) je právne irelevantné a jeho stav je absolútny (t. j. *erga omnes*) – na jeho právne postavenie nemá vplyv, aj ak by sa ocitol bez pána. Otrokom, ak sa nachádza v moci pána, nie je len v jeho rodinnej moci, ale aj v jeho skutočnom vlastníctve, lebo je vecou. Ako k veci môžu byť k nemu zriadené rozličné vecné a záväzkové práva a rovnako môže byť predmetom zmlúv a testamentov. Jeho právna ochrana je výlučne odvodená od právnej ochrany poskytnutej jeho vlastníkovi a ľubovôli svojho vlastníka je bezvýhradne podriadený.³⁰³ Iba ak bola osoba slobodná malo zmysel rozlišovať ďalšie osobné stavy – či je osoba občanom (*civis Romanus*) alebo cudzincom (*peregrinus*) a ak bola občanom či bola podriadená moci niekoho iného (*personae alieno iuri subiectae*).

³⁰¹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 1927, s. 62–63.

³⁰² Ulp. D. 50,17,32: *Quod attinet ad ius civile, servi pro nullis habentur: non tamen et iure naturali, quia, quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt.*

³⁰³ VANČURA, J. *Úvod do studia soukromého práva římského. Díl 1*. Praha: Typus, 1923, s. 51.

Z hmotnoprávneho postavenia otroka je zrejmé, že určenie, či osoba je otrokom v zmysle práva alebo je slobodnou bolo kľúčové pre posúdenie, či osoba má spôsobilosť k právam a povinnostiam. Osoba sa stala otrokom buď narodením zo ženy, ktorá bola otrokyňou sústavne od momentu počatia po pôrod dieťaťa (ak nebolo určené inak pánom otrokyne), alebo stratou slobody.³⁰⁴ Dôvod, s ktorým *ius gentium* spájalo stratu slobody bolo vojnové zajatie (*captivitas*). *Ius civile* spájalo stratu slobody s predajom do cudziny, keďže na rímskom štátnom území sa rímsky občan nemohol stať otrokom (*venditio trans Tiberim*),³⁰⁵ pohlavným spoločerstvom slobodnej ženy a cudzieho otroka po troch márných upozorneniach pána otroka podľa *Senatusconsultum Claudianum* (52 n.l.) a za princípátu tiež s uložením trestu smrti alebo doživotnej práce v baniach (*servitus poenae*) a za hrubú nevďačnosť súdnym výrokom (*revocatio in servitute*). O tom, či jeden z hmotnoprávných dôvodov vzniku otroctva svedčí určitej osobe mohol samozrejme vzniknúť spor, ktorý nazývame spor o slobodu (*controversia de libertate*) a ktorý patril do širšej kategórie statusových sporov (*status controversia*).

Sudcovia rozhodovali len spory o slobode, patronátom práve a rodinnej príslušnosti. Spory o štátnu príslušnosť (*status civitatis*) boli len incidenčnými otázkami, ktorými sa sudcovia zaoberali len ak bolo potrebné vyriešiť inú spornú otázku v priebehu súdneho konania a bežne bola riešená len administratívne pri zostavovaní cenzov občanov.³⁰⁶ V staršom rímskom práve bolo postavenie osoby vo vzťahu k rodine, rodu a obci považované za osobné právo, ktoré sa žalobne realizovalo cez *legis actio sacramento in rem* (napr. *Hunc ego L. Titium hominem ex iure Quiritium meum esse aio – Hunc ego L. Titium ex iure Quiritium liberum esse aio*).³⁰⁷ Majiteľ vindikoval svojho otroka rovnako ako nositeľ rodinnej moci podriadené osoby od akejkoľvek tretej osoby a len výnimočne bola v tomto období v priebehu súdneho konania nastolená otázka, či osoba, o ktorú sa vedie spor je slobodnou osobou alebo synom niekoho iného.³⁰⁸ Až v neskoršom období sa status ako taký stal predmetom

³⁰⁴ Inst. 1,3,4: *Servi autem aut nascuntur aut fiunt.*

³⁰⁵ Callistr. D. 40,12,37: *Conventio privata neque servum quemquam neque libertum alicuius facere potest.*

³⁰⁶ VANČURA, J. Úvod do štúdia súkromného práva rímskeho. Díl 1., s. 59. BETHMANN-HOLLWEG, M. A. *Der Civilprozeß des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung*. 2. zv. Bonn: Marcus, 1865, s. 332.

³⁰⁷ KARLOWA, O. *Der römischen Civilprozess zur Zeit der Legislationen*. Zv. 1. Berlín: Weidmann, 1872, s. 90.

³⁰⁸ BETHMANN-HOLLWEG, M. A. *Der Civilprozeß des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung*, s. 330.

sporu, ktorý býva podmienený vzťahom osoby k štátu a existenciou, resp. neexistenciou niektorej z typov rodinnej moci nad touto osobou.

5.2 Skúmané pramene

Z naratívnych zdrojov je statusový spor o slobodu najpodrobnejšie opísaný Liviom v III. knihe svojich Dejín (*Ab Urbe Condita*) na príbehu Verginie, ktorý pre svoju podrobnosť a význam je vhodné opísať detailnejšie.³⁰⁹ Podľa Lívia v roku 451 pred Kr., niekoľko desaťročí po zvrhnutí kráľovstva za vlády decemvirov³¹⁰ ovládol decemvira Appia Claudia „*zmyselný chtič zhanobiť plebejskú dievčinu*“.³¹¹ Appius dal svojmu klientovi Markovi Claudiovi za úlohu privlastniť túto dievčinu Verginiu ako svoju otrokyňu a neustupovať jej zástancom, ktorí by sa na súde domáhali jej prehlásenia za slobodnú občianku, lebo sa domnieval, že je tu príležitosť k bezpráviu, keďže jej otec bol vzdialený.³¹² Keď Verginia prichádzala na fórum do školy, Marcus Claudius na ňu vložil ruku nazývajúc ju dcérou svojej otrokyne a nariadil jej, aby ho nasledovala, inak použije násilie.³¹³ Po tom, ako sa zišiel dav podporujúci Verginiu Marcus Claudius vyhlásil, že povoláva dievčinu pred súd. Verginia prišla spolu s davom pred súdnu stolicu Appia Claudia.

Marcus Claudius ako žalobca predniesol žalobu, v ktorej tvrdil, že na základe udania sa dozvedel, že Verginia sa narodila v jeho dome a krádežou bola prenesená do Vergiovhovho domu a bola mu podvrhnutá. Zástancovia Verginie vyhlásili, že jej otec Verginius je neprítomný v záujme štátu (bol v službe vojska v tábore) a že sa dostaví behom dvoch dní od oznámenia; údajne nie je v súlade s právom, aby vo svojej neprítomnosti musel viesť na súde boj

---

³⁰⁹ Príbeh opisuje aj Dionýsios z Halikarnassu vo svojich Rímskych dejinách. Dionys. Ant. 11,28-37.

³¹⁰ Tito boli tzv. *decemviri legibus sribundis*, ktorí boli komisiou desiatich mužov ustanovenej s cieľom kodifikácie práva a ktorí disponovali konzulským impériom. Týchto decemvirov nemožno stotožňovať so súdnym zborom *decemviri litibus iudicandis*.

³¹¹ Liv. 3,44: *Ap. Claudium virginis plebeiae stuprandae libido cepit*. Citácie Lívia v slovenskom jazyku vychádzajú z českého prekladu P. Kucharského a Č. Vránka KUCHARSKÝ, P., VRÁNEK, Č. *Livius. Dějiny I*. Praha: Svoboda, 1971.

³¹² Liv. 3,44: *M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in servitute adsereret neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias, quod pater puellae abesset locum iniuriae esse ratus*.

³¹³ Liv. 3,44: *Virgini venienti in forum – ibi namque in tabernaculis litterarum ludi erant – minister decemviri libidinis manum iniecit, serva sua natam servamque appellans, sequique se iubebat: cunctantem vi abstracturum*.

o svoje deti.³¹⁴ Appius uznal, že otec má právo byť povolaný, ale aby medzitým žalobca neutrpel ujmu na svojom práve si žalobca mal Verginiu odvieť a prisľúbiť, že sa dostaví pred súd po príchode toho, kto je nazývaný jej otcom. Proti tomu zakročili starý otec dievčiny Publius Numitorius a jej snúbenec Icilius, ktorý sa vyhrážal použitím násilia, ak by dievčina ako jeho snúbenica mala ostať mimo otcovho domu. Pod tlakom davu Appius vyhlásil, že on v ten deň nebude pojednávať a ani vydávať rozhodnutie a od Marka Claudia bude žiadať, aby odstúpil od svojho práva a strpel, aby bol uskutocnený súdny nárok na slobodu dievčiny až na druhý deň. Následne boli zástancami dievčiny vyslaní Iciliov brat a Numitoriov syn po Verginia do vojenského tábora so správou, aby sa urýchlene dostavil pred súd. Napriek Appiovej skrytej snahe o prekazenie príchodu Verginia a aj kvôli Iciliovým procesným obštrukciám sa Verginius skutočne dostavil so svojou dcérou pred súd v súdny deň.

Appius zasadol v súdny deň na sudcovskú stolicu a keď sa žalobca sám od seba niekoľkými slovami pošťožoval, že mu predchádzajúceho dňa nebolo priznané právo v dôsledku stranického konania, zasiahol Appius a ešte skôr ako Marcus Claudius predniesol svoj nárok a Verginiovi bola daná možnosť odpovedať, Appius predniesol súdne rozhodnutie, že vyhovuje nárokom strany, ktorá žiada otroctvo. Za bezprostrednej hrozby zásahu liktorov Verginius sa ospravedlnil Appiovi za urážky a požiadal ho, aby sa v prítomnosti Verginie mohol spýtať jej pestúny ako to všetko bolo pre svoju kludnejšiu myseľ. Potom ako mu bolo vyhovené, priviedol dcéru a jej pestúнку ku chrámu Cloacinina a so zvolaním: „Týmto jediným spôsobom, ktorým môžem uplatniť svoje nároky, ťa uvádzam, milá dcéra, na slobodu“³¹⁵ prebodol hruď dievčiny mäsiarskym nožom. Verginius a Icilius boli zatknutí, no ich zástancovia sa vrátili napadnúť liktorov decemvirov a zničiť ich fascie, čo viedlo k pádu režimu decemvirov v Ríme.

Stručný príbeh o tragédii Verginie obsahujú aj samotné Digesty v 2. titule 1. knihy. Pomponius vo svojej Príručke (*libro singulari enchiridii*) tvrdí, že Verginius zistil, že Appius Claudius v rozpore s právom, ktoré sám zo starého práva predniesol do dvanástich tabúl, uprel mu právne nároky na vlast-

³¹⁴ Liv. 3,44: ... puellam domi suae natam furtoque inde in domum Vergini translata[m] suppositam ei esse... Advocati puellae, cum Verginium rei publicae causa dixissent abesse, biduo adfuturum si nuntiatum ei sit, iniquum esse absentem de liberis dimicare, postulant ut rem integram in patris adventum differat, lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem, neu patiat[ur] virginem adultam famae prius quam libertatis periculum adire.

³¹⁵ Liv. 3,48: Hoc te uno quo possum' ait, modo, filia, in libertatem vindico.

nú dcéru a tie pririekol v prospech toho, kto ju vymáhal ako svoju otrokyňu a bol Appiom Claudiom nastrčený, a že Appius Claudius uchvátený láskou k panne zmiešal dovolené i nedovolené.³¹⁶ Pomponius pokračuje, že Verginius pobúrený, že sa nerešpektovala starodávna úcta k právu v prípade jeho dcéry (ako napríklad, keď Brutus, ktorý bol prvým konzulom v Ríme, rozhodol v prospech slobody právne nároky na osobu Vindika, otroka Vitelských, ktorý svojím udaním odhalil sprisahanie zrady) sa domnieval, že je nutné dať prednosť bezúhonnosti svojej dcéry pred jej životom a nožom uchopeným v mäsiarskom chráme svoju dcéru zabil.³¹⁷ Urobil tak, aby predišiel hanbe z jej zneuctenia.³¹⁸

Diela Lívia a Dionýsia z Halikarnassu, ktoré obe opisujú príbeh Verginie, však nie sú jediné naratívne pramene, ktoré spomínajú výraz adsertor. Marcus Valerius Martialis v I. knihe Epigramov spomína adsertora v zvláštnej súvislosti so zanechaním kníh Quinticianovi,³¹⁹ Marcus Terentius Varro v 6.knihe *De Lingua Latina* odvodzuje etymologický pôvod výrazu adsertor z položenia rúk,³²⁰ Gaius Suetonius Tranquillus v Životopisoch rímskych cisárov (*De vitis caesarum*) spomína adsertora v súvislosti s akýmsi Menom, ktorý bol povýšený do skupiny slobodne narodených,³²¹ vojakov Vittelia, ktorí mali prepúšťať otrokov na slobodu tak, ako sa im zachcelo,³²² Vespá-

³¹⁶ Pomp. D. 1,2,2,24: *Initium fuisse secessionis dicitur verginius quidam, qui cum animadvertisset appium claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in duodecim tabulas transtulerat, vindicias filiae suae a se abduxisse et secundum eum, qui in servitutem ab eo suppositus petierat, dixisse captumque amore virginis omne fas ac nefas miscuisse.*

³¹⁷ Pomp. D. 1,2,24: *Indignatus, quod vetustissima iuris observantia in persona filiae suae defecisset (utpote cum brutus, qui primus romae consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona vindicis vitelliorum servi, qui prodicionis coniurationem indicio suo detexerat) et castitatem filiae vitae quoque eius praeferendam putaret, arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit in hoc scilicet...*

³¹⁸ Slovenský preklad Pomponiovhovho fragmentu je podľa BLAHO, P., VAŇKOVÁ, J. *Corpus Iuris Civilis – Digesta – Tomus I.* Žilina: Eurokódex, 2008.

³¹⁹ Mart. 1,52: *Commendo tibi, Quintiane, nostros; nostros dicere si tamen libellos;possum, quos recitat tuus poeta: si de servitio gravi queruntur;adsertor venias satisque praestes;et, cum se dominum vocabit ille;dicas esse meos manuque missos. Hoc si terque quaterque clamitaris,inpones plagiario pudorem.*

³²⁰ Varro *Lingua Latina* 6,64: *Sic conserere manu(m) dicimur cum hoste; sic ex iure manu(m) consortum vocare; hinc adserere manu in libertatem cum prendimus.*

³²¹ Suet. Aug. 74: *Valerius Messala tradit, neminem unquam libertinorum adhibitum ab eo cenae excepto Mena, sed asserto in ingenuitatem post proditam Sexti Pompei classem.*

³²² Suet. Vit. 10: *Namque itinere inchoato, per medias civitates ritu triumphantium vectus est, perque flumina delicatissimis navigiis et variarum genere redimit, inter profusissimos obsoniorum apparatus, nulla familiae aut militis disciplina, rapinas ac petulantiam omnium in iocum vertens; qui non contenti epulo ubique publice praebito, quoscumque libuisset in*

siánovou manželkou Flaviou Domitillou, ktorá na základe súdu rekuperátorov bola vyhlásená za urodzenú rímsku občianku³²³ a Titus Maccius Plautus v rôznych súvislostiach vo svojich hrách Persa,³²⁴ Poenulus,³²⁵ Curculio³²⁶ a Rudens.³²⁷

Hlavný právny prameň preukazujúci existenciu a objasňujúci úlohu adsertora predstavuje 12. titul 40. knihy Justiniánskych Digest (*De liberali causa*). Keďže však Justinián odstránil povinnosť byť zastúpený prostredníctvom adsertora pri sporoch o slobodu, nie je vylúčená možnosť, že kompilátori zasiahli interpoláciami viaceré miesta pôvodného textu. Z tohto dôvodu je potrebné podporne skúmať aj predjustiniánske pramene (najmä Gaia, Codex Theodosianus³²⁸ a Fragmenta Vaticana³²⁹), čo však nič nemení na primáte Digest ako zdroja našich poznatkov o adsertorovi.

5.3 Súdna príslušnosť

Livius síce spomína, že vecnú príslušnosť prejednať statusový spor o slobodu mali *decemviri legibus sribundis*, no keďže sa to stalo počas obdobia ich dvojočnej vlády, keď boli riadne magistratúry suspendované, dokonca bolo vylúčené právo intercesie tribúna ľudu (Icilius sa na viacerých miestach sťažuje, že bola zrušená tribúnska moc a vylúčená možnosť odvolať sa

---

libertatem asserebant, verbera et plagas, saepe vulnera, nonnumquam necem repraesentantes adversantibus.

³²³ Suet. Vesp. 3: *Reciperatorio iudicio pronuntiatam, patre asserente Flavio Liberale Ferenti genito nec quicquam amplius quam quaestorio scriba.*

³²⁴ Plaut. Pers. 1,3,83-84: *Nihil hercle vero. nam ubi ego argentum accepero, continuo tu illam a lenone adserito manu.*

³²⁵ Plaut. Poen. 905-906: *Omnia memoras quo id facilius fiat: manu eas adserat suas popularis liberali causa.* 963 - 964: *Aio, et, si frugi esse vis, eas liberali iam adseres causa manu.* 1099-1103: *Nunc hoc consilium capio et hanc fabricam apparo, ut te allegemus, filias dicas tuas surruptasque esse parvulas Carthagine manu liberali causa ambas adseras, quasi filiae tuae sint. iamne intellegis?* 1347-1348: *Iam pridem equidem istuc scivi, et miratus fui, neminem venire qui istas adsereret manu.*

³²⁶ Plaut. Curc. 667-670: *Quia ille ita repromisit mihi: si quisquam hanc liberali asseruisset manu, sine controversia omne argentum reddere. nunc eamus ad lenonem.*

³²⁷ Plaut. RuD. 971-973: *Ecquem esse dices in mari piscem meum? Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt; habeo pro meis, nec manu adseruntur neque illinc partem quisquam postulat.*

³²⁸ Ide najmä o VIII. titul IV. knihy Teodóziavho kódexu (*De liberali causa*).

³²⁹ Fragm. Vat. § 324: *Ob turpitudinem et famositatem prohibentur quidam cognituras suscipere, adsertionem non nisi suspecti praetori.*

k ľudu),³³⁰ Vergiliin príbeh nám neposkytuje veľa informácií o súde, ktorý by mal za riadnych okolností v spore o slobodu rozhodovať. S určitou možnosťou však s odvolaním sa na Cicera tvrdiť, že kompetenciu rozhodovať spory o slobodu človeka mal za republiky súd *decemviri litibus iudicandis*, ktorého žiadna ďalšia kompetencia nie je známa.³³¹ Súd decemvirov je písomne doložený prvýkrát v rokoch 242 až 227 pred Kr., ale predpokladá sa omnoho starší pôvod. Lex Valeria Horatia (449 pred Kr.) vyhlasuje *iudices decemviri* popri tribúnoch ľudu a plebejských edilov za *sacrosancti*, čo nesporne svedčí o plebejskom pôvode súdu. Decemviri boli volení priamo ľudovými zhromaždeniami (komítiami) a patrili medzi *magistratus minores*, s ktorými tvorili kolégium *viginti sex viri*, za princípátu *viginti viri*.³³²

Okrem decemvirov rozhodovali spory o slobodu aj *centumviri* (resp. *centumviralis*), takže spory o slobodu netvorili výlučnú kompetenciu decemvirov.³³³ Súd centumvirov bol kreovaný tak, že z každej z 35 tribuíi Ríma a Itálie boli vybraní traja občania. Jeho činnosť je doložená od polovice druhého storočia pred Kr. do tretieho storočia po Kr.³³⁴ Právomoc súdu bola založená pri *vindicaciones* civilného práva, ale aj pri statusových sporoch, v čom konkurovali decemvirom. Forma konania pred súdom centumvirov bola vždy legisakčná, a to aj v prípadoch, keď bola inak nahradená formulami.

Nástupom princípátu bolo za panovania Augusta odstránené kolégium decemvirov ako samostatný súd a decemvirovia začali predsedáť súdu cen-

³³⁰ Liv. 3,45: *Non si tribuniciū auxiliū et provocatiōnem plebi Romanae, duas arces libertatis tuendae, ademistis, ideo in liberos quoque nostros coniugesque regnū vestrae libidini datum est.* Liv. 3,48: *Virorum et maxime Iciliū vox tota tribuniciae potestatis ac provocatiōnis ad populū ereptae publicarumque indignatiōnum erat.*

³³¹ CICERO, *Pro Caecina* 29,97.

³³² HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*, s. 62.

³³³ Podľa Heyrovského bola založená aj jurisdikčná konkurencia so sudcami – arbitrami (*unus iudex*). Tento záver sa však zdá byť v rozpore s fragmentom od Paula v 13. knihe k Ediktu (Paul. D. 4,8,32,7.), ktorý predpokladá založenie právomoci bližšie neurčeného vyššieho súdu (*maiores iudices*): *De liberali causa compromisso facto recte non compelletur arbiter sententiam dicere, quia favor libertatis est, ut maiores iudices habere debeat.* Karlowa predpokladá, že právomoc arbitrárneho sudcu bola založená len v sporoch o slobodu týkajúcich sa Latinov alebo cudzincov. Bethmann-Hollweg predpokladá samosudcu v konaní *per sponsionem* a odvoláva sa na naratívny zdroj (Plaut. Rud. 3,4,7: *Cedo iudicem de senatu Cyrenensi quemvis opulentum virum, si tuas esse oportet nive eas esse oportet liberas nive in carcerem compingi te est aequum aetatemque ibi te usque habitare, donec totum carcerem contriveris*). HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*, s. 64. KARLOWA, O. *Römische Rechtsgeschichte*. Zv. 2. Lipsko: Veit, s. 1111. BETHMANN-HOLLWEG, M. A. *Der Civilprozess des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung*, s. 334.

³³⁴ HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*, s. 65. BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1953, s. 386.

tumvirov. Právomoc súdu centumvirov bola Augustom obmedzená na konania, ktorých predmetom bol spor o vlastníctvo alebo dedičstvo. V tejto súvislosti môže byť nastolená otázka, právomoc ktorého súdu bola založená pri sporoch o slobodu, resp. pri statusových sporoch všeobecne. Je sporné, či tento spor mohol byť rozhodnutý sudcami-arbitrami vzhľadom na dôležitosť statusového sporu a skutočnosti, že v období republiky boli tieto spory vždy prejednávané kolektívnymi súdmi (decemvirmi alebo centumvirmi). O. Karlowa upozornil, že podľa Lex Aelia Sentia (4 n. l.) pán otroka, ktorý je mladší ako 20 rokov veku môže otroka prepustiť len prostredníctvom *manumissio vindicta* rovnako ako pán otroka mladšieho ako 30 rokov veku, a to v oboch prípadoch až potom, ako bol pred komisiou preukázaný riadny dôvod prepustenia.³³⁵ Táto komisia je dávaná do súvislosti s komisiou piatich senátorov a piatich jazdcov, ktorá podľa Gaia zasadá v Ríme a s 20 rekupe-rátormi v provinciách.³³⁶ Podľa Karlowu statusové spory po odstránení decemvirov rozhodovala rovnaká komisia, ktorej predsedal *praetor (urbanus)* alebo alternatívne konzul, v provinciách potom príslušný miestodržiteľ.³³⁷ Rozhodnutie súdu rekupe-rátorov v súvislosti s občianstvom (aj keď nie slobodou) je explicitne spomínané aj Suetoniom v súvislosti s udelením občianstva manželke cisára Vespasiána.³³⁸

5.4 Procesné strany

Rímsky civilný proces v zásade vylučoval možnosť procesného zastúpenia strany.³³⁹ Justiniánske inštitúcie potvrdzujú, že podľa dovtedajšie platného práva v mene iného nebolo možné žalovať, iba že by sa tak stalo za národ, slobodu alebo poručníctvo.³⁴⁰ Toto bola obzvlášť pravda v legisakčnom štá-

³³⁵ KARLOWA, O. *Römische Rechtsgeschichte*. Zv. 2. Lipsko: Veit, s. 1109.

³³⁶ Gai. Inst. 1,20: *Consilium autem adhibetur in urbe Roma quidem quinque senatorum et quinque equitum Romanorum puberum, in provinciis autem viginti recuperatorum civium Romanorum. Idque fit ultimo die conventus; sed Romae certis diebus apud consilium manumittuntur.*

³³⁷ KARLOWA, O. *Römische Rechtsgeschichte*, s. 1109–1111.

³³⁸ Suet. Vesp. 3.

³³⁹ Ulp. D. 50,17,123: *Nemo alieno nomine lege agere potest.* Gai. Inst. 4,82: *Nunc admonendi sumus agere nos aut nostro nomine aut alieno, veluti cognitorio, procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim, quo tempore legis actiones in usu fuissent, alieno nomine agere non liceret, praeterquam ex certis causis.*

³⁴⁰ Inst. 4,10: *Alieno veluti procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim in usu fuisset, alterius nomine agere non posse nisi pro populo, pro libertate, pro tutela.*

diu civilného procesu. V zásade každá osoba bola povinná uposlúchnuť žiadosť žalobcu o okamžité nasledovanie žalobcu na súd (*ius vocatio*). Prvou výnimkou v legisakčnom štádiu z vokačného práva predstavujú rímsky ľud (*populus*), ktorý predstavoval funkčný ekvivalent štátu a iné obce rímskych občanov (*municipium*), ktoré boli zastúpené príslušným magistrátom (do ktorého kompetencie predmet sporu patrilo), prípadne osobitným splnomocnencom (*actor*).³⁴¹ Druhou výnimkou predstavuje práve spor o slobodu určitej osoby. Vzhľadom na skutočnosť, že otrok bol v rímskom práve bez právnej subjektivity, nemohol vystupovať na súde ako sporová strana vo vlastnom mene. Pokiaľ by *status libertatis* takejto osoby nebol zrejmý a v konaní by sa preukázalo, že osoba je skutočne otrokom, potom v samotnom procese vystupovala osoba, ktorá vôbec nemala spôsobilosť na tieto úkony. Vzhľadom na túto skutočnosť nebolo prípustné v predklasickom, klasickom a aj poklasickom práve až do Justiniána, aby osoba, o ktorej *status libertatis* sa vedie spor, vystupovala samostatne na súde, keďže osoba by bola ako stranou, tak predmetom sporu. Z tohto dôvodu mala takáto osoba zvláštneho procesného zástupcu, ktorý vystupuje už len v určitých iných statusových sporoch a ktorá sa nazýva *assertor* (alt. *adsertor, vindex*) *libertatis*.

Určitý problém môže predstavovať zodpovedanie otázky, či akákoľvek osoba mohla prevziať na seba úlohu *adsertora* či už v procesnej pozícii žalobcu alebo žalovaného. L. Heyrovský v svojom diele *Římský civilní proces* tvrdí, že úlohu mohol prevziať na seba akýkoľvek občan,³⁴² čo sa však zdá byť v rozpore s viacerými fragmentmi 12. titulu 40. knihy *Digest*.³⁴³ Je pravdepodobné, že možnosť akéhokoľvek občana vystupovať ako *adsertor* bolo pravidlom v staršom práve, čo potvrdzuje Cicero vo svojom spise *De Domo Sua Ad Pontifices Oratio*, v ktorom tvrdí, že ak decemviri vyniesli nespravodlivý rozsudok v neprospech niekoho slobody, môže ktokoľvek toto rozhodnutie napadnúť napriek *res iudicata*.³⁴⁴ V súvislosti s rozvojom tohto právneho inštitútu v neskoršej dobe došlo pravdepodobne k obmedzeniu okruhu osôb, ktoré mohli vystúpiť ako *adsertor* v prospech určitej osoby.³⁴⁵ Ulpián v 54. knihe

---

³⁴¹ BETHMANN-HOLLWEG, M. A. *Der Civilprozeß des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung*. 2. zv. Bonn: Marcus, 1865, s. 108–109.

³⁴² HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*, s. 100–101.

³⁴³ D. 40,12,1-6.

³⁴⁴ CICERO, *De domo sua*, 78: *Quin etiam si decemviri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotienscumque vellet quis, hoc in genere solo rem iudicatam referri posse voluerunt; civitatem vero nemo umquam ullo populi iussu amittet invitus.*

³⁴⁵ RÜMELIN, M. *Zur Geschichte der Stellvertretung im Römischen Civilprozess*. Freiburg: Mohr, 1886, s. 49.

k Ediktu a Gaius v komentári k Ediktu mestského prétora vymedzujú okruh osôb, ktoré môžu prevziať na seba úlohu adsertora nasledovne:

- a) rodič vo vzťahu k synovi, a to bez ohľadu na to, či je *sub potestas* alebo nie,³⁴⁶
- b) synovia vo vzťahu k rodičom,³⁴⁷
- c) kognáti určitej osoby,³⁴⁸
- d) vojak vo vzťahu k príbuzným (*necessarii*),³⁴⁹
- e) matka, dcéra, sestra, iné kognátky alebo manželka v prospech muža, ak nie je muž, ktorý by mohol žalovať,³⁵⁰
- f) patrón v prospech svojho klienta, ak sa tento predal do otroctva bez jeho vedomia,³⁵¹
- g) aj osoby bez príbuzenského vzťahu v prospech šialeného alebo neplnoletého.³⁵²

Zastúpenie určitej osoby adsertorom sa mohlo stať na základe jej súhlasu alebo bez jej súhlasu. Osobitne v druhom prípade je ochrana cti dôvodom, prečo právo pripustilo intervenciu iných osôb v prospech osoby nachádzajúcej sa vo faktickom stave otroctva. To potvrdzuje aj Ulpián, keď špekuluje, že dôvodom, prečo nejaká osoba nechce povoliť začatie konania o jeho slobodu je snaha tejto osoby priviesť iniuriu na seba a na svojich príbuzných (*quod forte sibi suoque generi vellet aliquam iniuriam inferre*)³⁵³ a Gaius, ktorý tvrdí, že otroctvo kognátov nám prináša bolesť a iniuriu (*quoniam servitus eorum ad dolorem nostrum iniuriamque nostram porrigitur*).³⁵⁴

³⁴⁶ Ulp. D. 40,12,1: *Si quando is, qui in possessione servitutis constitutus est, litigare de conditione sua non patitur, quod forte sibi suoque generi vellet aliquam iniuriam inferre, in hoc casu aequum est quibusdam personis dari licentiam pro eo litigare: ut puta parenti, qui dicat filium in sua potestate esse: nam etiamsi nolit filius, pro eo litigabit. sed et si in potestate non sit, parenti dabitur hoc ius, quia semper parentis interest filium servitutum non subire.*

³⁴⁷ Ulp. D. 40,12,1,1: *Versa etiam vice dicemus liberis parentium etiam invidorum eandem facultatem dari: neque enim modica filii ignominia est, si parentem servum habeat.*

³⁴⁸ Ulp. D. 40,12,1,2: *Idcirco visum est cognatis etiam hoc dari debere.*

³⁴⁹ Ulp. D. 40,12,3,1: *Militi etiam pro necessariis sibi personis de libertate litigare permittitur.*

³⁵⁰ Ulp. D. 40,12,3,2: *Cum vero talis nemo alius est, qui pro eo litiget, tunc necessarium est dari facultatem etiam matri vel filiabus vel sororibus eius ceterisque mulieribus quae de cognatione sunt vel etiam uxori adire praetorem et hoc indicare, ut causa cognita et invito ei succurratur.*

³⁵¹ Gai. D. 40,12,4: *Sed tunc patrono conceditur pro libertate liberti litigare, si eo ignorante libertus venire se passus est.*

³⁵² Gai. D. 40,12,6: *Benignius autem hoc persequendum est, ut, si furiosus et infans est qui in servitutum trahitur, non solum necessariis personis, sed etiam extraneis hoc permittatur.*

³⁵³ Ulp. D. 40,12,1.

³⁵⁴ Gai. D. 40,12,2.

V tomto momente sa dostávajú uvedené fragmenty Digest do zdanlivého rozporu s Liviovým záznamom o procese s Verginiou. Ako je možné, že ak podľa staršieho práva mohol akýkoľvek občan prebrať na seba úlohu adsertora v spore o slobodu, tak neurobil starý otec dievčiny Publius Numitorius, ktorý by mohol spor prevziať ako adsertor aj v neskoršom práve podľa Ulpiana a Gaia ako kognát dievčiny? Z Livioho záznamu vyplýva, že prítomnosť otca Verginie bola nevyhnutná a obe strany vynaložili značné úsilie umožniť alebo zabrániť jeho vystúpeniu na súde. Kľúčom k vysvetleniu je vyhlásenie Appia na začiatku konania, že u osôb, pre ktoré sa vymáha sloboda sa tak deje právom a ktokoľvek môže konať podľa zákona, ale u osoby, ktorá je pod otcovskou mocou nie je nikto, komu by vlastník ustúpil zo svojho majetku.³⁵⁵ V prípade, že predmetom sporu o slobodu je *homo alieni iuris* by adsertor v spore nemohol konať ako zástupca tejto osoby, ale ako zástupca nositeľa rodinnej moci, ktorého sloboda však nie je sporná. Samotné prednesenie žaloby vo fáze *in iure* pred magistrátom by nemohlo mať formu *hanc ego Verginiam liberam esse aio*, keďže adsertor by takto tvrdil, že Verginia je slobodná a nepodlieha moci inej osoby, ale formu *hanc ego filiam familias L. Verginii et in eius potestate esse*.³⁵⁶ Toto však nebolo dovolené, keďže zastúpenie v tomto prípade nespádalo ani pod jednu z troch uvedených výnimiek, kedy rímske právo pripúšťalo procesné zastúpenie.³⁵⁷

V niektorých prípadoch mohla nastať situácia, že viac osôb chcelo na seba prevziať úlohu adsertora, osobitne v prípadoch, ak sa spor týka prepustenca a patrónov je viac. V takomto prípade bude vybratie osoby, ktorá bude najlepšie chrániť záujmy osoby, o ktorej slobodu je spor predmetom diskrečnej úvahy pretóra.³⁵⁸ Pluralita subjektov na jednej z procesných strán však touto intervenciou pretóra nemusela byť vyriešená, keďže vlastníctvo otroka mohlo tvrdiť viac osôb, a to každá na základe iného právneho titulu alebo ako

---

³⁵⁵ Liv. 3,45: *In iis enim qui adserantur in libertatem, quia quivis lege agere possit, id iuris esse: in ea quae in patris manu sit, neminem esse alium cui dominus possessione cedat.*

³⁵⁶ MASCHKE, R. *Der Freiheitsprozess im klassischen Altertum, insbesondere der Prozess um Verginia*. Berlín: Gaertner, 1888, s. 27.

³⁵⁷ Je zaujímavé, že príbeh Verginie v diele Dionýsia z Halikarnassu je v niektorých ohľadoch odlišný. Jedna z odlišností je, že v jeho podaní bol otec Verginie celý čas prítomný, čo znamená, že ak Verginia bola požadovaná prostredníctvom *petitio in libertatem* a nie *petitio in servitute* (v čom sa Dionýsius zhoduje s Liviom), musela byť v držbe slobody *dolo malo*. MASCHKE, R. *Der Freiheitsprozess im klassischen Altertum, insbesondere der Prozess um Verginia*, s. 42.

³⁵⁸ Ulp. D. 40,12,5 pr.: *Interest enim nostra libertos libertasque habere. 1. Quod si plures ex memoratis personis existant, qui velint pro his litigare, praetoris partes interponendae sunt, ut eligat, quem potissimum in hoc esse existimat. Quod et in pluribus patronis observari debet.*

spoluvlastníci, prípadne ako oprávnené osoby z rôznych vzájomne sa nevyučujúcich vecných práv k osobe, o ktorej slobodu sa vedie spor (napr. vlastníctvo a oprávnenie zo záložného práva, príp. ususfructu). V prípade, že ide o spoluvlastníkov alebo o vlastníka a osobu oprávnenú z iného vecného práva, má sa uskutočniť len jedno konanie pred tým istým sudcom, čo ako spomína Ulpian vyplýva z uznesenia senátu.³⁵⁹ V prípade, že sa jedná o osoby, ktoré tvrdia vlastníctvo z rozličných dôvodov, majú byť vedené samostatné konania, lebo sudcovský výrok v jednom konaní nemôže ovplyvniť druhé konanie.

Ak vystupuje proti adsertorovi viacero osôb v tom istom konaní, bude rozsudok záväzný pre všetky zúčastnené subjekty. Spornou sa však zdá byť situácia, keď sa na spore nezúčastnia všetky subjekty, ktoré by sa za normálnych okolností mali zúčastniť, napr. všetci spoluvlastníci, vlastníka a ususfructuár, vlastníka a záložný veriteľ atď. V takomto prípade, ak subjekt vstúpi do konania po litiskontestácii, ale ešte pred vyhlásením rozsudku v merite veci, prétor ho odkáže k tomu istému sudcovi, pokiaľ nie sú dobré dôvody proti (*iusta causa*, ako napr. zaujatosť).³⁶⁰ Ak však subjekt vznesie nárok na osobu, o ktorej slobodu bol vedený spor až po vynesení rozsudku, ostáva spornou otázka, ako prípadný úspech alebo neúspech protistrany adsertora v predošlom konaní ovplyvní jeho procesnú pozíciu. Ak by protistrana adsertora bola úspešná a bola by založená prekážka rozhodnutej veci (*res iudicata*), potom osoba, ktorá sa mala ako protistrana zúčastniť na pôvodnom konaní, získa automaticky spoluvlastnícky podiel (resp. iné vecné právo) k otrokovi napriek svojej nečinnosti. Naopak, ak by nebola založená prekážka *res iudicata* (prétor by umožnil replikáciu) a v prvom konaní by protistrana adsertora bola neúspešná a v druhom úspešná, alebo opačne, potom nastáva napr. pri dvoch spoluvlastníkoch otázka, komu patrí druhý podiel na veci. Keďže žiadna osoba nemôže byť čiastočne otrokom a čiastočne slobodná, možnosti sú, že tento podiel nebude patriť nikomu, alebo bude patriť samotnému otrokovi (len teoreticky) či úspešnému spoluvlastníkovi (cez prétorom priznanú *actio utilis*).³⁶¹

³⁵⁹ Ulp. D. 40,12,8,1: *Si plures sibi dominium servi vindicant dicentes esse communem, ad eundem iudicem mittendi erunt: et ita senatus censuit. ceterum si unusquisque suum esse in solidum, non in partem dicat, cessat senatus consultum: neque enim timor est, ne varie iudicetur, cum unusquisque solidum dominium sibi vindicet.* Ulp. D. 40,12,8,2: *Sed et si alter usum fructum totum, alter proprietatem servi vindicet, item si alter dominium, alter pigneratum sibi dicat, idem iudex erit: et parvi refert, ab eodem an ab alio ei pigneri datus sit.*

³⁶⁰ Gai. D. 40,12,9 pr.-1.

³⁶¹ Gai. D. 40,12,9,2.

5.5 Všeobecná charakteristika sporu

Stav určitej osoby bol súdne preskúmateľný prostredníctvom vecných žalôb (*petitio, vindicatio*), pričom typickými prípadmi by boli práve spory, v ktorých jedna z procesných strán tvrdila svoje vlastnícke právo k osobe (otrok) alebo aspoň rodinnú moc nad inou osobou (osoba *alieni iuris*). Pri spore o slobodu rovnako ako pri väčšine iných statusových sporov mohlo dôjsť k dvom variantom – buď osoba nachádzajúca sa vo faktickom postavení otroka v žalobe tvrdí prostredníctvom svojho adsertora slobodu (*vindicatio in libertatem*), alebo naopak majiteľ otroka tvrdí svoje vlastníctvo osoby, ktorá sa doteraz nachádzala vo faktickom stave slobody (*vindicatio in servitute*). V oboch prípadoch sa osoba musela nachádzať v tomto faktickom postavení *sine dolo malo*. Práve procesné postavenie strán a najmä skutočnosť, či domnelý majiteľ alebo osoba tvrdiaca slobodu bude žalobcom mohla mať zásadný vplyv na celý priebeh ďalšieho procesu, keďže dôkazné bremeno zaťažovalo žalobcu. V určitých prípadoch je preto pravdepodobné, že samotná skutočnosť, či je osoba, o ktorú sa vedie spor, fakticky slobodná alebo fakticky v postavení otroka sporná. Pôvodne o tejto skutočnosti rozhodoval samotný súdny orgán, pred ktorým sa mal viesť spor v osobitnom kogničnom konaní, v neskoršom vývoji bola táto otázka vylúčená na samostatné konanie. Ak súdny orgán v tomto konaní zistil, že osoba, o ktorej stave sa má viesť spor je fakticky v stave slobody bez podvodu (*in libertate sine dolo malo fuisse*), potom osoba tvrdiaca vlastníctvo takejto osoby mala v hlavnom spore procesné postavenie žalobcu a niesla dôkazné bremeno preukázania svojho vlastníckeho práva; naopak, ak sa osoba, o ktorej stave sa mal viesť spor, nachádzala fakticky *sine dolo malo* v otrockom postavení (alebo *dolo malo* na slobode), potom mal jej adsertor postavenie žalobcu a dôkazné bremeno preukázania jej slobody.³⁶²

Ulpian v 55. knihe k Ediktu cituje Juliána a Varra v súvislosti s vymedzením významu výrazu „bez podvodu“ v súvislosti so stavom slobody (*sine dolo malo fuisse*). Podľa Juliána sú vo faktickom stave slobody bez podvodu tí, ktorí si myslia o sebe, že sú slobodní (*qui se liberos putant*) a správajú sa aj ako slobodní (*si modo se pro liberis gerant*), aj keď v skutočnosti môžu byť otrokmi.³⁶³ Podľa Varra nie je ten, kto si o sebe myslí, že je slobodný, ale je na úteku, na slobode bez podvodu, ale akonáhle sa prestane skrývať ako uteče-

---

³⁶² Ulp. D. 40,12,7,5.

³⁶³ Ulp. D. 40,12,10.

nec a začne konať ako slobodný muž, začne byť na slobode bez podvodu.³⁶⁴ Muž, ktorý o sebe vie, že je slobodný, ale koná ako utečenec, koná podľa Varra ako otrok už len preto, že je na úteku.³⁶⁵ Podľa Gaia je v tejto súvislosti irelevantné, či sa na úteku správal ako slobodný alebo otrok.³⁶⁶

Z už uvedeného je zrejmé, že otrok môže byť fakticky v stave slobody alebo slobodný vo faktickom stave otroctva. Slobodné dieťa, ktoré bolo unesené a ktoré bolo v dobrej viere, že je otrokom a následne utečie bez vedomia, že je v skutočnosti slobodné a začne skryto žiť ako slobodné, je podvodne v držbe slobody. Naopak otrok, ktorý bol presvedčený, že bol manumitovaný testamentom, ktorý je však v skutočnosti neplatný, alebo bol prepustený nepravým vlastníkom v presvedčení, že išlo o skutočného vlastníka a začne žiť ako slobodný je vo faktickom stave slobody bez podvodu. Či sa presvedčenie takejto osoby zakladá na správnych alebo nesprávnych dôvodoch (*iustis rationibus ductus vel non iustis*) je právne bezvýznamné, pričom pre alokáciu dôkazného bremena v statusovom spore je rozhodujúci stav osoby v čase začatia konania.³⁶⁷

5.6 Spor v legisakčnom štádiu civilného procesu

Spor o slobodu prebiehal obdobne ako iné spory v legisakčnom štádiu v dvoch fázach – in iure a apud iudicem. Žaloba, ktorá prislúchala v tomto prípade bola rovnako ako pri iných vecných a statusových sporoch *legis actio sacramento in rem*, čo potvrdzuje Gaius.³⁶⁸ Adsertor a kontravindikant po tom, ako pred magistrátom predniesli slávnostné prehlásenia zložili peňažnú stávkku (*sacramentum*), ktorá však bola v prípade adsertora vždy len 50 assov, čím bola jeho procesná pozícia značne uľahčená.³⁶⁹ V štandardnom legisakčnom procese následne magistrát usporiadal držobný stav počas trva-

³⁶⁴ Ulp. D. 40,12,10: *Varus autem scribit eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non videri sine dolo malo in libertate esse: sed simul atque desiderit quasi fugitivus se celare et pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse...*

³⁶⁵ Ulp. D. 40,12,10: *... etenim ait eum, qui scit se liberum, deinde pro fugitivo agit, hoc ipso, quod in fuga sit, pro servo agere.*

³⁶⁶ Gai. D. 40,12,11.

³⁶⁷ Ulp. D. 40,12,12,4: *Probatio autem ad id tempus referetur, cum sine dolo malo in libertate fuerit, quo primum in ius aditum est.*

³⁶⁸ Gai. Inst. 4,14: *At si de libertate hominis controuersia erat, etiamsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contenderetur, eadem lege cautum est fauore scilicet libertatis, ne onerarentur adsertores.*

³⁶⁹ VANČURA, J. Úvod do studia soukromého práva římského. Díl 1., s. 59.

nia sporu (*secundum alterum eorum vindicias dicebat*) tak, že podľa svojho vlastného uváženia priznal jednej alebo druhej strane počas trvania sporu držbu veci. Strana, ktorej bola držba veci priznaná, musela dať odporcovi *praedes litis et vindiciarum*, t. j. záruku, že pokiaľ nebude úspešná v konaní, vydá odporcovi spornú vec spolu s jej plodmi.³⁷⁰ Adsertor sa kontravindikantovi nezaručil len za náhradu hodnoty otroka v prípade, že v spore bude neúspešný, ale pravdepodobne prebral na seba aj iné komisívne záväzky spôčívajúce v zabezpečení prítomnosti sporného otroka na pojednávaniach, vydání domnelého otroka kontravindikantovi v prípade úspechu kontravindikanta v spore a náhrade škody v prípade, že tieto povinnosti nesplní do výšky hodnoty otroka, príp. vyššej (ak by sa zarátala aj hodnota práce, ktorú otrok mal vykonať počas sporu pre kontravindikanta).³⁷¹

Prevládajúcim názorom v romanistickej literatúre je, že tak ako v procese s rímskym štátom mali byť vindície priznané vždy štátu, v prípade sporu o slobodu mali byť priznané vždy v prospech slobody, t. j. adsertorovi.³⁷² Toto pravidlo sa podľa väčšinovej mienky malo zakladať na ustanovení čl. 6 VI. tabule Zákona XII. tabúl (*vindicias dato secundum libertatem*). Keďže ako je všeobecne známe sa tabule nezachovali v pôvodnej forme, ich súčasná rekonštrukcia je založená na doslovných citáciách antických autorov, na parafrázách a komentároch k jednotlivým článkom. V prípade tohto článku sa rekonštrukcia opiera práve o záznamy o spore s Verginiou tak ako je zaznamenaný Liviom a v Digestách.³⁷³ Ak by sme uvedené pravidlo aplikovali na samotný záznam sporu o Verginiu, museli by sme konanie Appia Claudia interpretovať ako protiprávne, keďže Verginia mala byť počas trvania sporu priznaná jej otcovi ako adsertorovi a nie Markovi Claudiovi ako kontravindikantovi.

S opačným názorom vystúpil R. Maschke. Podľa neho nemožno toto pravidlo zovšeobecniť na každý proces o stav slobody, ale len na prípad, keď osoba vo faktickej držbe slobody *sine dolo malo* je predmetom sporu, pričom

---

³⁷⁰ HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*, s. 123.

³⁷¹ RÜMELIN, M. *Zur Geschichte der Stellvertretung im Römischen Civilprozess*. Freiburg: Mohr, 1886, s. 53.

³⁷² Napr. HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*, s. 123. VANČURA, J. *Úvod do studia soukromého práva římského. Díl 1.*, s. 59.

³⁷³ Tabula 6, c. 6.: Livius (3,44,11-12): *Obhajcovia (Verginie) požadujú, aby ju (Appius Claudius) podľa zákona sám vydal, vyhlásil za (osobne) slobodnú*. Citácia podľa VALACHOVIČ, P. *Zákonníky starovekých národov*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2003, s. 45. Valachovičov preklad XII. tabúl vychádza z BRUNS, C. G. *Fontes iuris Romani antiqui. Leges et negotia*. Tubingae, 1909, s. 15–40.

kontravindikant v pozícii žalobcu ju požaduje vydať ako svojho otroka (*vincitatio in servitute*). Prevládajúca mienka sa odvoláva predovšetkým na Gaiov komentár k Ediktu mestského prátoru, podľa ktorého sa bežne hovorí, že osoba, o ktorej stav sa vedie spor sa považovala za slobodnú (*licet vulgo dicatur post ordinatum liberale iudicium hominem, cuius de statu controversia est, liberi loco esse*)³⁷⁴ a o 100 rokov neskôr píšeceho Paula, podľa ktorého po začiatku sporu o slobodu sa osoba, o ktorú sa vedie spor pokladá za slobodnú (*ordinata liberali causa liberi loco habetur is, qui de statu suo litigat*).³⁷⁵ Táto teória však nie je schopná vysvetliť, prečo Appius Caludius dal Markovi Claudiovi za úlohu, aby si privlastnil dievčinu ako otrokyňu a neustupoval jej zástancom, ak by vindície v prospech majiteľa domnelého otroka boli právne vylúčené.³⁷⁶ Maschke poukazuje, že ani jeden zo spomenutých právnikov sa neodvoláva na to, že by tento princíp vyplýval priamo z XII. tabúl, dokonca Gaiov fragment začína výrazom *licet vulgo dicitur*, čo nenasvedčuje tomu, že by princíp mal normatívny základ v zákone. Paulus v 54. knihe k Ediktu hovorí, že pokiaľ otrok je pripravený súdne rozporovať svoj stav, nemôže byť pokladaný za v držbe svojho pána, ale toto platí, ak už nejaký čas bol v držbe svojej slobody. Pokým tomu tak nebolo a začne spor kým je otrokom pána, pán nestráca jeho držbu až do momentu rozsudku vyhlasujúceho túto osobu za slobodnú.³⁷⁷ Podľa Maschkeho v legisakčnom štádiu civilného procesu bol cieľom magistráta zachovať predovšetkým existujúce status quo a *vindiciae secundum libertatem* sa mali priznať nie v každom spore o slobodu, ale len vtedy, ak osoba, o ktorej stav sa vedie spor je *sine dolo malo* v držbe svojej slobody.³⁷⁸

³⁷⁴ Gai. D. 40,12,25,2.

³⁷⁵ Paul. D. 40,12,24 pr.

³⁷⁶ Liv. 3,44: *M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in servitute adsereret neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias.*

³⁷⁷ Paul. D. 41,2,3,10: *Si servus, quem possidebam, pro libero se gerat, ut fecit Spartacus, et iudicium liberale pati paratus sit, non videbitur a domino possideri, cui se adversarium praeferat. sed hoc ita verum est, si diu in libertate moratur: alioquin si ex possessione servitutis in libertatem reclamaverit et liberale iudicium imploraverit, nihilo minus in possessione mea est et animo eum possideo, donec liber fuerit pronuntiatus.*

³⁷⁸ MASCHKE, R. *Der Freiheitsprozess im klassischen Altertum, insbesondere der Prozess um Virginia*. Berlín: Gaertner, 1888, s. 41.

5.7 Spor v neskorších štádiách civilného procesu

Zrekonštruovanie podoby sporu o slobodu vo formulovom štádiu vývoja rímskeho civilného procesu je problematické. Na rozdiel od legisakčného procesu, ktorého priebeh zachytáva v normatívnej rovine Gaius a v naratívnej rovine najmä Livius a Dionýsios z Halikarnassu na už niekoľkokrát spomínanom príklade Verginie a na rozdiel od neskoršieho kogničného štádia, ktoré je zase zachytené v Justiniánskej kodifikácii, zmienky o priebehu sporu vo formulovom štádiu v prevažnej miere chýbajú. Vzhľadom na založenú kompetenciu súdu centumvirorum, ktorý konal vždy cez legis actio, aj keď tieto žaloby boli už v iných oblastiach nahradené konaním *pre formulam petitoriam*, je dôvodné predpokladať, že legisakčné konanie sa v statusových sporoch o slobodu zachovalo pomerne dlho. Keď však príslušnosť súdu v týchto konaniach bola zrušená, aj tu museli nastúpiť žalobné formule. Je zrejmé, že na rozdiel od legisakčného štádia existovali už v čase zavedenia formulového sporu posesórne interdikt, ktoré umožnili zachovať počas sporu status quo čo sa týka držby veci, pokiaľ samotná držba (v našom prípade slobody) nebola sporná. Držba bola zachovaná počas priebehu sporu prostredníctvom prétorom poskytnutej posesórnej interdiktnej ochrany tomu, kto držal (bez podvodu) slobodu do začatia sporu.

Jednou z najspornejších otázok je, či žalobná formula obsahovala kondemnáciu alebo nie, teda či žalobná formula bola prejudiciálna. Až do vystúpenia O. Lenela vládlo v romanistickej odbornej verejnosti všeobecné presvedčenie, že išlo o prejudiciálnu formulu. Prevládajúca mienka vychádza z toho, že spor o slobodu nie je vlastníckym sporom, keďže adsertor netvrdí vlastníctvo osoby, o ktorej slobodu je spor, ale slobodu tejto osoby. Ak je táto osoba vyhlásená za slobodnú, ipso facto nemôže byť majetkom niekoho iného, ani kontravindikanta. Pokiaľ je vyhlásená za otroka kontravindikanta, kontravindikant je oprávnený k tejto osobe okamžite znovunadobudnúť držbu v prípade, že ju počas konania nemal bez potreby ďalšieho konania. V oboch prípadoch by teda kondemnácia bola v žalobnej formule zbytočná a právne následky by nastali už samotnou odpoveďou sudcu (*pronuntiatio*) na otázky uvedené v intencii žaloby.³⁷⁹ Normatívne je stanovisko prevládajúcej mienky opreté o konštitúciu cisára Diokleciána (žena ktorá je *dolo malo* v držbe svojej slobody, má rovnaké prejudícium ako osoba

---

³⁷⁹ PISSARD. H. *Les questions préjudicielles en droit romain*. Paríž: Rousseau, 1907, s. 207.

v otroctve),³⁸⁰ pasáž z Justinianskych inštitúcií (aj prejudiciálne žaloby sa považujú za žaloby *in rem* ako tie, ktorými sa skúma, či je niekto slobodný...)³⁸¹ a parafrázy Theophila (Antecessor) k tejto pasáži Inštitúcií.

O. Lenel poukazuje na to, že vo všetkých prípadoch pramene hovoria len o prejudíciu v prípade *adsertio ex servitute in libertatem* (an *Pamhilus liber sit ex iure Quiritium*), nie však o *adsertio ex libertate in servitute*. Závažným argumentom spochybňujúci prevládajúcu mienku o prejudiciálnom charaktere žaloby vo formulovom štádiu procesu je skutočnosť, že Gaius ju vo svojom výpočte prejudiciálnych žalôb³⁸² vôbec nespomína, pričom tam spomína mnohé, podľa Lenela menej významné prípady prejudícií.³⁸³ Podľa R. Maschkeho sa prejudíciom v statusových žalobách spomína len v súvislosti s určením procesných strán v prípade, že je držba slobody *sine dolo malo* medzi stranami sporná. Takéto konanie musí mať nutne prejudiciálny charakter voči hlavnému konaniu, v ktorom sa dokazuje, či osoba, o ktorú sa vedie spor, je slobodná alebo otrokom. Ak by sme aj toto hlavné konanie považovali za prejudiciálne, existovalo by prejudiciálne konanie pre ďalšie prejudiciálne konanie.³⁸⁴

Zástancovia Lenelovej mienky ďalej uvádzajú, že súdny výrok o slobode alebo otroctve osoby, ktorej stav slobody bol sporný, je okamžite vykonateľný na rozdiel od prejudiciálnych výrokov, ktoré sú len záväzné pre ďalšie konanie. Tým sú tieto statusové žaloby podobné k *actiones in rem*, s ktorými mali aj spoločný pôvod v legisakčnom štádiu civilného procesu, lebo obe boli žalovateľné cez *actio sacramento in rem*. Ak nepredpokladáme dramaticky odlišný vývoj pre obe skupiny žalôb vo formulovom štádiu, mali by byť statusové žaloby o slobodu rozhodnuté *per formulam petitoriam*, príp. cez *agere per sponsionem* (procesná záruka adsertora *praedes litis et vindiciarum* je ťažko predstaviteľná v inej forme ako vo forme stipulácie v tomto konaní). Zatiaľ čo pri *vindicatio in libertatem* je prejudiciálna povaha vo formulovom štádiu

³⁸⁰ Cod. Just. 7,16,21: *Eam, quae in possessione libertatis non sine dolo malo reperitur, in servitute constitutae simile habere praeiudicium edicto perpetuo „si controversia erit, utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitute“ sui conceptione manifeste probatur, nec quicquam ancillae dolus proprii iuris dominis aufert.*

³⁸¹ Inst. 4,6,13: *Praeiudiciales actiones in rem esse videntur, quales sunt, per quas quaeritur, an aliquis liber vel an libertus sit, vel de partu agnoscendo.*

³⁸² Gai. Inst. 4,44: *Certe intentio aliquando sola inuenitur, sicut in praeiudicialibus formulis, qualis est, qua quaeritur, aliquis libertus sit, uel quanta dos sit, et aliae complures.*

³⁸³ LENEL, O. *Das Edictum perpetuum: ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*. Lipsko: Tauchnitz, 1883, s. 306.

³⁸⁴ MASCHKE, R. *Der Freiheitsprozess im klassischen Altertum, insbesondere der Prozess um Verginia*, s. 7–8.

sporná, pri *vindicatio in servitute* je priam vylúčená. Digesty totiž obsahujú na viacerých miestach ustanovenia o povinnosti nahradiť hodnotu práce osoby, o ktorej stave sa vedie spor, ak je táto osoba vyhlásená za otroka (*arbitria de restituendo*),³⁸⁵ čo sa môže stať len v kondemnácii adsertora.

Po úpadku formulového štádia procesu a súvisiaceho zániku možnosti konania per sponsionem sa statusový spor o slobodu stal prejudiciálnym konaním. Otázka určenia procesných strán bola riešená prostredníctvom osobitného *preiudicium utrum ex servitute in libertatem petatur, an ex libertate in servitute*, ktoré existencia v kogničnom štádiu je preukázaná na dvoch miestach justiniánskej kodifikácie.³⁸⁶ Hlavná otázka bola riešená sudcom úradníkom, pred ktorým sa viedlo konanie cez *extraordinaria cognitio*, pričom v tomto štádiu už aj toto konanie malo prejudiciálny charakter, čo s veľkou pravdepodobnosťou je potvrdené aj Justiniánom v Inštitúciách (Inst. 4,6,13).

5.8 Záver

Konanie o slobode v legisakčnom štádiu civilného procesu prebiehalo v procesnom režime konania cez *legis actio sacramento in rem*. Pokiaľ nebolo zjavné, či osoba, o ktorú sa vedie spor, sa nachádza v držbe slobody *sine dolo malo*, bola táto otázka riešená magistrátskou kogníciou (obdoba kognície pri vecných žalobách pred zavedením posesórnych interdiktov). Vo formulovom štádiu sa prevládajúca mienka prikláňa k tomu, že spor mal prejudiciálny charakter, takže žalobná formula obsahovala len nomináciu a intenciu. Podľa odlišnej mienky bola hlavná otázka riešená v tomto štádiu cez *agere per sponsionem* (možno v prechodnom štádiu) a *per formulam petitoriam*, pričom otázka určenia procesných strán bola najskôr riešená magistrátskou kogníciou ako v legisakčnom štádiu, neskôr cez *preiudicium utrum ex servitute in libertatem petatur, an ex libertate in servitute*. Po zavedení kogničného procesu bola otázka určenia strán, ako aj hlavná otázka, riešená už len ako prejudiciálna otázka. Vo všetkých konaniach (v legisakčnom a formulovom štádiu vo fáze *apud iudicem*) bolo skúmané naplnenie hmotnoprávných podmienok vzniku a zániku otroctva osoby, o ktorú sa viedol spor. Výnimočne určité osoby nemohli nadobudnúť slobodu ani pri naplnení zvyčajných podmienok, a to najmä v prípadoch, ak muž alebo žena staršia ako 20 rokov

---

³⁸⁵ Napr. D. 7,7,4,6 a D. 50,16,75.

³⁸⁶ D. 40,12,7,5 a Cod. Just. 7,16,21.

veku sa sama predala do otroctva a sama dostala kúpnu cenu (D. 40,13,1 pr., D. 40,13,3).

Až do vlády Justiniána predstavoval spor o slobodu výnimku z princípu nezastupiteľnosti v konaniach, keďže v týchto konaniach procesnou stranou bol *adsertor libertatis* ako zvláštny zástupca osoby, o ktorej stav slobody sa viedol spor. Podľa staršieho práva sa adsertorom mohol stať akýkoľvek slobodný rímsky občan, a to aj proti vôli osoby, o ktorej stav sa viedol spor, podľa novšieho práva už musel existovať určitý vzťah (väčšinou príbuzenský alebo klientský) medzi touto osobou a adsertorom. Adsertor mal v konaní výhodné postavenie (*sacramentum* bolo obligatórne určené na 50 assov). Zvláštnosťou konania bolo aj upustenie od princípu *res iudicata* súdneho výroku v prospech slobody, keďže sa pripúšťalo opätovné konanie o stave tej istej osoby (*adsertio secunda, tertia* ...). Adsertor a tretia osoba, ktorá sa pôvodného konania nezúčastnila, tak mohli urobiť bez obmedzenia, kontravindikant tvrdiaci otroctvo tejto osoby však len, ak by tvrdil nový právny dôvod. Rozsudok bol záväzný aj pre tretie osoby v právnych vzťahoch, ktoré súviseli so stavom osoby, o ktorú sa vedie spor. Tretie osoby sa stali samostatne aktívne legitimované napadnúť rozsudok vyhlasujúci osobu za slobodnú kvôli kolúzii medzi otrokom a svojím pánom za vlády cisára Domiciána v lehote piatich rokov od vyhlásenia rozsudku a požadovať vydanie tejto osoby ako otroka do svojho vlastníctva ako odmenu za začatie sporu.

VI. KAPITOLA

PROCESNÁ SPÔSOBILOSŤ ŽIEN A SPÔSOBILOSŤ ŽIEN BYŤ PROCESNOU STRANOU V RÍMSKOM PRÁVE

JUDr. Katarína Lenhartová, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

6.1 Úvod

Actor a possessor ako procesné strany zahajovali civilné súdne konanie so zámerom rozhodnutia sporu o právnom pomere medzi nimi.³⁸⁷ Vo vzorci písomnej formule, ako je dobre známe, sa označuje žalobca písmenami AA (ako *Aulus Agerius*) a jeho odporca, žalovaný, písmenami NN (*Numerius Negidius*).

Počet strán v spore bol obmedzený len na dve. Na strane každej však mohli vystupovať i viacero subjektov (*litis consortes*). Takýto prípad nastal vtedy, ak právo alebo právna povinnosť súvisela s viacerými osobami, prípadne vychádzala pre viac osôb z toho istého dôvodu.³⁸⁸

Ako píše profesor Heyrovský, „spôsobilosť byť procesnou stranou jest kusom spôsobilosti k právam.“³⁸⁹ Ako ďalej konštatuje, otroci ju nemali (pretože otrok nemohol byť ani žalobcom ani odporcom),³⁹⁰ deti v *potestas* (*filii familias* sa mohli platne zaväzovať a zo svojich záväzkov byť aj žalovaní, *filie familias* nadobudli túto spôsobilosť oveľa neskôr),³⁹¹ ženy *in manu* a osoby v *mancipiu* boli zvyčajne spôsobilé byť žalované, ale ako žalobcovia mohli vystupovať iba výnimočne.

---

³⁸⁷ HEYROVSKÝ, L. *Civilní řízení římské*. 5. opr. vyd. Praha: S. Č. P. Všehrd, 1921, s. 16.

³⁸⁸ HEYROVSKÝ, L. *Římský proces civilní*. Praha: Politika, 1925, s. 95.

³⁸⁹ HEYROVSKÝ, L. *Civilní řízení římské*, s. 16.

³⁹⁰ Gai. D. 50,17,107: *Cum servo nulla actio est*. Marc. D. 48,10,7: *Nulla modo servi cum dominis consistere possunt*.

³⁹¹ Gai. Inst. 3,104: *Praeterea inutilis est stipulatio, si ab eo stipuler, qui iuri meo subiectus est, item si is a me stipuletur. seruus quidem et qui in mancipio est et filia familias et quae in manu est, non solum ipsi, cuius iuri subiecti subiectaeque sunt, obligari non possunt, sed ne alii quidem ulli*.

Nikto nemohol byť sudcom vo vlastnej veci. Predpokladalo sa teda, že sudca nemohol byť zároveň v tom istom procese i procesnou stranou.³⁹² Vyplýva to zo samotnej logiky procesu, a teda, že je viac ako samozrejmé, že využitie civilné právo mohol len ten, kto žaloval iného, nie sám seba.³⁹³

Niektoré osoby boli z procesu vylúčené prirodzene s ohľadom na ich sociálne postavenie voči osobám, ktoré by mohli byť ich protistranou. V staršom práve *potestas* vylučovala proces medzi otcom a dieťaťom v *potestas*, a to i v prípade, keby *filius familias* bol v pozícii žalovaného.

Filii familias a *filie familias* mohli za trvania *potestas* vystúpiť voči otcovi v konaní *extra ordinem*³⁹⁴ ako žalobcovia len pre dosiahnutie zákonných nárokov vyplývajúcich z tzv. dotačnej a alimentáčnej povinnosti a pre nárok na emancipáciu.³⁹⁵

³⁹² K tomu bližšie pozri: Ulp. D. 2,1,10: *Ulpianus 3 ad ed. Qui iurisdictioni praeest, neque sibi ius dicere debet neque uxori vel liberis suis neque libertis vel ceteris, quos secum habet.* Ulp. D. 5,1,17: *Ulpianus 1 opin. Praetor sicut universam iurisdictionem mandare alii potest, ita et in personas certas vel de una specie potest, maxime cum iustam causam susceptae ante magistratum advocacionis alterius partis habuerat.*

³⁹³ Gai. Inst. 4,78: *Sed si filius patri aut servus domino noxam commiserit, nulla actio nascitur. nulla enim omnino inter me et eum, qui in potestate mea est, obligatio nasci potest; ideoque et si in alienam potestatem peruenerit aut sui iuris esse coeperit, neque cum ipso neque cum eo, cuius nunc in potestate est, agi potest. unde quaeritur, si alienus servus filiusue noxam commiserit mihi et is postea in mea esse coeperit potestate, utrum interdicat actio an quiescat. nostri praepceptores interdicere putant, quia in eum casum deducta sit, in quo ab initio consistere non potuerit, ideoque licet exierit de mea potestate, agere me non posse. diuersae scholae auctores, quamdiu in mea potestate sit, quiescere actionem putant, quia ipse mecum agere non possum, cum uero exierit de mea potestate, tunc eam resuscitari.*

³⁹⁴ Konanie *extraordinaria cognitio* spočívalo v prétorovom skúmaní a vyšetrovaní neprávneho sporu, spočívajúceho skôr v skúmaní sociálnej situácie, ktorá však bola dôležitá a pozitívne právo by ju neriešilo. Snahou praetora bolo odstrániť nespravodlivosť v konkrétnom prípade hodnom osobitného zretela. Napr. pri singularnej sukcesii bolo úlohou vyšetriť poctivosť dediča, patrili sem aj otázky honorára, ktorý bol dohodnutý za intelektuálny výkon, alimentáčné záležitosti a pod.

³⁹⁵ Marc. D. 23,2,19: *Marcianus 16 inst. Capite trigesimo quinto legis iuliae qui liberos quos habent in potestate iniuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt ex constitutione divorum severi et antonini, per proconsules praesidesque provinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare. prohibere autem videtur et qui condicionem non quaerit.* Ulp. D. 25,3,5 pr.: *Si quis a liberis ali desideret vel si liberi, ut a parente exhibeantur, iudex de ea re cognoscet.*

6.2 Procesná spôsobilosť

Od spôsobilosti byť procesnou stranou sa potom líši procesná spôsobilosť. Ide o spôsobilosť robiť procesné úkony, teda podať žalobu, obhajovať sa, svedčiť a pod. Procesná spôsobilosť je zahrnutá pod spôsobilosť na právne úkony.

Procesnú spôsobilosť teda nemali v rímskom práve deti, nedospelí, neplnoletí,³⁹⁶ duševne chorí,³⁹⁷ márnотratní a ženy³⁹⁸ „v tej miere, v akej sú nespôsobilé zaväzovať sa právnymi úkonmi.“³⁹⁹ Rovnako tiež hluchí a nemí.⁴⁰⁰

Pokiaľ hovoríme všeobecne o osobách nespôsobilých na právne úkony, tie bývali zastúpené poručníkom, čiastočne nespôsobilé mohli proces viesť samy alebo iba po súhlase poručníka alebo opatrovníka s ohľadom na obmedzujúci faktor spôsobilosti právne konať, ktorým trpeli.⁴⁰¹

Vyňatí z procesnej spôsobilosti a spôsobilosti byť procesnou stranou boli vrchní magistráti počas trvania impéria. Nemohli konať ani za seba, ani za svojich poručenov.

³⁹⁶ Gai. Inst. 3,109: *Sed quod diximus de pupillo, utique de eo uerum est, qui iam aliquem intellectum habet; nam infans et qui infanti proximus est non multum a furioso differt, quia huius aetatis pupilli nullum intellectum habent. sed in his pupillis propter utilitatem benignior iuris interpretatio facta est.*

³⁹⁷ Gai. Inst. 3,106: *Furiosus nullum negotium gerere potest, quia non intellegit, quid agat.*

³⁹⁸ Gai. Inst. 3,108: *Idem iuris est in feminis, quae in tutela sunt.*

³⁹⁹ HEYROVSKÝ, L. *Civilní řízení římské*, s. 16.

⁴⁰⁰ Gai. Inst. 3,105: *Mutum neque stipulari neque promittere posse palam est. idem etiam in surdo receptum est; quia et is, qui stipulatur, uerba promittentis, et qui promittit, uerba stipulantis exaudire debet.*

⁴⁰¹ K poručníctvu pozri bližšie: LENHARTOVÁ, K. Ženy ako poručníčky svojich osirelých nedospelých detí a dohľad nad gravidnou vdovou v právnych i neprávnych prameňoch rímskeho súkromného práva. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2011*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2011, s. 106–109. LENHARTOVÁ, K. Inštitút poručníctva nad ženami v rímskom súkromnom práve – druhy, formy a ich zánik. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2009*. 1. časť. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, s. 309–318; LENHARTOVÁ, K. Žaloby z poručníctva nad ženami a ich využitie. In *Actiones, conditiones, exceptiones*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 39–46. LENHARTOVÁ, K. *Právna úprava inštitútu poručníctva nad ženami podľa Zákona XII. tabúl*. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2010*. 1. časť. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2011, s. 472–476.

6.3 Spôsobilosť byť zástupcom a podporou strany v spore

Od procesnej spôsobilosti sa odlišovala tzv. *facultas (ius) postulandi*.⁴⁰² Konanie procesných strán v spore z veľkej časti záviselo na tom, aby vedeli navrhnúť, akým spôsobom má súd konať. Takéto návrhy sa všeobecne nazývali slovom *postulare*.⁴⁰³ Preto bolo povolené, aby iná osoba prevzala postuláciu za procesnú stranu a bola činná pred súdom za procesnú stranu alebo „vedľa nej“.⁴⁰⁴

Nositelom *ius postulandi* nemohol byť každý, kto mal procesnú spôsobilosť. Absolútne vylúčení z *ius postulandi*, ktorí dokonca nemohli konať ani *postulare pro se* boli nedospelí do veku 17 rokov a hluchí.⁴⁰⁵ Iba za seba mohli *postulare* ženy, slepí a *infames* (zvlášť opovrhnutia hodní).⁴⁰⁶ Ostatní

⁴⁰² Pap. D. 3,1,9: *Ex ea causa prohibitus pro alio postulare, quae infamiam non irrogat ideoque ius pro omnibus postulandi non auferit, in ea tantum provincia pro aliis non recte postulat, in qua praeses fuit qui sententiam dixit, in alia vero non prohibetur, licet eiusdem nominis sit.*

⁴⁰³ Ulp. D. 3,1,1,2: *Postulare autem est desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni praees, exponere: vel alterius desiderio contradicere.*

⁴⁰⁴ HEYROVSKÝ, L. *Římský proces civilní*. Praha: Politika, 1925, s. 99.

⁴⁰⁵ Ulp. D. 3,1,1,3: *Initium autem fecit praetor ab his, qui in totum prohibentur postulare. in quo edicto aut pueritiam aut casum excusavit. pueritiam: dum minorem annis decem et septem, qui eos non in totum complevit, prohibet postulare, quia moderatam hanc aetatem ratus est ad procedendum in publicum, qua aetate aut paulo maiore fertur nerva filius et publice de iure responsitasse. propter casum surdum qui prorsus non audit prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum praetoris exaudire non poterat, quod etiam ipsi erat periculosum futurum: nam non exaudito decreto praetoris, quasi non obtemperasset, poena ut contumax plecteretur. Ulp. D. 3,1,1,4: *Ait praetor: „si non habebunt advocatum, ego dabo.“ Nec solum his personis hanc humanitatem praetor solet exhibere, verum et si quis alius sit, qui certis ex causis vel ambitione adversarii vel metu patronum non invenit.**

⁴⁰⁶ Ulp. D. 3,1,1,5: *Secundo loco edictum proponitur in eos, qui pro aliis ne postulent: in quo edicto excepti praetor sexum et casum, item notavit personas in turpitudine notabiles. sexum: dum feminas prohibet pro aliis postulare. et ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem alienis causis se immisceant, ne virilibus officiis fungantur mulieres: origo vero introducta est a carfania improbissima femina, quae inverecunde postulans et magistratum inquietans causam dedit edicto. casum: dum caecum utrisque luminibus orbatum praetor repellit: videlicet quod insignia magistratus videre et revereri non possit. refert etiam labeo pubilium caecum asprenatis noni patrem aversa sella a bruto destitutum, cum vellet postulare. quamvis autem caecus pro alio postulare non possit, tamen et senatorium ordinem retinet et iudicandi officio fungitur. numquid ergo et magistratus gerere possit? sed de hoc deliberabimus. exstat quidem exemplum eius, qui gessit: appius denique claudius caecus consilii publicis intererat et in senatu severissimam dixit sententiam de pyrrii captivis. sed melius ^ milius^ est, ut dicamus retinere quidem iam coeptum magistratum posse, aspirare autem ad novum penitus prohiberi: idque multis comprobatur exemplis.*

infames a osoby vylúčené osobitnými zákonmi boli vylúčení z *postulare*, prípadne mohli konať len za seba alebo za osoby najbližšie.⁴⁰⁷

Procesným zástupcom bola osoba, ktorá konala v procese za iného v jeho mene, pričom právne účinky sa viazali na zastúpeného.⁴⁰⁸

V legisakčnom procese bolo zastúpenie spravidla nemožné a ustanovené len výnimočne, lebo platila zásada „*nemo alieno nomine lege agere potest*“.⁴⁰⁹ Išlo o prípady zastúpenia:

1. *pro populo* – občan zastupujúci štát alebo magistrát zastupoval v legisakčnom procese súkromnoprávne nároky rímskeho štátu,
2. *pro libertate* – *adsertor libertatis* zastupoval v spore o *causa libertatis* osobu, o ktorej záujem išlo,
3. *pro tutela e cura* – za nespôsobilého viedol konanie poručník alebo opatrovník,
4. *ex lege Hostilia* – na základe tohto zákona mohol ktokoľvek prostredníctvom *actionem furti* žalovať za osobu vo vojnovom zajatí, alebo jeho tútora taktiež v zajatí.⁴¹⁰

Zástupcom mohol byť *cognitor* alebo *procurator*. *Cognitora* ustanovila procesná strana pred magistrátom prednesením slávnostnej formálnej vety. Oproti nemu musela stáť protistrana.

Procurator bola osoba určená ako zástupca iba pre jednu záležitosť (*procurator unius rei*) alebo na celé konanie (*procurator omnium rerum*). Klasický právnik tento vzťah vnímali ako neformálny mandát. Postupným vývojom sa obe funkcie, *cognitor* aj *procurator*, viac a viac približovali a za Justiniána úplne splynuli.

---

⁴⁰⁷ Ulp. D. 3,1,1,8: *Ait praetor: „qui lege, plebis scito, senatus consulto, edicto, decreto principum nisi pro certis personis postulare prohibentur: hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent.“ hoc edicto continentur etiam alii omnes, qui edicto praetoris ut infames notantur, qui omnes nisi pro se et certis personis ne postulent.*

⁴⁰⁸ HEYROVSKÝ, L. *Civilní řízení římské*, s. 17.

⁴⁰⁹ K tomu pozri bližšie Inst. 4,10 pr.: *Nunc admonendi sumus, agere posse quemlibet aut suo nomine aut alieno. alieno veluti procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim in usu fuisset, alterius nomine agere non posse nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. praeterea lege Hostilia permissum est furti agere eorum nomine qui apud hostes essent aut rei publicae causa abessent quive in eorum cuius tutela essent. et quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere neque excipere actionem licebat, coeperunt homines per procuratores litigare: nam et morbus et aetas et necessaria peregrinatio itemque aliae multae causae saepe impedimento sunt quo minus rem suam ipsi exsequi possint. Procurator neque certis verbis neque praesente adversario, immo plerumque ignorante eo constituitur: cuiuscumque enim permiserit rem tuam agere aut defendere is procurator intellegitur. Tutores et curatores quemadmodum constituuntur, primo libro eitum est.*

⁴¹⁰ HEYROVSKÝ, L. *Civilní řízení římské*, s. 17.

Spôsobilosť byť *cognitorom* alebo *procuratorom* nemali *infames*, ženy a vojaci. Ďalej z pochopiteľných dôvodov hluchí a nemí. Osoby nespôsobilé zastupovali v procese zástupcovia zo zákona.

Stranu mohli v právnom spore podporiť aj iné osoby a to nielen tým spôsobom, že ju zastupovali, ale konali „vedľa nej“.⁴¹¹

Za republiky boli rozoznávaní dvaja podporcovia strán, a to patróni a advokáti. Patróni boli vnímaní ako hovorcovia, vykladači práva, ktorí pred magistrátom viedli dlhšiu alebo kratšiu reč.

Advokáti sprevádzali strany na súd, a tým preukazovali vážnosť situácie, podávali právne výklady, boli nápomocní poskytnutím právnej rady. To, čo advokát predniesol pred súdom, sa vnímalo tak, ako by to predniesla strana sama.

Patronus oproti nim nebol vyškoleným právnikom. Neskôr si advokáti mohli za svoju právnu pomoc žiadať i odplatu (za cisára Klaudia nesmela odmena prekročiť viac ako 10 000 sesterciov.)⁴¹² Advokáti mali zakázané žiadať si odplatu za víťazstvo v spore, alebo ho podmieňovať časťou zisku zo sporu, alebo odmenou za podmienené víťazstvo. Za takéto nečestné konanie mohli byť vylúčení z advokácie na dobu určitú alebo na dobu trvania úradu toho ktorého magistráta.⁴¹³

6.4 Ženy pred súdom: obmedzenia a práva

Ženy *sui iuris* v rímskom práve mohli byť za určitých okolností aktívne a vždy pasívne legitimované a rovnako mohli v osobitných prípadoch i vystupovať pred súdom. Existovali však isté skutočnosti, ktoré obmedzovali ich konanie v civilnom i trestnom práve.

6.4.1 Príčiny obmedzenej spôsobilosti

Ženy *sui iuris*, pokiaľ neboli oslobodené spod poručníckej moci na základe *ius liberorum*, boli pod mocou poručníka nad ženou (*tutor mulierum*).

Byť pod mocou poručníka znamenalo pre ženu *sui iuris* nemožnosť uskutočniť konkrétne druhy právnych úkonov bez súhlasu poručníka (*auctoritas*

⁴¹¹ HEYROVSKÝ, L. *Římský proces civilní*, s. 111.

⁴¹² HEYROVSKÝ, L. *Civilní řízení římské*, s. 20.

⁴¹³ HEYROVSKÝ, L. *Římský proces civilní*, s. 111.

tutoris).⁴¹⁴ S dôrazom na procesné právo išlo najmä o najdôležitejšie procesno-právne obmedzenie, a to iniciovať podanie žaloby.⁴¹⁵ Rovnako nemohli svoje záujmy zastupovať pred súdom ako žalobkyne bez poručníkovho dovoľenia. Americká autorka Judith E. Grubbs hodnotí, že hlavným rysom všetkých obmedzení žien *sui iuris* bolo to, že „ženy nemôžu reprezentovať ostatných, iba seba“.⁴¹⁶

Jane Gardner považuje za základ tohto obmedzenia hlboko zakorenený patriarchálny systém v rímskej spoločnosti. Muž, ako hlava celej rodiny (*pater familias*), v sebe nesústredoval len moc nad členmi rodiny (*potestas*), ale zosobňoval i jediného oprávneného reprezentovať ich záujmy pred okolitým svetom. Judith E. Grubbs píše, že tak právo, ako i politika museli robiť rozdiely medzi ženami, ktoré nikdy nemohli mať *potestas* a nemohli byť ani hlavami rímskych rodín, pretože ženy nikdy neboli rovnocennými hráčmi⁴¹⁷ v právnom a politickom svete.⁴¹⁸

Právnicki z obdobia cisárstva nachádzali pre obmedzenia žien vo verejnom živote vážnejší dôvod, a to ich povahové vlastnosti, teda slabosť a nerozhodnosť. Dokonca ženy, ktoré sa aktívne zapájali do verejného života, považovali za morálne neslušné.⁴¹⁹

6.4.2 Obmedzenia žien *sui iuris* konať s právnym účinkom

V ďalšej kapitole si dovoľíme pojednať o postulačnej právomoci, ktorá bola ženám *sui iuris* v rímskom práve zakázaná.

---

⁴¹⁴ Súhlas poručníka bol neopomenuteľný pre ženy, ktoré chceli robiť nasledujúce úkony – podať žalobu, obhajovať sa, uskutočňovať akékoľvek obchody podľa civilného práva, nakladať s mancipačnými vecami, povoliť prepustenej spolužiť s otrokom. Rovnako sa požadoval súhlas poručníka i v prípade, pokiaľ chcela žena *sui iuris* nakladať s majetkom (scudzif), ktorý nebol mancipačný.

⁴¹⁵ Ulp. reg. 11,27.

⁴¹⁶ GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. New York: Routledge, 2005, s. 60.

⁴¹⁷ K princípu rovnosti strán pozri bližšie: LENHARTOVÁ, K. *Princíp rovnosti strán a kontraktuálnej slobody*. Príspevok bol prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2015“ v dňoch 19.–21. 3. 2015 v Častej Papierničke (v tlači).

⁴¹⁸ GARDNER, J. *Being a Roman Citizen*. New York: Routledge. 1993, s. 85–109.

⁴¹⁹ GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*, s. 51.

6.4.2.1 Zákaz vystupovať v mene iných

Na základe ediktu prétora nemohli ženy vystupovať v mene iných (*postulare*) pred súdom v civilnom procese. Ako sme písali predtým, mohli konať len v mene svojom. Ulpian v 6. knihe k Ediktu uvádza poznámku,⁴²⁰ že nepočujúci a nepľnoletí pred sedemnástym rokom života nemôžu samých seba zastupovať pred súdom a na tento cieľ si môžu zvoliť zástupcu. Tu majú „navrch“ ženy, pretože tie môžu pred súdom zastupovať aspoň samé seba. Ulpian porovnáva túto nemožnosť s mužom, ktorý je slepý na obe oči – pretože on nemôže vidieť a ctiť magistráta.

V ďalšej časti Ulpian hovorí o tých, ktorí nemôžu vystupovať v mene iných. V tejto časti ediktu prétor uvádza osobitnú zmienku o pohlaví a nešťastnej náhode a rovnako uvádza nehodné osoby, ktoré sú nápadné vzhľadom na ich hanebné správanie. V súvislosti s pohlavím zakazuje ženám vystupovať v mene iných.⁴²¹

Za príčinu tohto zákazu sa považuje Carfania (inde nazývaná Afrania alebo Carfinia), príliš hriešna žena, ktorá konala v mene iných bez hanby, a tým znepokojila magistrát natoľko, že to podnietilo vznik Ediktu.

⁴²⁰ Ulp. D. 3,1,1,3: *Initium autem fecit praetor ab his, qui in totum prohibentur postulare. In quo edicto aut pueritiam aut casum excusavit. Pueritiam: dum minorem annis decem et septem, qui eos non in totum complevit, prohibet postulare, quia moderatam hanc aetatem ratus est ad procedendum in publicum, qua aetate aut Paulo maiore fertur Nerva filius et publice de iure responsitasse. Propter casum surdum qui prorsus non audit prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum praetoris exaudire non poterat, quod etiam ipsi erat periculosum futurum: nam non exaudito decreto praetoris, quasi non obtemperasset, poena ut contumax plecteretur.* Ulp. D. 3,1,1,4: *Ait praetor: „si non habebunt advocatum, ego dabo.“ Nec solum his personis hanc humanitatem praetor solet exhibere, verum et si quis alius sit, qui certis ex causis vel ambitione adversarii vel metu patronum non invenit.*

⁴²¹ Ulp. D. 3,1,1,5: *Secundo loco edictum proponitur in eos, qui pro aliis ne postulent: in quo edicto excepit praetor sexum et casum, item notavit personas in turpitudine notabiles. Sexum: dum feminas prohibet pro aliis postulare. Et ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem alienis causis se immisceant, ne virilibus officiis fungantur mulieres: origo vero introducta est a Carfania improbissima femina, quae inverecunde postulans et magistratum inquietans causam dedit edicto. Casum: dum caecum utrisque luminibus orbatum praetor repellit: videlicet quod insignia magistratus videre et revereri non possit. Refert etiam Labeo pubilium caecum asprenatis noni patrem aversa sella a Bruto destitutum, cum vellet postulare. Quamvis autem caecus pro alio postulare non possit, tamen et senatorium ordinem retinet et iudicandi officio fungitur. Numquid ergo et magistratus gerere possit? Sed de hoc deliberabimus. Exstat quidem exemplum eius, qui gessit: Appius denique Claudius Caecus consiliis publicis intererat et in senatu severissimam dixit sententiam de Pyrrhi captivis. Sed melius „milius“ est, ut dicamus retinere quidem iam coeptum magistratum posse, aspirare autem ad novum penitus prohiberi: idque multis comprobatur exemplis.*

O Carfanii sa dozvedáme ako o typickom prípade spornej ženy, najmä z listov rímskeho moralistu Valeria Maxima, ktoré adresoval cisárovi Tibériovi. V listoch sa okrem Cafranie spomína aj Maesia zo Sentina a Hortensia, dcéra orátora Hortensia.

Z listu Valeria Maxima sa dozvedáme nasledovné:⁴²² „*A nebudem mlčať ani o ženách, ktorým ich povaha a pocit hanby vôbec nebráni vystupovať pred fórom a v civilných sporoch.*“ (Tu hovorí o prípade Maesie zo Sentina). „*Ale Cafrania, manželka senátora Licinia Buccia, sa rýchlo zapojila do súdnych sporov, vždy rečnila vo svojom mene pred prétorom, nie pretože by nemala zástupcu (advocatus), ale pretože oplývala nerozvážnosťou. A tiež jej nezvyčajné štekание vo fóre a neustále obťažovanie tribunálu spôsobillo to, že sa stala veľmi známym príkladom ženy dopúšťajúcej sa calumnie⁴²³ a že menom Cafrania sa pomenúvajú ženy s nehanebnými návykmi, ktoré sa im vyčítajú.*“

Paulus v 50. knihe k Ediktu píše, že: „*Nielen ženy, ale tiež vojaci a muži, ktorí nebudú participovať na obchodovaní s vládou, i tí ktorí sú trvalo chorí alebo sú pod mocou magistrátu proti svojej vôli, sú nespôsobilí podrobiť sa procesu, sú vnímaní ako nevhodní právni zástupcovia.*“⁴²⁴

Ulpian v 25. knihe K ediktu píše: „*Právo použiť popularis actio nie je dané ženám a pupillom s výnimkou, ak sa na nich vzťahuje.*“⁴²⁵

V súvislosti s už spomenutými fragmentami z prameňov, i s dôvodením ich autorov je nám známe, a viac ako jasné, že ženám bolo teda zakázané obhajovať iných pred súdom z rôznych dôvodov. Právnicki to spojili so všeobecným zákazom žien vystupovať v mene iných, ako sa uvádza v *Senatusconsultum Velleianum*.⁴²⁶ No nebolo by to rímske právo, keby neustanovilo hneď niekoľko výnimočných situácií, kde žene bolo povolené *postulare*. O dôkaze tohto tvrdenia sa dozvedáme z nasledujúcich výňatkov z prameňov.

---

⁴²² Valerius Maximus – *Facta et Dicta Memorabilia* (list bol napísaný r. 30 po Kr.)

⁴²³ *Calumnia* bolo trápne trestné stíhanie alebo uvedenie falošného obvinenia, ktoré sa prvýkrát uvádza v *Lex Reminia* v čase neskorej republiky. Takéto trestné konanie, ktoré niekto začal, sa z moci úradnej zrušilo (*abolitio*) a dokonca bolo postihnutelné na základe *Senatusconsultum Turpillianum* z roku 61 n.l..

⁴²⁴ Paul. D. 3,3,54 pr.: *Neque femina neque miles neque qui rei publicae causa afuturus est aut morbo perpetuo tenetur aut magistratum initurus est aut invitus iudicium pati non potest, idoneus defensor intellegitur.*

⁴²⁵ Ulp. D. 47,23,6.: *Mulieri et pupillo populares actiones non dantur, nisi cum ad eos pertinereat.*

⁴²⁶ K problematike *Senatusconsultum Velleianum* ako prostriedku ochrany žien pozri bližšie: ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. *Ochrana slabšej strany a rímske právo*. Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Olomoucké debaty mladých právnikov 2015“ v dňoch 11.–13. 9. 2015 vo Véske, Česká republika (v tlači).

Ulpian v 29. knihe k Ediktu uvádza, že: „... ak žena musí niekoho obhajovať, je nepochybne braná na zreteľ. Nakoľko zaväzuje niekoho ďalšieho záväzkom vo svojom mene, a skutočne podlieha odsúdeniu v dôsledku tohto aktu (v prípade ak neuspeje). Z tohto dôvodu nie je povolené žene obhajovať svojho manžela alebo jej syna či otca“.⁴²⁷ Pokiaľ manželka utrpela urážku alebo krivdu, manžel mohol na seba zobrať žalobu z inštitútu *iniuria*, pretože urážka vydatej ženy bola vnímaná ako urážka jej manžela v dôsledku cti a úcty, ktorú požívali rímski muži. V prípade, ak urážka smerovala na manžela, to, aby manželka použila žalobu z *iniuria* na jeho obranu bolo vnímané ako nevhodné a neženské.⁴²⁸

Paulus v 50. knihe k Ediktu uvádza: „Ale pokiaľ sa niekto dopustil násilia (*iniuria*) na jej manželovi, a žena nekoná, pretože je tu právo pre ženy byť obhájené prostredníctvom svojich manželov, ale nie pre manželov, aby boli obhajovaní svojimi ženami.“⁴²⁹ V prípade, ak by však žena obhajovala muža a v dôsledku tohto by bola neúspešná, manžel má možnosť sa odvolať, čo dokazuje ustanovenie v Justinianovom kódexe.⁴³⁰

6.4.2.2 Zákaz podávať trestné obvinenia

Okrem obmedzení, ktoré sme uviedli predtým, boli ženy tiež obmedzené v práve podať trestné obvinenie vo veci vraždy, cudzoložstva a falzifikovania.⁴³¹

Mnohé z týchto obmedzení boli buď dočasného charakteru, z dôvodu veku osoby alebo jej zamestnania, alebo z dôvodu, že životný štýl osoby alebo jej činy z nej spravili nespôsobilú na podanie trestného obvinenia.⁴³² Je

⁴²⁷ Ulp. D. 16,1,2,5: *Sed et si mulier defensor alicuius exstiterit, procul dubio intercedit: suscipit enim in se alienam obligationem, quippe cum ex hac re subeat condemnationem. Proinde neque maritum neque filium neque patrem permittitur mulieri defendere.*

⁴²⁸ GARDNER, J. Gender – Role Assumption in Roman Law. In *Echoes du Monde Classique/ Classical Views* 39 (1995), s. 388–389.

⁴²⁹ Paul. D. 47,10,2: *Quod si viro iniuria facta sit, uxor non agit, quia defendi uxores a viris, non viros ab uxoris aequum est.*

⁴³⁰ Cod. Just. 2,12,4: *Quia absente te iudicatum dicis, aequum est restitui tibi causae defensionem: nec oberit tibi, quod uxor tua interfuit iudicio aut etiam adiecit sententiae, cum aliena negotia per mulieres non aliter agi possunt, nisi in rem suam et proprium lucrum mandatae sunt eis actiones.*

⁴³¹ GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood.* New York: Routledge, 2005, s. 62.

⁴³² Marc. D. 48,16,1,10: *Accusationem is intulit, qui praescriptione sumoveri poterat, ut quilibet adulterii masculino post quinque annos continuos ex die commissi adulterii vel feminae post sex menses utiles ex die divortii: an, si destiterit, hoc senatus consulto plecti debet, belle dubitatur. Movet, quod paene nulla erit accusatio, quam temporis spatium aut personae vi-*

však jasné, že ženy boli subjektom všeobecného zákazu len na základe ich pohlavia.⁴³³ Fragменты z Digest, týkajúce sa týchto obmedzení, písal právnik Macer. Ide o jeho komentáre k *iudicium publicum*, ktoré sa odohrávalo pred stálym porotným súdom súdiacim niektoré trestné činy.⁴³⁴

Macer v 2. knihe k *publicis iudiciis* píše: „Rozumieme, kto je spôsobilý na vznesenie obvinenia, ak vieme, kto nie je. A tiež niekto má zakázané vznášať obvinenia na základe pohlavia a veku, ako žena a pupillus; iní na základe prísahy vernosti a tiež tí, ktorí vykonávajú vojenskú službu, ďalší na základe úradnej moci, z ktorej nie sú povolaní k súdu bez poškodenia (ich autority); iní na základe ich vlastného previnenia, ako infamovaní, a iní na základe ich nečistého spôsobu zarábania peňazí, tiež tí, ktorých mená boli dvakrát zapísané v dvoch rozsudkoch proti dvom žalovaným alebo dostali peniaze za to, že vzniesli obvinenie alebo ho nevzniesli; iní na základe svojho právneho postavenia ako pre-pustenci, (ktorí nemohli vzniesť obvinenie) proti svojim patrónom.“⁴³⁵

---

tium omnimodo removeret reoque securitatem timoris ac periculi promitteret. Contra movet, quod qualiscumque accusatio illata cognoscentis auctoritate, non accusantis voluntate aboleri debet maioreque odio dignus existimaretur, qui temere ad tam improbam accusationem processisset. Ergo verius est eum quoque de quo loquimur in senatus consultum incidere oportere. Adquin Papinianus respondit mulierem, quae idcirco ad falsi accusationem non admitteretur, quod suam suorumve iniuriam non persequeretur, desistentem senatus consulto Turpilliano non plecti. Num ergo et in ceteris idem responsurus sit? Quid enim interest, propter sexus infirmitatem an propter status turpitudinem temporisve finem ad accusationem aliquam non admittatur? Multoque magis excludendi sunt, quod mulieris quidem accusatio vel propter proprium eius dolorem effectum habere potuit, illorum vero accusatio voce dumtaxat tenuis intervenit. Adquin idem alias scribit non posse aliquem duos eodem tempore adulterii accusare, marem et feminam, et tamen, si utriusque simul denuntiaverit, in utriusque persona abolitionem eum petere debere, ne in hoc senatus consulto incidat. Quid porro refert, propter causas supra scriptas accusatio non valuerit an propter numerum personarum non tenuerit? An haec intersint, plenam habuerit aliquis accusandi facultatem, sed propter personarum coniunctionem ab accusatione summoveatur, an vero stricta ratione quibusdam accusandi facultas non competat? Merito itaque dicendum est omnes excepta muliere et minore nisi abolitionem petierint, in hoc senatus consulto incidere.

⁴³³ Všeobecný zákaz bol uložený na základe už spomínaného *Senatusconsultum Turpillianum*.

⁴³⁴ *Iudicium publicum* vzniklo na sklonku Republiky a tiež sa používalo za vlády Augusta pre niektoré trestné činy a to vražda, cudzoložstvo, násilné činy, vlastizrada a cudzoložstvo, stíhané na základe *Lex Julia*. Na začiatku 3. storočia ukončil svoju činnosť, ale ešte v neskoršej antike trestné činy súdené stálym porotným súdom sa stále uvádzal ako *iudicia publica* a obmedzenia pre tých, ktorí nemohli vznášať obvinenia naďalej trvali.

⁴³⁵ Mac. D. 48,2,8: *Qui accusare possunt, intellegemus, si scierimus, qui non possunt. Itaque prohibentur accusare alii propter sexum vel aetatem, ut mulier, ut pupillus: alii propter sacramentum, ut qui stipendium merent: alii propter magistratum potestatemve, in qua agentes sine fraude in ius evocari non possunt: alii propter delictum proprium, ut infames: alii propter*

Macer tiež píše: „Avšak, všetci títo, pokiaľ sledujú vlastnú ujmu, alebo chcú pomstiť smrť svojich blízkych, nie sú vylúčení z podania obvinenia.“⁴³⁶

Na základe Augustovho zákona o cudzoložstve boli manželia pozitívne motivovaní vznášať obvinenia proti svojim manželkám z cudzoložstva, samozrejme, ak preukázali ich neveru,⁴³⁷ keďže ženy vznášať obvinenie proti svojim manželom z dôvodu pohlavia, samozrejme, nemohli. V skutočnosti bolo teda cudzoložstvo trestným činom, ktorého sa mohli dopustiť jedine vydaté ženy a možnosť žalovať ženatých mužov z cudzoložstva bola ponechaná na iné osoby, napr. manželov milieniek.⁴³⁸

V Justinianovom kódexe sa píše: „... Julián vo svojom zákone (o cudzoložstve) vyhlasuje, že ženy nemajú právo vzniesť obvinenie v trestnom procese (*iudicium publicum*), hoci by sa chceli sťažovať na násilie v rámci svojho vlastného manželstva. Hoci právo dáva možnosť obviňiť (manželku) mužovi prostredníctvom práva manžela, nezaistuje rovnaké právo pre ženy.“⁴³⁹

V Teodóziovom kódexe sa píše: „Nakoľko je právo jasné a zjavné, že žena nemá spôsobilosť vzniesť obvinenie z istých dôvodov, čo je, ak ony žalujú prchko (*iniuria*) ich či členov ich rodiny, je to správne, pretože ostávajú zachované pravidlá starých čias. Z tohto dôvodu nie je správne, že spôsobilosť podať obvinenie nemajú ženy bez rozdielu. Už niekedy vo verejných sporoch v minulosti buď samotný spor, alebo postavenie žalobcu bolo ženám udelené. Odporcovia v takýchto prípadoch musia tiež byť varovaní, aby nekonali unáhle, vzhľadom na osobný zisk, pretože poznáme (prípady) žien, ktoré azda unáhle v nezákonnej žalobe, boli nepozorné z dôvodu svojho pohlavia.“⁴⁴⁰

---

turpem quaestum, ut qui duo iudicia adversus duos reos subscripta habent nummosve ob accusandum vel non accusandum acceperint: alii propter condicionem suam, ut libertini contra patronos...

⁴³⁶ Mac. D. 48,2,11 pr.: *Hi tamen omnes, si suam iniuriam exequantur mortemve propinquorum defendent, ab accusatione non excluduntur.*

⁴³⁷ BRTKO, R. Dôkazová fáza v rímskom občianskom procese. In *Policajná teória a prax*, roč. 18, č. 3, rok 2010, s. 32–37.

⁴³⁸ GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. New York: Routledge, 2005, s. 63.

⁴³⁹ Cod. Just. 9,9,1: *Publico iudicio non habere mulieres adulterii accusationem, quamvis de matrimonio suo violato queri velint, lex iulia declarat, quae, cum masculis iure mariti facultatem accusandi detulisset, non idem feminis privilegium detulit.*

⁴⁴⁰ CTh 9,1,3: *Cum ius evidens atque manifestum sit, ut intendendi criminis publici facultatem non nisi ex certis causis mulieres habeant, hoc est, si suam suorumque iniuriam persequantur, observari antiquitus statuta oportet; neque enim fas est, ut passim mulieribus accusandi permissa facultas sit. Alioquin in publicis olim quaestionibus interdum aut admissa probatio est aut accusantis auctoritas. Patroni etiam causarum monendi sunt, ne respectu compendii feminas, securitate forsitan sexus in actionem illicitam proruentes, temere suscipiant.*

6.4.3 Právo konať s právnym účinkom na účet iného alebo svojej rodiny

Ženy mohli podľa predtým uvedených ustanovení konať s právnym účinkom, avšak len v súvislosti s vecami týkajúcimi sa ich vlastného majetku alebo osoby.

V skutočnosti v papyrusoch nachádzame množstvá záznamov o ženách objavujúcich sa pred súdom a konajúcich pre seba alebo členov rodiny, často zastupovaných advokátom alebo zástupcom mužského pohlavia.⁴⁴¹ Parametre, v akých sa ženy mohli pohybovať a konať s právnym účinkom, ustanovili právnici a sú objasnené v cisárových odpovediach dožadujúcim sa.

6.4.3.1 Právo konať s právnym účinkom v civilnom spore

Žene nebolo zakázané zo záväzku vykonávať prácu právneho zástupcu, pokiaľ išlo o jej vlastné záležitosti.⁴⁴² Vydaté ženy, ktoré boli právne nezávislé (*sui iuris*) mohli vzniesť obvinenie vo svojom mene v prípade urážky (*iniuria*).

Paulus v 55. knihe k Ediktu píše: „Pokiaľ vydatá žena pod mocou patra familias bola napadnutá urážkou a obaja, jej manžel aj jej otec vzniesli obvinenia z iníurie, Pomponius si správne myslí, že žalovaný bude odsúdený na platenie otcovi toľko koľko bude, ak bola nevydatá, ale manželovi, bude zaviazaný zaplatiť toľko koľko bude, pokiaľ nebola v nikoho moci, pretože každého škoda má svoju vlastnú cenu. A tak, pokiaľ vydatá žena nie je v nikoho moci, nie je zbavená možnosti podať žalobu z *iniuria* (spáchanéj proti nej), pretože jej manžel môže tiež konať vo svojom vlastnom mene.“⁴⁴³

Preklad tohoto fragmentu nie je jednoduchý. Jeho úlohou bolo zrejme obšahnuť veľkú variáciu situácií, no nedovoľujeme si vysloviť jeho absolútnu pravdivosť i vzhľadom na to, že naň nemôžeme nazerať dobovým myslením. Mohlo ísť jednak o ženu v prísnom manželstve, ktorá bola v moci manžela a bola *alieni iuris*. Mohlo ísť i o manželku v manželstve *sine manu*, ktorá bola buď *sui iuris* (v texte ako „pokiaľ nebola v nikoho moci“), a teda nepat-

---

⁴⁴¹ GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*, s. 65.

⁴⁴² Sent. Pauli. 1,2,2.

⁴⁴³ Paul. D. 47,10,18,2: *Si nupta filia familiae iniuriam acceperit et vir et pater iniuriarum agent, pomponius recte putat tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnnetur, si ea vidua esset, viro tanti, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset, quod sua cuiusque iniuria propriam aestimationem haberet. et ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam iniuriarum agere posse, quod et vir suo nomine agat.*

riľa pod moc ani manžela, ani otca, alebo vydatú v manželstve sine manu, ale nesvojprávnu, patriacu pod moc svojho otca (tým sa zrejme myslí, „ak bola nevydatá“).

Námietky týkajúce sa zákazu žien konať s právnym účinkom na účet iných, boli podávané v prípade členov rodiny, a čiastočne i v prípadoch, keď táto kompetencia nebola daná ani mužovi. Napríklad, ovdovené matky mohli vzniesť obvinenie z nedôveryhodného poručníctva proti poručníkovi ich detí alebo ísť pred súd v mene svojich detí.

Paulus píše, že je „ženám povolené konať niekedy v prospech ich rodičov, v prípade právneho konania, ak rodičom bráni prekážka v podobe choroby alebo veku, alebo pokiaľ nemali nikoho, kto by v ich mene konať“.⁴⁴⁴

6.4.3.2 Právo vzniesť obvinenia z trestných činov

Vo vzťahu k hlavným trestným činom podliehajúcim trestnému procesu (*iuditia publica*) sa ženy mohli obrátiť na orgány v súvislosti s obvinením za predpokladu, že ona sama alebo jej blízki príbuzní sa stali obeťou tohto činu.

Pomponius v 1. knihe o Sabínoch píše, že „ženám nesmelo byť povolené žalovať niekoho v trestnom procese (*iudicium publicum*), pokiaľ samozrejme nejde o pomstu za smrť jej rodičov, detí, alebo jej patróna alebo patrónky a ich (patrónovho, patrónkinho) syna, dcéru, vnuka alebo vnučku“.⁴⁴⁵

Papinián v 1. knihe o cudzoložstve píše: „V istých prípadoch právo verejne žalovať bolo prístupné i ženám, napríklad pokiaľ išlo o pomstu za smrť, z ktorej obžalovali muža alebo ženy, proti ktorým nemali svedčiť proti svojej vôli v trestnom konaní. A Senát rozhodol podobne v Corneliánskom práve o testamentoch; ale muselo byť povolené ženám hovoriť pred trestným súdom, pokiaľ išlo o vôľu vlastníctva otroka ich otca alebo matky.“⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Paul. D. 3,3,41: *Feminas pro parentibus agere interdum permittitur causa cognita, si forte parentes morbus aut aetas impediatur, nec quemquam qui agat habeant.*

⁴⁴⁵ Pomp. D. 48,2,1: *Non est permissum mulieri publico iudicio quemquam reum facere, nisi scilicet parentum liberorumque et patroni et patronae et eorum filii filiae nepotis neptis mortem exequat.*

⁴⁴⁶ Pap. D. 48,2,2 pr.: *Certis ex causis concessa est mulieribus publica accusatio, veluti si mortem exequantur eorum earumque, in quos ex lege testimonium publicorum invitae non dicunt. idem et in lege cornelia testamentaria senatus statuit: sed et de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico iudicio dicere permissum est.*

V Justiniánovom kódexe sa píše: „*Pokiaľ odporca zadržíava tvojho brata, mala by si požadovať jeho výsluch (postulare) podľa Fabiánovho práva, potom, čo sa priblíži guvernér provincie.*“⁴⁴⁷

Je známych viacero prípadov, v ktorých ženy žalovali z pomsty za smrť člena rodiny. Napríklad, žena známa ako Turia pomstila vraždu svojich rodičov, ktorá sa odohrala pred jej svadbou. O Turii sa dozvedáme z pocty, ktorú uviedol jej manžel na jej pohrebe a ktorá bola neskôr vyrytá na mramorovej doske v Ríme.⁴⁴⁸ „*Náhle si osirela pred dňom našej svadby, kedy obaja tvoji rodičia boli zavraždení spoločne v opustenej časti krajiny. Vďaka tvojmu úsiliu, nakoľko ja som bol preč v Macedónii a manžel tvojej sestry Cluvius bol v provincii Afrika, nezostala smrť tvojich rodičov nepotrešaná.*“⁴⁴⁹

Cisári niekedy dostávali žiadosti o to, aby objasnili, či žena môže vzniesť obvinenie z vraždy. Cisárske odpovede len opakovali klasické pravidlo, že ženy môžu žalovať vzniknutú škodu alebo vraždu členov ich rodiny, alebo ich samých. Toto pravidlo však malo byť používané len zriedka a s veľkou obozretnosťou.

V Justiniánskej kodifikácii sa píše, že „*tvoja žena môže predstúpiť pred guvernéra provincie, pokiaľ si myslí, že vrah jej (mužského) bratranca musí byť potrestaný.*“⁴⁵⁰

„*Matka je medzi tými, ktorí môžu pomstiť smrť ich vlastného syna bez strachu z obvinenia z calumnie, a táto výnimka prijatá Senátom bola zachovaná tiež v ostatných trestných procesoch.*“⁴⁵¹

„*Kompetentný sudca je znalý toho, že žena, ktorá je spôsobilá na stíhanie synovho vraha kvôli pomste, nemôže byť nerozvážne pripustená k podaniu obvinenia až dovtedy, pokiaľ nie je preukázané, že je matka.*“⁴⁵²

„*Žene nie je povolené podať obvinenie týkajúce sa trestného činu, ktorý spadá pod publica iudicia, s výnimkou určitých dôvodov, ktorými sleduje pobúrenie (iniuria) proti sebe samej alebo jej rodine, v súlade so starými zákonmi*

---

⁴⁴⁷ Cod. Just. 9,20,5.

⁴⁴⁸ GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*, s. 67.

⁴⁴⁹ Laudatio Turiae I. 3-5.

⁴⁵⁰ Cod. Just. 9,1,4: *Imperator Alexander Severus. Uxor tua, si consobrini sui necem vindicandam existimat, adeat praesidem provinciae.*

⁴⁵¹ Cod. Just. 9,46,2 pr.: *Imperator Alexander Severus. Mater inter eas personas est, quae sine calumniae timore necem filii sui vindicare possunt: idque beneficium senatus consulti et in aliis publicis iudiciis servatum est.*

⁴⁵² Cod. Just. 9,1,9: *Imperator Gordianus. Non ignorat competens iudex eam, quae ultionem et mortem filii persequi adlegat, non temere ad accusationem esse admittendam, nisi prius matrem se esse probaverit.*

týkajúcimi sa len tých dôvodov, v ktorých to bolo osobitne povolené a za tie sa nepovažujú reskripty cisára. Z tohto dôvodu guvernér provincie, potom, čo bol oslovený (tebou), musí najprv zistiť, či ide o trestný čin, pri ktorom žene nie je zakázané konať a podať žalobu.⁴⁵³

Čiastočne atypicky pôsobí prípad, kde si matka želala obžalovať jej vlastného syna z jej smrti, pretože sa jednalo o porušenie rodinnej úcty, ktoré ženy mohli žalovať. V Justiniánskom kódexe sa k tomu píše: „Si spôsobilá vzniesť obvinenie proti tvojmu synovi z dôvodu sprisahania, ktoré tvrdíš, že pripravil proti tvojmu životu, pokiaľ tvoj zmysel pre úctu a prirodzená dedukcia tvojej mysle neevokuje výmysel.“⁴⁵⁴

6.4.3.3 Právo podať žalobu o oslobodenie člena rodiny

Pokiaľ bol niekto nespravodlivo držaný v otroctve, bol spôsobilý žalovať žalobou *de liberali causa* (týkajúcej sa slobody) namierenej proti držiteľovi otroka s cieľom oslobodiť neslobodnú osobu. Otroci sami nemohli podať túto žalobu. Museli nájsť advokáta (*adsertor*), ktorý by mohol konať za nich.

Ženy zvyčajne neboli spôsobilé žalovať v prípade *de liberali causa*, pretože nemohli robiť právne kroky za ostatných. Avšak Ulpián v jednom zo svojich komentároch k Prétorskému ediktu uviedol výnimku: „Ale pokiaľ tu nie je žiadna mužská osoba tohto druhu, ktorá by mohla viesť spor v jeho mene, takže je dôležité, aby bol niekto schopný predstúpiť pred prétora a podať informácie o tom, bola táto právomoc daná tiež matke alebo dcére či sestre, alebo inej žene, ktorá je pokrvná príbuzná, alebo manželke, ktorá keď sa bude vypočúvať, poskytne pomoc (neslobodnej osobe) iba ak je ochotná.“⁴⁵⁵

Žaloba *de liberali causa* bola namierená proti niekomu, kto držal iného v zajatí formou *exhibere* neoprávnene. K tomu Ulpián uviedol: „Prétor povedal: Ty si uvedený. ‚Uvedený‘ znamenalo vziať pred verejnosť a dať ľuďom

⁴⁵³ Cod. Just. 9,1,12 pr.: *Imperatores Diocletianus, Maximianus. De crimine quod publicorum fuerit iudiciorum mulieri accusare non permittitur nisi certis ex causis, id est si suam suorumque iniuriam persequatur, secundum antiquitus statuta tantum de quibus specialiter eis concessum est non exacta subscriptione.*

⁴⁵⁴ Cod. Just. 9,1,14: *Imperatores Diocletianus, Maximianus. Propter insidias, quas tuae vitae paratas contendis, accusationem apud praesidem provinciae contra filium tuum, si pietas et ratio naturalis animi tui non revocat intentionem, instituere potes.*

⁴⁵⁵ Ulp. D. 40,12,3,2: *Cum vero talis nemo alius est, qui pro eo litiget, tunc necessarium est dari facultatem etiam matri vel filiabus vel sororibus eius ceterisque mulieribus quae de cognatione sunt vel etiam uxori adire praetorem et hoc indicare, ut causa cognita et invito ei succurratur.*

možnosť vidieť a dotknúť, striktné povedané „vystaviť“ je byť mimo ukrytých miest.⁴⁵⁶

„Tento interdikt je platný pre všetkých: nikomu nemožno zakazovať uprednostňovať slobodu.“⁴⁵⁷ „No ak si žena alebo puppilus žiadali tento interdikt, a boli úzkostliví s ohľadom na ich príbuzného, rodiča alebo vzťah manželský, musí byť povedané, že interdikt im musí byť daný. Im je dovolené podať žalobu proti niekomu v trestnom procese po celú dobu na znak ich pomsty ich samých alebo proti ublíženiu členovi ich rodiny.“⁴⁵⁸

6.4.3.4 Právo žalovať žalobou pre verejnú blaho

Ženy boli tiež spôsobilé žalovať verejno-právnu žalobou v prípade, ak verili, že štát je v nebezpečenstve. Bolo to napríklad vtedy, ak niekoho chceli obviňovať iného z vlastizrady (*crimen maiestas*) namierenej proti cisárovi alebo rímskemu ľudu.

Tu uvádza známy príklad právnik Papinian. Žena menom Fulvia informovala Cicera o konšpiráciách, ktorú viedol nelojálny aristokrat Catilina v roku 63 pred Kr. Poskytla informácie vedúce k potlačeniu komplotu proti vláde. Preto Papinian napísal: „V trestných otázkach o vlastizrade bude každá žena vypočutá. V skutočnosti, žena Julia (tu Papinian urobil chybu v pôvodnom texte, išlo o Fulviu), odhalila konšpiráciu Sergia Catilinu a poskytla konzulovi Marcovi Tulliovi (Cocerovi) dôkaz.“⁴⁵⁹

Vznesenie verejného obvinenia bolo teda prístupné aj ženám, ktoré mali informácie o vládnej distribúcii voľného obilia ľudu Ríma, ktorá bola pod správou prefekta dolu obilia (*praefectus annonae*). Ochrana zásobovania potravinami v Ríme totiž bola založená na verejnom poriadku, takže ľudia za normálnych okolností neboli spôsobilí podať verejnú žalobu, iba ak boli vyzvaní, aby tak urobili.

O tom hovorí aj prvý odsek, ktorého autorom je právnik Marcián v prvej knihe k *iudicia publica*: „Zbožňovaný (Septimus) Severus a Antonius (Cara-

---

⁴⁵⁶ Ulp. D. 43,29,3,8: *Ait praetor „exhibeas“. exhibere est in publicum producere et videndi tangendique hominis facultatem praebere: proprie autem exhibere est extra secretum habere.*

⁴⁵⁷ Ulp. D. 43,29,3,9: *Hoc interdictum omnibus competit: nemo enim prohibendus est libertati favere.*

⁴⁵⁸ Ulp. D. 43,29,3,11: *Sed et si mulier vel pupillus hoc interdictum desiderent pro cognato vel parente vel adfines suo solliciti, dandum esse eis interdictum dicendum est: nam et publico iudicio reos facere possunt, dum suas suorumque iniurias exsequuntur.*

⁴⁵⁹ Pap. D. 48,4,8: *In quaestionibus laesae maiestatis etiam mulieres audiuntur. coniurationem denique sergii catilinae iulia mulier detexit et marcum tullium consulem indicium eius instruxit.*

calla) vo svojom reskripte vyhlásili, že žena disponujúca informáciami týkajúcimi sa obilného dolu bude vypočutá prefektom obilného dolu pre verejné blaho. To značí, že môžu bez rizika infámie podať žalobu bez ďalších pochybností. Taktiež vojakom, ktorí nie sú spôsobilí podať za iných žalobu pred súdom, pretože sú strážcovia mieru, by malo byť (ešte) viac umožnené, aby mohli vznášať obvinenia. Taktiež otroci, ktorí vynesú obvinenie budú vypočutí.⁴⁶⁰

Rovnaký reskript, o ktorom hovoril Marcian citoval i iný právnik. Je z neho jasné, že cisári odpovedali navrhovateľovi (ženského pohlavia): „... Hoci nie je obvyklé, aby bolo umožnené ženám vypovedať takýmto spôsobom, pretože ste sľúbili, že preukázate veci, ktoré sa týkajú výhod plynúcich z dodávok obilia, ste spôsobilé informovať prefekta dolu obilia.“⁴⁶¹

6.4.3.5 Ženy ako obžalované a svedkyne

Hoci právo žien vzniknúť obvinenie a podať žalobu bolo obmedzované, ženy mohli pokojne byť z čohokoľvek obžalované, či už v civilných alebo v trestných sporoch. Poznáme mnoho prípadov zachytených v právnych aj neprávnych prameňoch.⁴⁶² V mnohých týchto prípadoch boli ženy zastúpené mužmi, ale sú známe aj také prípady, kedy bolo ženám umožnené pred súdom vystúpiť bez mužského zastúpenia a obhajovať sa.

Právnik Valerius Maximus cituje príklad ženy Maesie zo Sentina. Dátum a okolnosti jej sporu nie sú známe, ale zdá sa, že išlo o trestný proces, zrejme v dôsledku sociálnej vojny na začiatku 1. storočia po Kr.

Valerius Maximus napísal: „*Maesia so Sentia, obžalovaná, obhajovala samú seba pred prétorom Luciom Titiom a zvolaným súdom, ako i pred obrovským zhromaždením ľudí. Zabezpečila všetky spôsoby a jednotlivé body svojej*

⁴⁶⁰ Marc. D. 48,2,13: *Mulierem propter publicam utilitatem ad annonam pertinentem audiri a praefecto annonae deferentem divus severus et antoninus rescripserunt. famosi quoque accusantes sine ulla dubitatione admittuntur. milites quoque, qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. servi quoque deferentes audiuntur.*

⁴⁶¹ Pap. D. 48,12,3,1: *Item scripserunt ius non esse ordini cuiusque civitatis pretium grani quod inventur statuere. item in haec verba rescripserunt: etsi non solent hoc genus nuntiationis mulieres exercere, tamen quia demonstraturam te quae ad utilitatem annonae pertinent polliceris, praefectum annonae docere potes.*

⁴⁶² V prameňoch *ius gentium* nachádzame dôkazy i toho, že ženy často vystupovali pred súdom nielen ako žalobkyne pre seba, ale aj pre iných. Bližšie k tomu pozri v: LENHARTOVÁ, K. Ženy ako poručníčky svojich osirelých nedospelých detí a dohľad nad gravidnou vdovou v právnych i neprávnych prameňoch rímskeho súkromného práva. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2011*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2011, s. 106–109.

obrany nielen usilovne, ale aj statočne a bola prepustená na základe prvej *actio* a všetkými hlasmi. Nazvali ju *Androgýna*, pretože dokázala so ženským vzhľadom zrodiť mužského ducha.⁴⁶³

Pre ukážku všeobecného pravidla prinášame i niekoľko známych príkladov obžalovaných veľmi mladých dievčat pod otcovskou mocou, reprezentovaných svojim *pater familias*. Gaius píše: „Ani nedospelým dievčatám nebolo povolené dovolávať sa spravodlivosti pred súdom, pokiaľ boli pod niekoho mocou.“

Okrem obžalovaných, mohli byť ženy i svedkami, avšak v sporoch iniciovaných inými. Ulpian a Paulus vyvodili, že ženy vo všeobecnosti mohli svedčiť pred súdom práve z toho dôvodu, že boli zaznamenané len tie, v ktorých nemohli. Paulus píše: „Z faktu, že Juliánov zákon o cudzoložstve zakazuje žene odsúdenej za cudzoložstvo poskytnúť svedectvo, je možné dedukovať, že (všetky ostatné) ženy majú právo svedčiť pred súdom.“⁴⁶⁴

Ulpian v tejto veci píše: „V skutočnosti ženy neboli spôsobilé byť svedkami zriaďovania testamentu, ale ako argument, že v iných prípadoch mohli ženy byť svedkom, je Juliánov zákon o cudzoložstve, ktorý zakazuje ženám odsúdeným za cudzoložstvo, ale nevylučuje ich z možnosti byť svedkom alebo poskytnúť svedectvo.“⁴⁶⁵

6.5 Záver

Cieľom tohto článku bolo upozorniť na možné dôsledky obmedzenia spôsobilosti byť procesnou stranou a robiť procesné úkony. Článok upozorňuje aj na uvedenie výnimiek, ktoré bolo nutné s ohľadom na nepraktickosť týchto obmedzení či zákazov postupne prijať a povoliť.

Rímske ženy *sui iuris* teda v konečnom dôsledku boli oprávnené procesne konať za seba a obhajovať najmä seba, no v prípade, že nastala situácia, že by mohla vzniknúť prílišná ujma na právach iných subjektov (členov rodiny či štátu), výnimky povoľovali, aby ženy žalovali a zastupovali i mužov a podávali žaloby na iných v prospech záchranu štátneho majetku či osoby cisára.

---

⁴⁶³ Valerius Maximus VIII.1.

⁴⁶⁴ Paul. D. 22,5,18: *Ex eo, quod prohibet lex iulia de adulteriis testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonii in iudicio dicendi ius habere.*

⁴⁶⁵ Ulp. D. 28,1,20,6: *Mulier testimonium dicere in testamento quidem non poterit, alias autem posse testem esse mulierem argumento est lex iulia de adulteriis, quae adulterii damnatam testem produci vel dicere testimonium vetat.*

Princíp utility teda zvíťazil nad princípom „slabosti pohlavia“ a patriarchálnym princípom v rímskej spoločnosti. Alebo išlo len o výhru zdravého rozumu nad zastaralým pravidlom? Každopádne vývoj nebol zastaviteľný a bolo nutné ženám v konečnom dôsledku aspoň čiastočne umožniť využívať takmer celý obsah procesnej spôsobilosti a spôsobilosti robiť procesné úkony za seba a iných.

VII. KAPITOLA

SPÔSOBILOSŤ LATÍNŇOV VYSTUPOVAŤ AKO ŰČASTNÍK KONANIA V LEGISAKČNOM PROCESE – VÝVOJOVÉ TENDENCIE V PRÍSTUPE ODBORNEJ VEREJNOSTI V 20. STOROČÍ

Mgr. Eva Dudášová
Univerzita Komenského, Právnická fakulta

7.1 Úvod

Spôsobilosť osoby vystupovať ako účastník konania v legisakčnom procese bola podmienená viacerými skutočnosťami. Prvým a základným predpokladom bola osobná sloboda. Medzi ostatné požiadavky možno zaradiť rímske občianstvo, právnu spôsobilosť, dospelosť, pohlavie a duševné zdravie. Z uvedeného vyplýva význam pozornosti venovanej spojitosti Latínov s legisakčným procesom, pretože v zmysle spomenutých kritérií by malo byť ich vylúčenie z predmetného druhu procesu jednoznačné bez vzniku akýchkoľvek pochybností. Avšak už odborníci z 20. storočia, pôsobiaci vo sfére rímskeho práva, dokázali relevanciu skúmania tejto problematiky. Hlavnú príčinu pochybností o dodržiavaní striktných pravidiel legisakčného procesu možno hľadať v prudkom spoločenskom, ekonomickom a následne aj právnom vývoji, ktorý sa udial na území starovekého Ríma. Vývoj právnych vzťahov si vyžiadal zvýšenie flexibility spôsobu poskytovania ochrany práv jednotlivcov, ktorá sa prejavila nielen vytváraním nových inštitútov a úradov, ale aj umožnením výnimiek z procesných pravidiel smerujúcich k úplnej prestavbe priebehu civilného procesu, čo sa naplno prejavilo potlačením legisakčného procesu do úzadia a zavedením nového, tzv. formulového procesu.

7.2 Východiskové poznatky o vzťahu Latínov a Rimanov

Najstarší spôsob priebehu rímskeho civilného procesu označovaný ako legisakčný proces bol charakterizovaný viacerými špecifikami, ktoré aj v súčas-

nosti vyvolávajú pochybnosti v kruhoch odbornej verejnosti. Jedna z nich je späť so spôsobom poskytovania ochrany práv Latínov vyplývajúcich z dohody nazývanej *foedus Cassianum*,⁴⁶⁶ ktorá zakladala vojenské spojenectvo medzi Latinskou ligou a Rímom. Takto vzniknutý vzťah v podstatnej miere ovplyvnil rozsah práv Latínov uznaných autoritou rímskeho štátu. Na základe neho prestali byť Latíni v očiach Rimanov cudzincami bez akýchkoľvek práv a došlo k zániku práva Rimanov zajať takúto osobu, zotročiť ju a odňať jej majetok. Theodor Mommsen v uvedenom kontexte vyzdvihol význam Zákona XII tabúl, v ktorom bolo uvedené, že dlžník neschopný plniť svoje záväzky, mal byť predaný za hranice rieky Tiber, ak si veriteľ želal, aby bol predaný. Spomenuté hranice mali predstavovať hranice medzi Rímom a mestami Latinskej ligy.⁴⁶⁷ Privilégium Latínov, aby s nimi Rimania zaobchádzali ako s osobami v právnom zmysle slova a predstavovali tak subjekty práva, bolo doplnené niektorými konkrétnymi právami – *ius commercii*, *ius conubii*,⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Dion. Hal. IV 95,1-3. CHIABÀ, M. *Roma e le priscoe Latinae coloniae. Ricerche sulla colonizzazione del Lazio dalla costituzione della repubblica alla guerra latina*. Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2011, s. 38–46.

⁴⁶⁷ MOMMSEN, T. *The History of Rome. Vol. I*. Transl. W. P. Dickson. New York: Scribner, Armstrong & Co., 1874, s. 149.

⁴⁶⁸ *Ius conubii* Latínov skomplikovalo určenie osoby, pod ktorej moc mali patriť deti narodené zo zmiešaného manželstva. O predmetnej problematike nám najviac vypovedá Gaius, ktorý však často odkazuje na úpravu z čias cisára Hadriána a na účinok *lex Aelia Sentia*, čo má za následok, že neposkytuje informácie relevantné k posúdeniu práva pôvodných Latínov (*Latini prisici*) uzatvárať manželstvá s Rimanmi. Uvádzané poznatky sú tak významné predovšetkým v súvislosti s Latínmi obývajúcimi rímske kolónie (*Latini coloniarii*). Gaius uviedol, že dieťa narodené zo vzťahu medzi Rimanom a Latínkou má status Latína, pretože nasleduje status svojej matky (Gai. Inst. 1,79). Avšak ďalej uvádza, že dieťa nemohlo nadobnúť rímske občianstvo za predpokladu, že jeho rodičom nebolo priznané tzv. *ius conubii*. Spomína tiež, že dieťa rímskeho občana a latinskej ženy nepodliehalo moci svojho otca (Gai. Inst. 2,67). Z toho vyvodzujúc možno usudzovať, že Gaius v tomto kontexte odkazuje na Latínov bez *ius conubii*. Rovnaký poznatok nám poskytol tiež Ulpian: *Conubium habent cives Romani cum civibus Romanis; cum Latinis autem et peregrinis ita, si concessum sit* (Epit. Ulp. 5,4). Dodal tiež, že dieťa z legitímneho manželstva bolo pod mocou svojich rodičov – ... *in potestate sunt liberi parentum ex iusto matrimonio nati* (Epit. Ulp. 5,1). Jolowicz vyzdvihol účinok *ius conubii* ako špeciálneho privilégia Latínov. Spomenul, že ak uzavreli manželstvo osoby z populácie Rimanov a Latínov, tak takýto zväzok bol uznaný rímskym právom a ich dieťa nasledovalo status svojho otca. V prípade, že bol otec rímskym občanom, dieťa bolo pod jeho mocou (*pater familias*). Bližšie pozri: JOLOWICZ, H. F., BARRY, N. *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1972, s. 60. Predpokladáme, že rozpor medzi vyššie uvedenými informáciami spočíva v odlišnosti subjektov ako aj historických období, na ktoré autori odkazujú. Domnievame sa, že kým sa v druhom prípade jednoznačne odkazuje na tzv. *Latini prisici*, Gaius odkazuje na Latínov existujúcich po zániku Latinskej ligy. Jolowicz tiež uviedol,

ius migrandi. Avšak možno poznamenať, že kroky k právnej rovnosti Rimanov a Latínov mali za následok komplikácie týkajúce sa spôsobu urovnania sporov vzniknutých z právnych vzťahov existujúcich medzi nimi.⁴⁶⁹ Je nevyhnutné zvýrazniť známy poznatok, že legisakčný proces sa vyznačoval vysokou mierou formálnosti a prísnyimi požiadavkami na jeho celkový priebeh, čo malo negatívny vplyv na jeho flexibilitu a otvorenosť pre široký okruh osôb či prípadov. O priebehu legisakčného procesu nám poskytuje údaje len veľmi obmedzený počet zachovaných prameňov. Jedným z najvýznamnejších sú Gaiove inštitúcie, ktoré však v priebehu rokov boli vystavené závažnej kritike v kruhoch romanistov, čo vedie k požiadavke na zvýšenie opatrnosti pri zohľadňovaní ich textu. Často dochádza k spochybneniu dôkazov, ktoré Gaius predkladá, čo vyúsťuje do hľadania iných, podporných informácií. Rovnako tomu je aj v prípade ním poskytovaných poznatkov, ktoré sa týkajú problematiky spôsobilosti Latínov vystupovať v legisakčnom procese ako účastník konania. Rímski občania mali v spomínanom druhu civilného procesu vyhradené výnimočné a jedinečné postavenie.⁴⁷⁰ Toto tvrdenie, ktoré sa

---

že obyvatelia miest, ktoré boli členmi ligy, mali viaceré výhody v porovnaní s neskoršími *Latini coloniarii*. *Ius conubii* bolo predpokladateľne jedným z nich. Avšak je nevyhnutné ho vnímať v kontexte vzťahu medzi Latínmi a Rimanmi pred rokom 338 pred Kr. Problematika *ius conubii* Latínov a podradenie detí pochádzajúcich zo zmiešaných manželstiev medzi Rimanmi a Latínmi pod moc otca rodiny vedie k úvahám o možnom zastúpení osôb *alieni iuris* t.j. aj osôb označovaných ako *filii familias*. Avšak možnosť zastúpenia v legisakčnom procese bola veľmi obmedzená a osoby *alieni iuris* neboli spôsobilé v predmetnom procese vystupovať ako účastníci konania. Podľa Gaia osoby pod mocou otca rodiny neboli spôsobilé nadobúdať vlastnícke právo k veci *in iure cesi*ou pretože neboli spôsobilé vlastniť žiadny majetok. Z toho dôvodu neboli spôsobilé vindikovať nič pred súdom ako svoje vlastné (Gai. Inst. 2,96). Tak je možné vnímať ich nespôsobilosť konať ako účastník konania predovšetkým v nedostatku práv, ktoré im prislúchali v súlade s rímskym právnym poriadkom, čo odôvodňuje aj nemožnosť tútora konať v mene osôb *filii familias*. V zmysle zachovaných prameňov možno uviesť, že „*filiius familias cum legis actionis capax non sit, non potest in iure cedere alii tutelam*“ (Schol. Sin. 18,49). K zastúpeniu v rímskom práve pozri tiež: LENHARTOVÁ, K. Poručníctvo a opatrovníctvo v komparácii prameňov rímskeho práva (4. storočie pred Kristom až 6. storočie po Kristovi) a československej legislatívy v rokoch 1919 až 1989. In *Historia et theoria iuris*, roč. 1., č. 2, 2009, s. 81–91.

⁴⁶⁹ K právu Latínov bližšie pozri: FREZZA, P. *Corso di storia del diritto romano. III ed.* Roma: Edizioni studium, 1974, s. 202–238. BONFANTE, P. *Storia del diritto romano I.* 4. ed. Roma: Istituti di diritto romano, 1934, s. 230–251.

⁴⁷⁰ K obsahovému vymedzeniu výrazu rímske občianstvo bližšie pozri: SHERWIN-WHITE, A. N. *The Roman Citizenship*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1973, s. 264–274. GOODFELLOW, CH. E. *Roman Citizenship. A Study of Its Territorial and Numerical Expansion from the Earliest Times to the Death of Augustus*. Lancaster: Lancaster Press, 1935, s. 7–25. GARDNER, J. F. *Being a Roman Citizen*. London: Routledge, 1993, s. 1–3.

stalo terčom pochybností viacerých romanistov, bolo zdokladované Gaiom, keď uviedol, že vindikujúce osoby boli povinné vysloviť konkrétne znenie formule: *Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio secundum suam causam, sicut dixi, ecce tibi, vindictam inposui...*⁴⁷¹ V zmysle uvedeného nám výraz *ex iure Quiritium* dokazuje, že takýto procesný úkon nemohol byť uskutočnený nikým iným než Rimanom. Z toho možno vyvodiť jeden zo znakov legisakčného procesu, t. j., že bol prístupný len iste stanovenej skupine osôb, vylúčiac tak cudzincov akéhokoľvek druhu, či už peregrínov alebo cudzincov špecificky označovaných ako Latíni. Občianstvo nebolo jedinou požiadavkou na status osoby, ktorá mohla v legisakčnom procese vystupovať ako účastník konania, ale bolo základným predpokladom k tomu, aby ako žalobca mohol iniciovať proces a dať impulz nevyhnutný na jeho pokračovanie, bez ktorého konanie stagnovalo. V štádiu *in iure* sa impulz vyžadoval od osoby, ktorá iniciovala proces, kým v štádiu *apud iudicem* mohli konať obidve strany. Síce v konaní pred rímskym magistrátom nebola tolerovaná ich neprítomnosť, v štádiu *apud iudicem* bolo postačujúce, ak sa dostavila aspoň jedna z nich.⁴⁷² V súlade s touto informáciou možno poznamenať, že k takémuto konaniu bolo nevyhnutné, aby bola osoba spôsobilá mať práva a povinnosti a súčasne bola spôsobilá na právne úkony.⁴⁷³ Významným bol aj charakter žaloby v ponímaní rímskeho práva, ktoré predstavovalo nástroj právnej ochrany reflektujúci subjektívne právo žalobcu a reprezentujúci jeho materiálne právo. Je dôležité poznamenať, že osobám, ktoré v súlade s rímskym právom nemali žiadne práva, neprislúchala ani žiadna žaloba. Osobitné postavenie mali tie osoby, ktorým síce rímsky právny poriadok priznával isté práva, ale len v obmedzenom rozsahu. Z toho vyvodzujúc mali síce

⁴⁷¹ Gai. Inst. 4,16.

⁴⁷² PUGLIESE, G. *Il processo civile romano I. Le legis actiones*. Roma: Edizioni „Ricerche“, 1962, s. 223–228.

⁴⁷³ PUGLIESE, G. *Il processo formulare I. Introduzione – Nozioni fondamentali – I soggetti del processo. Lezioni dell' anno accademico 1947–48*. Genova: Mondini & Siccardi, 1948, s. 264–266. PUGLIESE, G. *Il Processo civile romano II. Il processo formulare*. Tomo I. Milano: Dott. A. Giuffrè, 1963, s. 259–270. BUONAMICI, F. *La storia della procedura civile romana. I° vol.* Roma: L'Erma di Bretschneider, 1971, s. 535–540. BERTOLINI, C. *Appunti didattici di diritto romano. Serie seconda. Il processo civile I*. Torino: Unione tipografico – editrice torinese, 1913, s. 248–260. SCIALOJA, V. *Procedura civile romana. Esercizio e difesa dei diritti*. Roma: Anonima romana editoriale, 1936, s. 128–132. KASER, M. *Das römische Zivilprozessrecht. Auf. II. Bearbeitet von K. Hackl*. München: C. H. Beck, 1996, s. 204–209. WENGER, L. *Institutionen des römischen Zivilprozessrechts*. München: Verlag der Hochschulbuchhandlung Max Heuber, 1925, s. 78–79. WENGER, L. *Istituzioni di procedura civile romana*. Trad. R. Orestano. Milano: Dott. A. Giuffrè, 1938, s. 76–77.

k dispozícii žaloby, ale len v obmedzenom počte.⁴⁷⁴ Uvedené poznatky majú za následok, že spôsobilosť byť účastníkom civilného procesu je nevyhnutné skúmať s ohľadom na status osoby. V prípade pozornosti venovanej osobám, ktoré sa narodili ako slobodné, prepustencom a otrokom možno očakávať odlišné závery. Pre spôsobilosť byť účastníkom konania v legisakčnom procese bolo okrem statusu rozhodujúce, či bola osoba *sui iuris* alebo *alien iuris*. Nemožno prehliadnuť ani prípad, keď slobodnú osobu *sui iuris* postihla infámia. Rozdiel v právnom statuse existoval aj medzi rímskymi občanmi (*cives Romani*) a cudzincami (*peregrini*), pričom osobitný právny status prislúchal cudzincom označovaným ako Latíni (*Latini*). Avšak s ohľadom na rozsah ich práv uznaných autoritou rímskeho štátu sa rozlišuje medzi *Latini prisci*,⁴⁷⁵ *Latini coloniarii*⁴⁷⁶ a *Latini Iuniani*. V pôvodnom zmysle sa ako Latíni pomenovávali obyvatelia latinských miest a neskôr kolónií. Pre Rimanov sa označenie Latín stalo zaužívaným aj mimo okruhu týchto osôb. Ako Latínov titulovali aj osoby, ktorým chceli udeliť isté špecifické práva. Odlišnú skupinu Latínov tvorili prepustenci, ktorí síce nadobudli slobodu, ale na základe civilného práva nenadobudli rímske občianstvo. Možno uviesť, že žili ako slobodní, ale umreli ako otroci. Cieľom tohto príspevku je zamerať pozornosť predovšetkým na najstarší z uvedených významov výrazu Latín t. j. *Latini prisci*, zohľadniac tak predovšetkým obyvateľov latinských miest, ktoré predstavovali členov Latinskej ligy. S ohľadom na zistenia popredných právnych romanistov 20. storočia je však často veľmi obtiažne oddeliť nimi uvádzané poznatky týkajúce sa pôvodných Latínov od informácií, ktoré poskytujú v súvislosti s Latínmi obývajúcimi neskoršie kolónie, a to najmä z dôvodu ich významu pre zistenie relevantných záverov týkajúcich sa skúma-

⁴⁷⁴ Gai. Inst. 4,1-10. PUGLIESE, G. *Il processo formulare I. Introduzione – Nozioni fondamentali – I soggetti del processo. Lezioni dell' anno accademico 1947-48*, s. 111.

⁴⁷⁵ *Priscae Latinae Coloniae*: Fidenae (Romulus), Cora (501 pred Kr.), Signia (495 pred Kr.), Velitrae (494 pred Kr.), Norba (492 pred Kr.), Antium (467 pred Kr.), Ardea (442 pred Kr.), Labici (418 pred Kr.), Vitellia (395 pred Kr.), Circeii (393 pred Kr.), Satricum (385 pred Kr.), Setia (383 pred Kr.), Sutrium (382 pred Kr.), Nepet (382 pred Kr.).

⁴⁷⁶ *Coloniae Latinae*: Signia, Norba, Ardea, Circeii, Setia, Sutrium, Nepet, Cales (334 pred Kr.), Fregellae (328 pred Kr.), Luceria (314 pred Kr.), Saticula (313 pred Kr.), Suessa Aurunca (313 pred Kr.), Pontiae (313 pred Kr.), Interamna (312 pred Kr.), Sora (303 pred Kr.), Alba Fucens (303 pred Kr.), Narnia (299 pred Kr.), Carseoli (298 pred Kr.), Venusia (291 pred Kr.), Hadria (289-283 pred Kr.), Cosa (273 pred Kr.), Paestum (273 pred Kr.), Ariminum (268 pred Kr.), Beneventum (268 pred Kr.), Firmum (264 pred Kr.), Aesernia (263 pred Kr.), Brundisium (244 pred Kr.), Spoletium (241 pred Kr.), Placentia (218 pred Kr.), Cremona (218 pred Kr.), Thurii Copia (193 pred Kr.), Vibo Valentia (192 pred Kr.), Bononia (189 pred Kr.), Aquileia (181 pred Kr.).

nej problematiky. Podstatným východiskovým poznatkom je, že pôvodným Latínom (*Latini prisci*) boli priznané osobitné práva, ktoré im umožňovali právny styk s Rimanmi. Nárastom množstva právnych vzťahov medzi nimi došlo aj k nárastu z nich vznikajúcich sporov. Ale nie je v plnej miere objasnené, akým spôsobom medzi nimi dochádzalo k urovnaniu sporov. V súlade s uvádzanou problematikou nás zaujíma najmä, či mohli byť spory medzi Rimanmi a Latínmi urovnané aj v priebehu procesu, ktorý by sa oprávnené mohol nazývať *legis actio*.⁴⁷⁷

7.2.1 *Ius commercii* a jeho relevancia pre legisakčný proces

Hlavná príčina úvah pripúšťajúcich myšlienku prístupu Latínov k legisakčnému procesu tkvie v ich práve obchodovať s Rimanmi, v tzv. *ius commercii*, ktoré predstavovalo recipročné právo Latínov a Rimanov kupovať a predávať, t. j. prevádzať jeden na druhého vlastnícke právo. V súlade s tým Ulpián uviedol: *Commercium est emendi vendundique invicem ius*.⁴⁷⁸ Z toho dôvodu im vzájomné spojenectvo umožnilo vstúpiť do obchodnoprávneho vzťahu a uzavrieť platnú zmluvu⁴⁷⁹ za rovnakých podmienok ako to bolo umožnené Rimanom.⁴⁸⁰ Jedným z najvýznamnejších konzekvencií *ius commercii* bolo, že Latíni mohli voľne nadobúdať vlastnícke právo mancipáciou. O tom svedčí aj Ulpián, keď spomína, že „*mancipatio locum habet inter cives Romanos et Latinos coloniarios Latinosque Iunianos eosque peregrinos, quibus commercium datum est*“.⁴⁸¹ Avšak je dôležité poznamenať, že autor sa síce venuje problematike Latínov, napriek tomu opomína pôvodných Latínov a venuje sa Latínom obývajúcim rímske kolónie, ktorí mali odlišný rozsah práv a spravovali sa iným právnym režimom než skorší Latíni pred zánikom Latinskej ligy, ba čo viac aj jednotlivé latínske mestá sa odlišovali v rozsahu im priznaných práv autoritou rímskeho štátu. Možno však bez pochybnos-

⁴⁷⁷ Môžeme predpokladať, že výraz *legis actio* je skoršieho pôvodu a Rimania pred existenciou zákonov XII tabúl preferovali len označenie *actio*. K tejto problematike pozri tiež: ALBANESE, B. *Il processo privato romano delle legis actiones*. Palermo: Palumbo, 1987, s. 12–15. Pre pluralitu názorov týkajúcich sa pôvodu výrazu *legis actio* pozri: GREENIDGE, A. H. J. *The Legal Procedure of Cicero's Time*. New York: Augustus M. Kelley, 1971, s. 50–51. PUGLIESE, G. *Il processo civile romano I. Le legis actiones*, s. 8–9.

⁴⁷⁸ Epit. Ulp. 19,5.

⁴⁷⁹ BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Clark: Lawbook Exchange, 2004, s. 399.

⁴⁸⁰ Tamtiež s. 528.

⁴⁸¹ Epit. Ulp. 19,4.

tí konštatovať, že pôvodní Latíni mohli nadobúdať vlastnícke právo mancipáciou, ktorá bola typická pre nadobúdanie vlastníckeho práva Rimanmi a rímsky právny poriadok pripisoval takémuto konaniu právne účinky, t.j. bolo uznané autoritou rímskeho štátu. Gaius poznamenal, že len tri spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva boli v súlade s občianskym právom (*ius civile*) – *mancipatio*, *in iure cessio* a *usucapio*: *Quaedam civili, nam mancipationis et in iure cessionis et usucapionis ius proprium est civium Romanorum*.⁴⁸² Latíni zostali vylúčení z ďalších spôsobov nadobudnutia vlastníckeho práva, pričom práve *in iure cessio* malo podľa Gaia rovnaký priebeh ako *legis actio*: „... *quo negante aut tacente tunc ei, qui vindicaverit, eam rem addicit; idque legis actio vocatur*“.⁴⁸³ K tejto problematike Buckland vyjadril názor, že *in iure cessio* predstavovalo len fiktívny proces, ktorý mal podobu procesu označovaného ako *legis actio per sacramentum*.⁴⁸⁴ Ako možno badať, už len charakter spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva spôsobuje, že celková problematika spôsobilosti Latínov byť účastníkom civilného procesu dosahuje vysokú mieru komplikovanosti a vyhotovenie záverov je výrazne závislé od prístupu jednotlivých autorov. Vylúčenie Latínov z možnosti nadobúdať vlastnícke právo prostredníctvom tzv. *in iure cessio* a byť účastníkom legisakčného procesu vykazuje isté známky prepojenosti. Z toho dôvodu sa javí byť opodstatnená úvaha, či k vylúčeniu z *in iure cessio* nedošlo práve z príčiny, že mala charakter legisakčného procesu, ako sa nazdával Gaius. V prípade, že by mal pravdu Buckland, tak by sme vylúčením Latínov z legisakčného procesu nemohli argumentovať pri ich vylúčení z *in iure cessio*, lebo ako Pugliese pripúšťal, Latíni vystupovali v konaní, ktoré síce mohlo mať podobu legisakčného procesu, ale z dôvodu, že nespĺňalo základné požiadavky na legitímny proces, nemohlo sa nazývať *legis actio*.⁴⁸⁵ Zmätočné úvahy sa vynárajú aj kvôli vzťahu *ius Quiritium* a *mancipatio* či *in iure cessio*. *In iure cessio* bolo prípustné len pre Rimanov. V rovnakom duchu je potrebné pristupovať aj k mancipácii. Nemožno tvrdiť, že by sa mancipácia dištancovala od *ius Quiritium*, práve naopak. Z toho dôvodu aj prepojenosť medzi týmito dvomi prvkami spôsobuje problémy pri determinácii práva Latínov nadobudnúť vlastnícke právo mancipáciou. V zmysle textu vindikácie, ako ju uviedol

---

⁴⁸² Gai. Inst. 2,65.

⁴⁸³ Gai. Inst. 2,24.

⁴⁸⁴ BUCKLAND, W. W. *The Main Institutions of Roman Private Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1931, s. 118–119.

⁴⁸⁵ PUGLIESE, G. *Il processo civile romano. I. Le legis actiones*. Roma: Edizioni „Ricerche“, 1962, s. 237.

Gaius, osoba nadobudla mancipáciou vlastnícke právo *ex iure Quiritium*.⁴⁸⁶ Podľa jeho slov, bola mancipácia prípustná len rímskym občanom a predávajúci tvrdil, že predmet predaja mu patrí na základe kviritského práva. Tieto poznatky nás vedú k úvahe, že Latíni síce nadobudli vlastnícke právo mancipáciou, ale v žiadnom prípade nie *ex iure Quiritium*, a to aj napriek špeciálne udelenému právu obchodovať (*ius commercii*). Vysvetlenie vzniknutej kontroverzie nám poskytol Jolowicz, ktorý vyjadril súhlas s informáciami uvádzanými Gaiom, ale pridal, že v prípade pravdivosti jeho tvrdení musel existovať ďalší druh mancipácie aplikovateľný v prípade cudzincov, aby aj im bolo umožnené týmto spôsobom nadobudnúť vlastnícke právo.⁴⁸⁷

7.3 Vývojové tendencie v kruhoch popredných právnych romanistov v 20. storočí

Napriek uvedeným poznatkom sa v období 20. storočia mnoho popredných romanistov pozastavilo nad problematikou spôsobilosti Latínov vystupovať v legisakčnom procese ako účastník konania a prispeli k existencii plurality názorov týkajúcich sa tejto témy. Najmä v prvej polovici uplynulého storočia prevládala myšlienka, že legisakčný proces bol prístupný aj pre Latínov, a to práve kvôli im priznanému právu obchodovať a s tým spojenej prístupnosti mancipácie ako spôsobu nadobudnutia vlastníckeho práva. Jedným zo zástancov tejto teórie bol Paolo Frezza, ktorý prezentoval svoju tézu, že koncom decemvirálnej legislatívy bol známy proces *inter cives et peregrinos*. Dodal, že existenciu takéhoto procesu možno zvažovať v kontexte *legis actio per iudicis arbitrive postulationem*. Z toho dôvodu sa domnieval, že v histórii sa vyskytli prípady, keď cudzinec vystupoval v legisakčnom procese. Jeho prístup k textu Gaiových inštitúcií je veľmi opatrný a upozornil na to, že Gaius neposkytol dostatok informácií k úvodu do *legis actio per conditionem* a ním vytvorený systém je plný „prázdnych miest“. Frezza vo svojich argumentoch odkázal na úvahy Perniceho, v ktorých našiel oporu. Pernice vyslovil hypotézu, že *legis actio per conditionem* predstavovalo *modus lege agenda* a z toho dôvodu sa

⁴⁸⁶ Gai. Inst. 1,119: ... *quod et ipsum ius proprium civium Romanorum est, eaque res ita agitur: adhibitis non minus quam quinque testibus civibus Romanis puberibus et praeterea alio eiusdem conditionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is qui mancipio accipit, rem tenens ita dicit: HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITIMUM MEUM ESSE AIO ISQUE MIHI EMPTUS ESTO HOC AERE AENEAQUE LIBRA...*

⁴⁸⁷ JOLOWICZ, H. F., BARRY, N. *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, s. 60.

domnieval, že je vhodné zväziť legitímáciu cudzincov k tomu, aby vystupovali v procese pred rímskym súdom.⁴⁸⁸

Na rozdiel od uvedených autorov bol Pugliese pochybovačný pri úvahách o spôsobilosti Latínov vystupovať v legisakčnom procese ako účastník konania. Síce v súvislosti s cudzincami zaujal jednoznačné stanovisko a uviedol, že boli vylúčení z takéhoto procesu. Túto skutočnosť zvýraznil tvrdením, že o spôsobilosti peregrínov sa v tomto kontexte nevedú žiadne debaty a nevznikajú žiadne pochybnosti o ich nespôsobilosti pre priebeh legisakčného procesu. Rovnakú istotu však nemožno badať v jeho slovách týkajúcich sa Latínov.⁴⁸⁹ Zaujal stanovisko, že poznatky o predmetnej spôsobilosti Latínov sú nejasné a vyvolávajú mnohé otázky, ktoré je obtiažne zodpovedať. Vo svojom rozsiahlom diele venovanom problematike legisakcií sumarizoval viaceré argumenty v prospech aj v neprospech analyzovanej spôsobilosti Latínov, a akcentoval dominantnú pozíciu názorov, ktoré sú podložené argumentmi vypovedajúcimi o nespôsobilosti Latínov vystupovať v legisakčnom procese ako účastník konania. Jeden z argumentov, na ktoré zameral svoju pozornosť, vypovedá o tom, že *foedera* potvrdzovala populácii cudzincov spôsobilosť rovnakú tej, ktorú mali Rimania. Pugliese toto tvrdenie v plnej miere poprel, pretože *foedus* nemalo za následok prístup cudzincov k rímskemu právu výlučnému pre Rimanov, ale pôsobilo len na uznanie platnosti istých právnych úkonov uskutočnených buď Rimanmi alebo na rímskom území prípadne v súvislosti s rímskymi vecami.⁴⁹⁰ V súvislosti s touto problematikou nemohol prehliadnúť význam *ius commercii* a mancipácie pre úvahy týkajúce sa spôsobilosti Latínov byť účastníkom konania v legisakčnom procese. Uviedol, že *ius commercii* viedlo k možnosti cudzincov zúčastňovať sa spolu s Rimanmi na právnych úkonoch prevádzajúcich vlastnícke právo, a to predovšetkým mancipáciou, ktoré ale podľa jeho slov nemalo za následok prenos kviritského vlastníctva na cudzincov. Z toho dôvodu neprispela ani k prístupu Latínov k *legis actio sacramento in rem*. Aj v slovách Puglieseho sa odzrkadlil význam spôsobu priebehu mancipácie, ktorý nebol kvalifikovaný ako legisakčný proces. Na rozdiel od nej síce *in iure cessio* vnímal ako právny úkon prevádzajúci vlastnícke právo, ale kvalifikovateľný ako *legis actio*.⁴⁹¹

---

⁴⁸⁸ FREZZA, P. *Ius gentium*. In *Revue internationale des droits de l'antiquite*. I. Bruxelles: Office International de Librairie, 1949, s. 265.

⁴⁸⁹ PUGLIESE, G. *Il processo formulare I. Introduzione – Nozioni fondamentali – I soggetti del processo. Lezioni dell'anno accademico 1947–48*, s. 286–287.

⁴⁹⁰ PUGLIESE, G. *Il processo civile romano I. Le legis actiones*, s. 234.

⁴⁹¹ Tamtiež s. 235–237.

Napriek nedostatočným dôkazom v prospech prístupu Latínov k legisakčnému procesu skonštatoval, že populácia Latínov mala isté práva podobné tým rímskym, aj keď sa neriadili spoločným právnym poriadkom. Latíni tiež poznali isté legisakcie, ktoré je potrebné odlišovať od rímskych legisakcií, keďže boli založené na práve príslušnej latínskej komunity a nie na rímskom práve. Ďalej upozornil na existenciu odlišností medzi právom antickej komunity Latínov, kolónií a municípií Latínov konštituovaných Rómom na podmanených územiach. Práve o posledných dvoch sa nám zachovalo v prameňoch najviac informácií. Pugliese túto problematiku uzavrel tým, že občianstvo predstavovalo základnú požiadavku, a ak by sa aj bolo bývalo prihodilo, že sa Latín stal účastníkom procesu, ktorý sa predostrel rímskemu magistrátu podľa rímskeho práva, takýto proces nemohol byť označený ako legisakčný, lebo nepredstavoval *iudicium legitimum*.⁴⁹² Pugliese však nevylúčil možnosť výskytu procesu, ktorý z vôle a s povolením magistrátu sledoval viac-menej schému legisakčného procesu, pričom v plnej miere nevylúčil ani možnosť výskytu procesu s priebehom podobným legisakčnému procesu čisto medzi Latínmi v latínskej komunite a pred lokálnym magistrátom.⁴⁹³

Možno najčastejšie citovaným autorom zaoberajúcim sa problematikou spôsobilosti Latínov byť účastníkom konania je Moritz Wlassak, ktorý svoje zistenia k danej téme publikoval pod názvom *Ausschluß der Latiner von der römischen Legisactio*.⁴⁹⁴ Text článku mal predstavovať doplnok k jeho dielu s názvom *Römische Processgesetze II.*,⁴⁹⁵ v ktorom sa autor venoval procesným inštitútom v rímskom práve. Východiskom pre jeho zistenia sa stali práva Latínov, ktoré im boli priznané autoritou rímskeho štátu. Svoju pozornosť zamerl predovšetkým na *ius commercii* a z tohto práva vyplývajúcich kontroverzií. Obsah svojho príspevku Wlassak nezúžil len na pôvodných Latínov alebo Latínov obývajúcich rímske kolónie, ale venoval pozornosť tiež prepus-

⁴⁹² Gai. Inst. 4,104: *Legitima sunt iudicia, quae in urbe Roma vel intra primum urbis Romae miliarium inter omnes cives Romanos sub uno iudice accipiuntur; eaque e lege Iulia iudiciaria, nisi in anno et sex mensibus iudicata fuerint, expirant. Et hoc est quod vulgo dicitur e lege Iulia litem anno et sex mensibus mori.*

⁴⁹³ PUGLIESE, G. *Il processo civile romano I. Le legis actiones*, s. 237–238.

⁴⁹⁴ WLASSAK, M. *Ausschluß der Latiner von der römischen Legisactio*. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung. Band 28*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1907, s. 114–129.

⁴⁹⁵ Wlassak sa detailne venoval problematike *iudicium legitimum*, pričom osobitne zamerl svoju pozornosť na cudzincov. Bližšie pozri: WLASSAK, M. *Römische Processgesetze. Ein Beitrag zur Geschichte des Formularverfahrens*. Abt. II. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1891, s. 86–346.

tencom označovaným ako *Latini Iuniani*. Súčasne poskytol aj kritiku Gaiových inštitúcií, ktorú doplnil o poznámku, že Gaius nedostatočne diferencoval medzi jednotlivými druhmi Latínov, čo je, ako sme už uviedli, kľúčové pre skúmanie spôsobilosti Latínov byť účastníkmi rímskeho civilného procesu, pretože rozličné druhy Latínov mali aj rozličný rozsah práv rešpektovaných autoritou rímskeho štátu. Autor vnímal informácie poskytnuté Gaiom ako príliš všeobecné a nejasné, pričom v centre jeho pozornosti boli predovšetkým tzv. *Latini coloniarii*, často tak opomínajúc ďalšie druhy Latínov.⁴⁹⁶ Wlassak zastával názor, že Latíni boli vylúčení z najstaršieho typu rímskeho civilného procesu, ktorý podložil viacerými argumentmi. Ako hlavnú príčinu uviedol, že Latíni nemohli nazerať na rímsky právny poriadok ako svoj vlastný.⁴⁹⁷ Princiipiálne boli *legis actiones* úzko limitované a naviazané na kviritské právo. V súlade s tým Gaius spomenul: *Actiones, quas in usu veteres habuerunt, legis actiones appellabantur vel ideo, quod legibus proditae erant (quippe tunc edicta praetoris, quibus conplures actiones introductae sunt, nondum in usu habebantur), vel ideo, quia ipsarum legum verbis accomodatae erant et ideo inmutabiles proinde atque leges observabantur.*⁴⁹⁸

Pokračujúc vo Wlassakových úvahách je podstatné spomenúť jeho odklon od názoru, že Latíni mohli v legisakčnom procese vystupovať na základe fikcie *si civis Romanus esset*. Argumentoval tým, že v takomto prípade ani národné právo netvorilo základ pre sporový vzťah a ani rozsah materiálneho *ius proprium civium Romanorum*, čiže právo ktoré bolo priznané Latínom, nebolo založené na ustanovení zákona (*lex*). Základ pre zákony by tak predstavovalo impérium bez práva (*das gesetzfreie Imperium*) a samotný proces by nemohol byť označovaný ako *legis actio*, lebo by nespĺňalo požiadavky na legitímny proces. Iba legitímny proces sa mohol nazývať ako *legis actio*. Wlassak upozornil na to, že impérium bez práva a právna záväznosť do seba nezapadajú. Z toho dôvodu nesúhlasil ani s názorom, že by rímsky magistrát mal aplikovať legisakcie na cudzincov. Takéto tvrdenie považoval za nezmysel.⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁶ WLASSAK, M. Ausschluß der Latiner von der römischen Legisactio. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung. Band 28*, s. 115–117.

⁴⁹⁷ Tamtiež s. 123.

⁴⁹⁸ Gai. Inst. 4,11. Vierohodnosť informácií obsiahnutých v uvedenom texte, rovnako ako aj pôvod a význam legisakcií sa stala mnohokrát predmetom debát. Bližšie pozri: ALBANESE, B. *Il processo privato romano delle legis actiones*. Palermo: Palumbo, 1987, s. 12–15. GREENIDGE, A. H. J. *The Legal Procedure of Cicero's Time*, s. 50–51. PUGLIESE, G. *Il processo civile romano I. Le legis actiones*, s. 8–9.

⁴⁹⁹ WLASSAK, M. Ausschluß der Latiner von der römischen Legisactio. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung. Band 28*, 1907, s. 122–123.

Priaznivejšie sa postavil k téze vychádzajúcej z poznatku, že Latíni mohli nadobúdať vlastnícke právo mancipáciou. Avšak analýza prameňov (Gai. Inst. 1,119,⁵⁰⁰ Gai. Inst. 3,167,⁵⁰¹ Epit. Ulp. 19,4⁵⁰²) ho viedla k zisteniu, že ani Gaius a ani Ulpian neposkytli postačujúci dôkaz o existencii spôsobilosti Latínov nadobúdať vlastnícke právo podľa kviritského práva.⁵⁰³ Wlassak vyslovil varovanie pred stotožňovaním noriem civilného práva a cudzineckého práva, hoci sa pre ne často stalo zaužívané rovnaké označenie. Mancipácia v tomto smere poslúžila ako dobrý príklad. Ďalej v tomto kontexte uviedol, že ak Latín nadobudol vlastnícke právo mancipáciou od Rimana, nenadobudol vlastnícke právo *ex iure Quiritium*, a preto nemohol požadovať ochranu svojho práva v legisakčnom procese.⁵⁰⁴ Wlassak sa tak dostal do konfrontácie s názorom T. Mommsena, ktorý zastával stanovisko, že Latíni neboli vylúčení z legisakčného procesu, pričom svoju tézu publikoval už v roku 1905 v kontexte štátneho práva Latínov v provincii nazývanej Baetica.⁵⁰⁵

Aj napriek tomu, že Wlassakova teória sa stretla s veľkým súhlasom odbornej verejnosti, dočkala sa aj nesúhlasných reakcií. Jednu z nich prejavil Luzzatto, ktorý odmietol vylúčenie Latínov z legisakčného procesu a nazdával sa, že Wlassakova argumentácia by mala podstúpiť revíziu. Svoj postoj odôvodnil tým, že existencia *ius commercii* im umožnila prístup k procesným aj mimoprocesným prostriedkom ako boli mancipácia a *in iure cessio*,

⁵⁰⁰ Gai. Inst. 1,119: *Est autem mancipatio, ut supra quoque diximus, imaginaria quaedam venditio; quod et ipsum ius proprium civium Romanorum est, eaque res ita agitur: adhibitis non minus quam quinque testibus civibus Romanis puberibus et praeterea alio eiusdem conditionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is qui mancipio accipit, aes tenens ita dicit HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITUM MEUM ESSE AIO ISQUE MIHI EMPTUS ESTO HOC AERE AENEAQUE LIBRA; deinde aere percutit libram idque aes dat ei a quo mancipio accipit quasi pretii loco.*

⁵⁰¹ Gai. Inst. 3,167: *Communem servum pro dominica parte dominis acquirere certum est; excepto eo quod uni nominatim stipulando aut mancipio accipiendo illi soli acquirit, velut cum ita stipuletur: TITTO DOMINO MEO DARI SPONDES? aut cum ita mancipio accipiat: HANC REM EX IURE QUIRITUM L. TITII DOMINI MEI ESSE AIO, EAQUE EI EMPTA ESTO HOC AERE AENEAQUE LIBRA.*

⁵⁰² Epit. Ulp. 19,4: *Mancipatio locum habet inter cives Romanos et Latinos coloniarios Latinosque Iunianos eosque peregrinos, quibus commercium datum est.*

⁵⁰³ WLASSAK, M. Ausschuß der Latiner von der römischen Legisactio. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung. Band 28*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1907, s. 125.

⁵⁰⁴ Tamtiež s. 126.

⁵⁰⁵ MOMMSEN, T. *Juristische Schriften. Erste Band*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1905, s. 327.

čo by bolo bývalo nekompatibilné s vylúčením Latínov z legisakčného procesu.⁵⁰⁶

O nejednoznačnom charaktere tejto problematiky svedčí aj prístup Maxa Kasera, ktorý stál na hranici medzi dvomi názorovými skupinami. Uviedol, že len slobodní mohli vystupovať ako účastníci konania v legisakčnom procese. Ako ďalšiu podmienku uviedol rímske občianstvo, ktoré doplnil o poznámku, že existovali prípady, keď rímsky magistrát aplikoval rímske právo na cudzincov – peregrínov alebo Latínov. Tieto prípady sa však vyskytovali zriedkavo a vo veľmi malom počte, predstavujúc tak výnimku z pravidla. Dôležitú úlohu v nich ale zohrávalo *ius commercii* priznané Latínom. Kaser dodal, že tieto prípady môžu byť analyzované v kontexte *lex Acilia*, *lex Calpurnia* a *lex Iunia*. V súlade s jeho stanoviskom možno usudzovať, že Latíni neboli v plnej miere vylúčení z legisakčného procesu. Z dôvodu, že neboli spôsobilí žalovať vo vlastnom mene, boli zastúpení rímskym patrónom.⁵⁰⁷

Prístup Mommsena a Kasera odzrkadľuje tendenciu z počiatku 20. storočia, keď v kruhoch popredných rímskych romanistov prevládal názor, že Latíni neboli vylúčení s legisakčného procesu. Mnohí ďalší autori zastávali rovnaké stanovisko hoci ich argumentácia sa v istých bodoch líšila. K tejto skupine odborníkov možno zaradiť aj Girarda, ktorý usudzoval, že aj v období pôsobenia cudzineckého prétora zostala zachovaná funkcia mestského prétora, ktorý zostal naďalej kompetentný pre rozhodovanie sporov, ale len v prípadoch týkajúcich sa čisto rímskych občanov a možno Latínov.⁵⁰⁸ Odlišne sa k tejto problematike postavil Bonifacio, ktorý ale tiež dospel k zisteniu, že Latíni vystupovali ako účastníci konania v legisakčnom procese, ale dochádzalo k tomu za použitia fikcie. Svoju argumentáciu budoval na základe poznatkov poskytnutých Gaiom: *Item civitas Romana peregrino fingitur, si eo nomine agat aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo iustum sit eam actionem etiam ad peregrinum extendi: veluti si furti agat peregrinus aut cum eo agatur. Nam si cum peregrino agatur, formula ita concipitur IUDEX ESTO. SI PARET L. TITIO OPE CONSILIOVE DIONIS HERMAEI FILII FURTUM FACTUM ESSE PATERAE AUREAE, QUAM OB REM EUM, SI CIVIS ROMANUS ESSET, PRO FURE DAMNUM DECIDERE OPORTERET et reliqua. Item si peregrinus furti agat, civitas ei Romana fin-*

---

⁵⁰⁶ LUZZATTO, G. I. *Procedura civile romana. Parte II. Le legis actiones*. Bologna: U. P. E. B., 1948, s. 269–271.

⁵⁰⁷ KASER, M. *Das römische Zivilprozessrecht*, s. 61–62.

⁵⁰⁸ GIRARD, P. F. *Histoire de l'organisation judiciaire des romains*. Paris: Arthur Rousseau, 1901, s. 211.

*gitur. Similiter si ex lege Aquillia peregrinus damni iniuriae agat aut cum eo agatur, ficta civitate Romana iudicium datur.*⁵⁰⁹

Argumentáciu v prospech prístupu Latínov zvolil aj Leopold Wenger, ktorý ale zostal pochybovačný. Uviedol, že *legis actiones* boli prístupné len rímskym občanom. Latíni a peregríni mohli vystupovať ako účastníci len v *iudicium imperio continens*. Avšak dodal, že je veľmi ťažké poskytnúť jednoznačnú odpoveď na otázku, či Latíni boli alebo neboli vylúčení z legisakčného procesu, a či mohli riešiť spory v rímskom civilnom procese pred existenciou formulového procesu.⁵¹⁰ Costa zaujal obdobný prístup, keď vyzdvihol, že prístup Latínov k legisakčnému procesu je pochybný. Svoj názor odôvodnil tým, že len rímski občania mali právnu subjektivitu, a tak mohli nadobúdať vlastnícke právo v súlade s civilným právom, rovnako ako aj právo vstupovať do záväzkovoprávneho vzťahu. *Ius commercii* vnímal ako právo špecifické pre Rimanov, ktoré bolo Latínom len priznané.

Costa uviedol obdobnú argumentáciu ako mnohí ďalší autori zastávajúci pozitívny prístup k spôsobilosti Latínov vystupovať ako účastník konania. V súvislosti s nimi vnímal *ius commercii* ako právo značne obmedzenejšieho charakteru, než v prípade Rimanov. Zdôraznil, že výlučne *pater familias* mal plné právo vlastníť majetok a vstupovať do záväzkovoprávnych vzťahov, či domáhať sa ochrany svojho práva, čím rozšíril problematiku spôsobilosti byť účastníkom civilného konania aj na ďalšie osoby okrem Latínov.⁵¹¹ Medzi autorov vystupujúcich v prospech spôsobilosti Latínov byť účastníkom konania v legisakčnom procese bol tiež profesor Lévy-Bruhl budujúci svoju argumentáciu na mimoriadnom charaktere kviritského práva a na jej silnej spätosti s legisakciami.⁵¹²

7.4 Záver

Záverom možno skonštatovať, že problematika spôsobilosti Latínov byť účastníkom v legisakčnom procese nie je ani v súčasnosti doriešená a aktuálny stav poznania sa zakladá na informáciách poskytnutých romanistami z obdobia 20. storočia, pričom vedúcu pozíciu zaujala téza profesora Wlassaka, ktorá akcentuje ich vylúčenie z predmetného konania. Napriek veľkému

⁵⁰⁹ Gai. Inst. 4,37.

⁵¹⁰ WENGER, L. *Istituzioni di procedura civile romana*. Trad. R. Orestano. Milano: Dott. A. Giuffrè, 1938, s. 77.

⁵¹¹ COSTA, E. *Profilo storico del processo civile romano*. Roma: Athenaeum, 1918, s. 7.

⁵¹² LÉVY-BRUHL, H. *Recherches sur les actions de la loi*. Paris: Recueil Sirey, 1960, s. 121.

počtu romanistov, ktorí sa venovali danej téme, mnohí z nich zvolili rovnakú argumentáciu založenú na priznaní tzv. *ius commercii* Latínom, čo im umožnilo nadobúdať vlastnícke právo mancipáciou. Pochybnosti autorov však zapríčinil význam nadobúdania vlastníckeho práva k veci *ex iure Quiritium*, čo predpokladá Rimana ako subjekt právneho vzťahu. O danej skutočnosti svedčí aj text Gaiových inštitúcií ako východiskového prameňa pre vyhotovenie záverov jednotlivých odborníkov. Uvedený prameň sa ukázal byť nedostatočným pre zodpovedania otázky, či pôvodní Latíni (*Latini prisici*) mali prístup k legisakčnému procesu, keďže nám k tejto problematike poskytuje len veľmi málo informácií. Z toho dôvodu možno predpokladať, že nám Gaius neposkytol všetky informácie ani o pôvodných Latínoch ani o legisakčnom procese, ktoré sú nevyhnutné k exaktnému záveru. Avšak s ohľadom na vznikajúce právne vzťahy medzi Rimanmi a Latínmi na základe tzv. *ius comercii* nie je možné v plnej miere vylúčiť vyústenie ich sporu do súdneho konania. Rovnako nie je možné vylúčiť ani existenciu zriedkavých výnimiek zo striktných pravidiel neflexibilného legisakčného procesu. Z toho dôvodu sa prikláňame k názoru, ktorý prezentoval aj Giovanni Pugliese, že Latíni vystupovali v procese vykazujúcim znaky legisakčného procesu, resp. schému legisakčného procesu, no považujeme za dôležité zohľadniť, že konanie nespĺňajúce požiadavky na legitímny proces nie je možné označiť výrazom legisakčný.

PRAMENE A POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Pramene

a) právne pramene, edície, preklady prameňov

Acta Apostolicae Sedis.

Acta Sanctae Sedis.

BONIFATIUS VIII. *Regulae iuris* (1298). (Latinsko-český text. In Hrdina, A. *Prameny ke štúdiu kanonického práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.)

Codex canonum ecclesiarum orientalium 1990. [online]. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/kodex-kanonickeho-prava/c/ccco>.

Codex Iuris Canonici. Pii X. Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti.

Corpus iuris civilis. Justiniánske inštitúcie. Preklad, úvod a poznámky napísal, registre a bibliografiu zostavil Peter Blaho. Trnava: Iura Edition, 2000.

Corpus iuris civilis. Tomus I. Digesta. BLAHO, P. – VAŇKOVÁ, J. (prekl.) Bratislava: Euro-kódex, 2008.

Corpus iuris civilis. Vol. I. Digesta. Berolini: apud Weidmanos, 1922.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Vatican City: Libreria Editrica Vaticana, 1983. AAS 75 (1983).

Codex iuris canonici – Kódex kánonického práva (1983). Latinsko-slovenské vydanie. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, pre Konferenciu biskupov Slovenska, 1996.

Codex iuris canonici 1917. [online]. http://www.jgray.org/codes/cic17_lat.html. (Používaný slovenský preklad je súkromný.)

Codex Iustinianus. Berolini: apud Weidmannos, 1877.

Decretum Gratiani. Editit Aemilius Ludovicus Richter. Lipsko: Bernhard Tauchnitz jun., 1839.

Digesta seu Pandectae. Recognovit Theodore Mommsen, retractavit Paulus Krueger. Berolini: apud Weidmannos, 1928. [online]. <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/digest.htm>.

Dignitas connubii. Inštrukcia Pápežskej rady pre legislatívne texty, ktorú majú zachovávať diecézne a interdiecézne sudy pri prerokovávaní káuz neplatnosti manželstva (2005). [online]. http://brno.biskupstvi.cz/cirkevnisoud/files/dokumenty/Dignitas_Connubii_Brno_DCS.pdf.

Fragmenta Vaticana. [online].

<http://www.ancientrome.ru/ius/library/vatican/FragVat.htm>

Gaius. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přel. J. Kincl. Brno: Masarykova Univerzita Brno, 1981.

Julius Paulus. *Sententiarum receptarum libri quinque*. [online] <http://www.intratext.com/X/LAT0621.HTM>.

Katechizmus katolíckej cirkvi. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2013.

Kódex kánonického práva. Latinsko-slovenské vydanie. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1996.

Lex XII Tabularum. In JOHNSON, A. CH., COLEMAN-NORTON, P. R., BOURNE F. C. (transl.) *Ancient Roman Statutes*. Clark & New Jersey, 2003.

Nález Ústavného soudu ČR ze 17. 12. 1997, sp. zn. Pl. 33/97, publikovaný pod č. 30/1998 Sb.

Provida Mater. Inštrukcia Posvätnej kongregácie pre sviatosti (1936).

Regulae Ulpiani. [online].

<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Responsa/uiopian.htm>

Romanorum et Latinorum foedus. [online].

http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Varia/Foedus_Latinorum1.gr.html

Senatus consultum Turpilianum. [online]

<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Senatus/turpilianum.htm>

Senatus consultum Velleianum. [online]

<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Senatus/Velleianum.htm>

Scholia Sinaitica. [online].

http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Responsa/Frag_Sinai.htm

Theodosian Code and the Novels and the Sirmundian Constitutions. Transl. C. Pharr in coll. with T. S. Davidson, M. B. Pharr. Introduction C. D. Williams. Union: Lawbook Exchange, 2001.

b) neprávne pramene

AKVINSKÝ, T. *Summa Theologica*. [online].

<http://summa.op.cz/sth.php?&STh=>

ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. Praha: Jan Laichter, 1937.

BENEDIKT XVI. *Príhovory Rímskej Rote 2006–2013*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2014.

Coetus studiorum de Processibus, Communicationes 10 (1978).

CICERO. *De domo sua*. [online].

<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/domo.shtml>

CICERO. *Pro A. Ceacina Oratio*. [online].

- http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Auteurs_anciens/pro_caecina.htm
- Dokumenty II. vatikánskeho koncilu I.* Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1993.
- Dokumenty II. vatikánskeho koncilu II.* Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1993.
- JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio.* (1982).
- JÁN PAVOL II. *Príhovor Rímskej Rote*, 4. februára 1980.
- JÁN XXIII. *Ad Petri cathedram.* (1959).
- LIVIUS. *Historiarum ab Urbe condita decas tertia.* 1671.
- MARTIALIS. *Epigrammaton libri XII.* [online].
https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost01/Martialis/mar_ep00.html
- PAVOL VI. *Causas Matrimoniales.* (1971).
- PAVOL VI. *Integrae servandae.* (1965).
- PAVOL VI. *Matrimonia mixta* (1970).
- PAVOL VI. *Regimini Ecclesiae universae.* (1967).
- PLAUTUS. *Curculio.* [online].
<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/curculio.shtml>
- PLAUTUS. *Persa.* [online].
<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/persa.shtml>
- PLAUTUS. *Poenulus.* [online].
<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/poenulus.shtml>
- PLAUTUS. *Rudens.* [online].
<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/rudens.shtml>
- SUETONIUS. *De vitis caesarum.* [online].
<http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.aug.shtml>
- SUETONIUS. *De vitis caesarum.* [online].
<http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.vit.html>
- SUETONIUS. *De vitis caesarum.* [online].
<http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.vesp.html>
- VARRO. *La lingua latina.* [online].
<http://www.thelatinlibrary.com/varro.ll6.html>

2. Literatúra

a) Knížné publikácie

ARRANGIO-RUIZ, V. *Storia del diritto romano.* 7. doplnené vydanie. Napoli: Casa editrice Dott. Eugenio Jovene, 2006.

- ALBANESE, B. *Il processo privato romano delle legis actiones*. Palermo: Palumbo, 1987.
- BARINETTI, P. *Diritto romano: parte generale*. Milano: Dott. Francesco Vallardi ed., 1864.
- BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981.
- BEAL, J. P., CORIDEN, J. A., GREEN, T. J. (eds.). *New Commentary on the Code of Canon Law. Study Edition*. Mahwah: Paulist Press, 2002.
- BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1953.
- BERTOLINI, C. *Appunti didattici di diritto romano. Serie seconda. Il processo civile I*. Torino: Unione tipografico – editrice torinese, 1913.
- BETHMANN-HOLLWEG, M. A. *Der Civilprozeß des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung*. 2. zv. Bonn: Marcus, 1865.
- BĚLOVSKÝ, P. *Advokacie a jurisprudence ve starověkém Říme*. Praha: Karolinum, 2005.
- BONFANTE, P. *Storia del diritto romano I*. 4. ed. Roma: Istituto di diritto romano, 1934.
- BONFANTE, P. *Storia del diritto romano I*. 4. ed. Milano: Giuffrè ed., 1959.
- BRTKO, R., ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V., NEMEC, M. *Prirodzené právo – jeho vývoj a prvky v římskom a kánonickom práve*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2014.
- BUCKLAND, W. W. *The Main Institutions of Roman Private Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1931.
- BUONAMICI, F. *La storia della procedura civile romana. I° vol*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 1971.
- BURDESE, A. *Manuale di diritto privato romano*. 4. vydanie. Assago (MI): Wolters Kluwer, 2008.
- COSTA, E. *Profilo storico del processo civile romano*. Roma: Athenaeum, 1918.
- DUDA, J. *Katolícke manželské právo*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, 2007.
- DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikoymenh, 2001.
- FREZZA, P. *Corso di storia del diritto romano. III ed*. Roma: Edizioni studium, 1974.
- GARDNER, J. F. *Being a Roman Citizen*. London: Routledge, 1993.
- GIRARD, P. F. *Histoire de l'organisation judiciaire des romains*. Paris: Arthur Rousseau, 1901.
- GOODFELLOW, CH. E. *Roman Citizenship. A Study of Its Territorial and Numerical Expansion from the Earliest Times to the Death of Augustus*. Lancaster: Lancaster Press, 1935.

- GREENIDGE, A. H. J. *The Legal Procedure of Cicero's Time*. New York: Augustus M. Kelley, 1971.
- GROCHOLEWSKI, Z. *Morálna istota ako kľúč na čítanie noriem procesného práva*. Spišská kapitula – Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtáššáka, 1999.
- GROCHOLEWSKI, Z. *Štúdie z procesného kánonického práva*. Spišská kapitula – Spišské Podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtáššáka, 1995.
- GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. New York: Routledge, 2005.
- HARDY, E. G. *Six Roman Laws*. Oxford: Clarendon, 1911.
- HELMHOLZ, R. H. *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens & London: University of Georgia Press, 1996.
- HEYROVSKÝ, L. *Římský civilní proces*. Bratislava: Právnická fakulta UK v Bratislave, 1925.
- HEYROVSKÝ, L. *Studie k civilnímu procesu římskému*. Praha: Alois Wiesner, 1916.
- HEYROVSKÝ, L. *Civilní řízení římské*. 5. opr. vyd. Praha: S. Č. P. Všeherd, 1921.
- HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. Bratislava: Právnická fakulta UK v Bratislave, 1927.
- HRDINA, A. *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- HRDINA, A. *Kanonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002.
- CHIABÀ, M. *Roma e le priscae Latinae coloniae. Ricerche sulla colonizzazione del Lazio dalla costituzione della repubblica alla guerra latina*. Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2011.
- JOLOWICZ, H. F., BARRY, N. *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1972.
- KARLOWA, O. *Der römischen Civilprozess zur Zeit der Legisactionen*. Zv. 1. Berlin: Weidmann, 1872.
- KARLOWA, O. *Römische Rechtsgeschichte*. Zv. 2. Lipsko: Veit, 1901.
- KASER, M. *Das römische Zivilprozessrecht*. Auf. II. Bearbeitet von K. Hackl. München: C. H. Beck, 1996.
- KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*, Praha: C. H. Beck, 1995.
- KUCHARSKÝ, P., VRÁNEK, Č. *Livius. Dějiny I*. Praha: Svoboda, 1971.
- LAUTNER, Z. *Zur Interrogatio in iure nach klass. Recht* (Abhandlungen z. Antike Rechtse). Festschrift für Hannausek. Moser Buchhandl: Graz, 1925.
- LENEL, O. *Das Edictum perpetuum: ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*. Lipsko: Tauchnitz, 1883.
- LÉVY-BRUHL, H. *Recherches sur les actions de la loi*. Paris: Recueil Sirey, 1960.

- LOVATO, A., PULIATTI, S., MARUOTTI SOLIDORO, L. *Diritto privato romano*. Torino: Ed. G. Giappichelli, 2014.
- LUZZATTO, G. I. *Procedura civile romana. Parte II. Le legis actiones*. Bologna: U. P. E. B., 1948.
- MANFREDINI, D. A. *Istituzioni di diritto romano*. 3. doplnené vydanie. Torino: G. Giappichelli Editore, 2007.
- MASCHKE, R. *Der Freiheitsprozess im klassischen Altertum, insbesondere der Prozess um Verginia*. Berlín: Gaertner, 1888.
- MOMMSEN, T. *Juristische Schriften*. Erste Band. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1905.
- MOMMSEN, T. *The History of Rome. Vol. I*. Transl. W. P. Dickson. New York: Scribner, Armstrong & Co., 1874.
- PESCHKE, Karl-Heinz: *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 2004.
- PUGLIESE, G. *Il Processo civile romano I. Le legis actiones*. Roma: Edizioni „Ricerche“, 1962.
- PUGLIESE, G. *Il Processo civile romano II. Il processo formulare*. Tomo I. Milano: Dott. A. Giuffrè, 1963.
- PUGLIESE, G. *Il processo formulare I. Introduzione – Nozioni fondamentali – I soggetti del processo. Lezioni dell' anno accademico 1947–48*. Genova: Mondini & Siccardi, 1948.
- PISSARD, H. *Les questions préjudicielles en droit romain*. Paríž: Rousseau, 1907.
- RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Emanuel Zítek (prekl.) Praha: Právnická jednota, 1887.
- RÜMELIN, M. *Zur Geschichte der Stellvertretung im Römischen Civilprozess*. Freiburg: Mohr, 1886.
- SCIALOJA, V. *Procedura civile romana. Esercizio e difesa dei diritti*. Roma: Anonima romana editoriale, 1936.
- SHERWIN-WHITE, A. N. *The Roman Citizenship*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1973.
- SCHARDT, W. *Procedural Capacity in Marriage Nulity Cases: Developments in the Revised Code of Canon Law*. Washington, D. C.: The Catholic University of America, Canon Law Studies, 1986.
- SKŘEJPEK, M. *Římské soukromné právo. Systém a instituce*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011.
- TALAMANCA, M. *Istituzioni di diritto romano*, Milano: Giuffrè Ed., 1990.
- TRETERA, R. J., HORÁK, Z. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada, 2011.
- TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace – k vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*. Praha: Auditorium, 2010.

VALACHOVIČ, P. *Zákonníky starovekých národov*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2003.

VANČURA, J. *Úvod do studia soukromého práva římského*. Díl 1. Praha: Typus, 1923.

VÁŽNÝ, J. *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935.

WENGER, L. *Institutionen des römischen Zivilprozessrechts*. München: Verlag der Hochschulbuchhandlung Max Heuber, 1925.

WENGER, L. *Istituzioni di procedura civile romana*. Trad. R. Orestano. Milano: Dott. A. Giuffrè, 1938.

WITTE, J., ALEXANDER, F. S. *Christianity and Law: An Introduction*. Cambridge University Press, 2008.

WLASSAK, M. *Römische Prozessgesetze. Ein Beitrag zur Geschichte des Formularverfahrens*. Abt. II. Leipzig: Verlag von Duncker&Humblot, 1891.

b) Príspevky v zborníkoch a časopisoch

SERRAO, F. La „iurisdictio“ del pretore peregrino. Milano: Giuffrè, 1954, p. VIII+209.

BRTKO, R. Dôkazová fáza v rímskom občianskom procese. In *Policajná teória a prax*, roč. 18, č. 3, rok 2010, s. 32–37.

BRTKO, R. Magistrátska tvorba práva za Rímskej republiky a principátu. In *Die Stellung des Arbeitsrechts im Rechtssystem der Slowakischen Republik*. Sammelband wissenschaftlicher Beiträge. Wien: Paul Gerin, 2012, s. 88–98.

BUBELOVÁ, K. Aequitas jako prvek tvorby římského práva. In *Dny práva 2009 – Days Of Law: the Conference Proceedings, 1. edition*. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, s. 1035–1045.

ČERBOVÁ, V. Prirodený zákon v Katolíckej cirkvi v dvadsiatom storočí – kontinuita či diskontinuita? In *Kontinuita a diskontinuita práva v 20. storočí 1. Cirkevné, kanonické a konfesné právo*. Bratislava: Atticum, 2013, s. 34–48.

ČERBOVÁ, V. Prirodený zákon ako hodnota v práve Katolíckej cirkvi. In *Hodnotový systém práva a jeho reflexia v právnej teórii a praxi*. 2. diel. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2013, s. 763–777.

ČERBOVÁ, V. Vplyv rotálnej jurisprudencie na psychickú neschopnosť k manželstvu podľa kánonického práva. In *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2014*. [elektronický zdroj]. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2014, s. 23–30.

ERDŐ, P. Morálna istota sudcu. In *Ius et iustitia – Acta VII et VIII symposii iuris canonici anni 1997 et 1998*. Spišská kapitula – Spišské podhradie: Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 2004, s. 31–44.

FRANKOVSKÝ, A. Promótor spravodlivosti. In *Tribunál*, č. 1/2003, s. 9–10.

FREZZA, P. *Ius gentium*. In *Revue internationale des droits de l'antiquite*. I. Bruxelles: Office International de Librairie, 1949, s. 259–308.

GARDNER, J. Gender – Role Assumption in Roman Law. In *Echoes du Monde Classique/Classical Views* 39 (1995), s. 377–400.

GREEN, T., J. The Revision of the Code: The First Decade. In *The Jurist*, vol. 36 (1976), s. 353–441.

GREEN, T. J. The Revision of Canon Law: Theological Implications. In *Theological Studies*. The Catholic University of America, 40 (1979), s. 593–679.

GROCHOLEWSKI, Z. Špecifická práva Katolíckej cirkvi. In *Tribunál*, č. 1/2005. Spišské Podhradie – Spišská kapitula: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtáššáka, 2005, s. 4–8.

KAŠŇÝ, J. Právo na obhajobu během řízení o správním odvolání. In *Revue církevního práva* 15-1/2000. Praha: Společnost pro církevní právo, 2000, s. 5–24.

KAŠPAR, K. Advokacie se zřetelom k církevnímu právu. In *Časopis katolíckého duchovenstva*, č. 2/1902, Praha, 1902, s. 31–36.

LENHARTOVÁ, K. Inštitút poručníctva nad ženami v rímskom súkromnom práve – druhy, formy a ich zánik. In *Mílniky práva v stredo európskom priestore 2009*. 1. časť. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, s. 309–318.

LENHARTOVÁ, K. Právna úprava inštitútu poručníctva nad ženami podľa Zákona XII. tabúl. In *Mílniky práva v stredo európskom priestore 2010*. 1. časť. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2011, s. 472–476.

LENHARTOVÁ, K. Úvaha o solúcii ako spôsobe zániku záväzku v rímskom práve. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comeniana*, vol. 28, rok 2010. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2010, s. 213–221.

LENHARTOVÁ, K. Poručníctvo a opatrovníctvo v komparácii prameňov rímskeho práva (4. storočie pred Kristom až 6. storočie po Kristovi) a československej legislatívy v rokoch 1919 až 1989. In *Historia et theoria iuris*, roč. 1., č. 2, 2009, s. 81–91.

LENHARTOVÁ, K. Žaloby z poručníctva nad ženami a ich využitie. In *Actiones, conditiones, exceptiones*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 39–46.

LENHARTOVÁ, K. Ženy ako poručníčky svojich osirelých nedospelých detí a dohľad nad gravidnou vdovou v právnych i neprávnych prameňoch rímskeho súkromného práva. In *Mílniky práva v stredo európskom priestore 2011*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2011, s. 106–109.

VEČEŘA, M. Povaha a zdroje právnych princípů. In *Principy v práve. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015, s. 45–53.

WLASSAK, M. Ausschluss der Latiner von der römischen Legisactio. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung. Band 28*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1907. s. 114–129.

3. Internetové zdroje

<http://www.ancientrome.ru/ius/library/vatican/FragVat.htm>.
http://brno.biskupstvi.cz/cirkevnisoud/files/dokumenty/Dignitas_Connubii_Brno_DCS.pdf.
http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Auteurs_anciens/pro_caecina.htm.
<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/digest.htm>.
http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Responsa/Frag_Sinai.htm.
<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Responsa/uiopian.htm>.
<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Senatus/turpilianum.htm>.
<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Senatus/Vellaeaeum.htm>.
http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Varia/Foedus_Latinorum1.gr.html.
https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost01/Martialis/mar_ep00.html.
<http://www.intratext.com/X/LAT0621.HTM>.
<http://www.jgray.org/codes/cic17lat.html>.
<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/kodex-kanonickeho-prava/c/cceo>.
<http://summa.op.cz/sth.php?&STh=>.
<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/domo.shtml>.
<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/curculio.shtml>.
<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/persa.shtml>.
<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/poenulus.shtml>.
<http://www.thelatinlibrary.com/plautus/rudens.shtml>.
<http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.aug.shtml>.
<http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.vesp.html>.
<http://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.vit.html>.
<http://www.thelatinlibrary.com/varro.ll6.html>.
<https://udalosti.signaly.cz/1206/ad-petri-cathedram.cdn.theologicalstudies.net/40/40.4/40.4.1.pdf>.

4. Príspevky z medzinárodných konferencií

ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. *Ochrana slabšej strany a rímske právo*. Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Olomoucké debaty mladých právnikov 2015“ v dňoch 11.–13. 9. 2015 vo Véske, Česká republika (v tlači).

ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. *Bona fides ako jeden z princípov rímskeho záväzkového práva*. Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015“ v dňoch 19.–21. 3. 2015 v Častej Papierničke (v tlači).

LENHARTOVÁ, K. *Keď sa žena rozhodla konať...* Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Bratislavské právnické fórum 2015“ v dňoch 9.–10. 10. 2015 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (v tlači).

LENHARTOVÁ, K. *Princíp rovnosti strán a kontraktúálnej slobody*. Príspevok bol prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii „Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015“ v dňoch 19.–21. 3. 2015 v Častej Papierničke (v tlači).

O AUTOROCH

Doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc. (1968)

Absolvent Právnickej fakulty Pápežskej lateránskej univerzity v Ríme. Na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte pôsobí od roku 2004. Je autorom viacerých monografií, vedeckých a odborných článkov, ktoré sa zameriavajú na oblasť rímskeho súkromného práva a kánonického práva.

Mgr. Veronika Čunderlík Čerbová, PhD. (1987)

Absolventka a v súčasnosti odborná asistentka na Katedre rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Je spoluriešiteľkou grantových projektov, autorkou vedeckých článkov, v ktorých sa venuje problematike prirodzeného zákona v rímskom a kánonickom práve. Venuje sa aj manželskému kánonickému právu. Aktívne sa zúčastňuje nielen na domácich, ale aj zahraničných vedeckých konferenciách.

Mgr. Eva Dudášová (1988)

Absolventka Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. V súčasnosti pôsobí ako doktorandka na Katedre rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva. V rámci svojej výskumnej činnosti sa venuje predovšetkým procesným inštitútom rímskeho práva. Aktívne sa zúčastňuje na domácich, ako aj medzinárodných odborných podujatiach. V minulosti absolvovala viaceré študijné a výskumné pobyty v zahraničí medzi nimi aj na Späenza – Univerzità di Roma a LMU v Mníchove.

JUDr. Katarína Lenhartová, PhD. (1983)

Magisterské štúdium ukončila na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2009. Titul PhD. obhájila v roku 2011 a v roku 2014 po ukončení rigorózneho konania získala titul JUDr. Od skončenia doktorského štúdia pôsobila ako vedecký pracovník na Katedre právnych dejín a následne, od roku 2015, ako odborný asistent na novovzniknutej Katedre rímskeho práva, cirkevného a kánonického práva. Jej hlavným predmetom zamerania vo vedeckej aj pedagogickej rovine je súkromné rímske právo.

Aktívne sa zúčastňuje medzinárodných vedeckých konferencií, je autorkou vedeckých článkov a recenzií.

Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M. (1986)

Matej Mlkvý je absolventom Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Úspešne absolvoval doktorandský študijný program „teória a dejiny štátu a práva“ a postgraduálne štúdium na Cleveland - Marshall College of Law v Clevelande (USA). Vo svojej vedeckej práci sa zameriava najmä na rímske právo a právnu komparatistiku s dôrazom na recepciu rímskeho súkromného práva.

Doc. JUDr. Matúš Nemeč, PhD. (1964)

Absolvoval Právnickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1993 a pôsobí na nej dodnes. V roku 1999 úspešne ukončil doktorandské štúdium a v roku 2005 sa habilitoval na docenta. Pedagogicky sa venuje rímskemu, kánonickému a konfesnému právu. Z týchto oblastí publikoval v Slovenskej republike, ale aj v zahraničí. Bol spoluriešiteľom viacerých vedeckých projektov.

